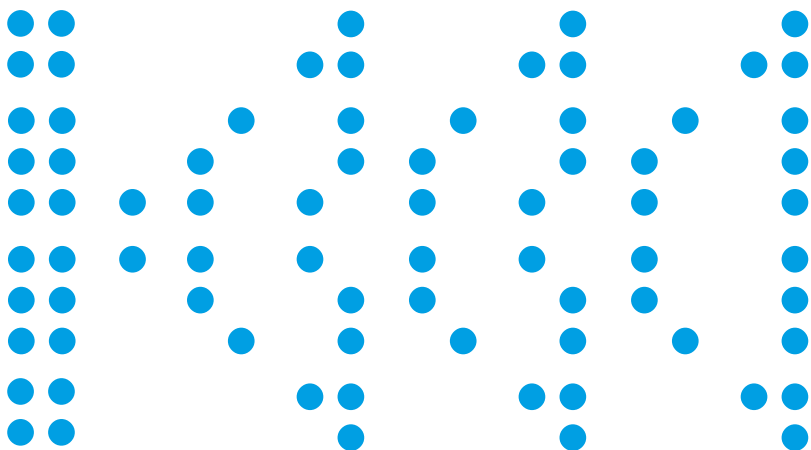
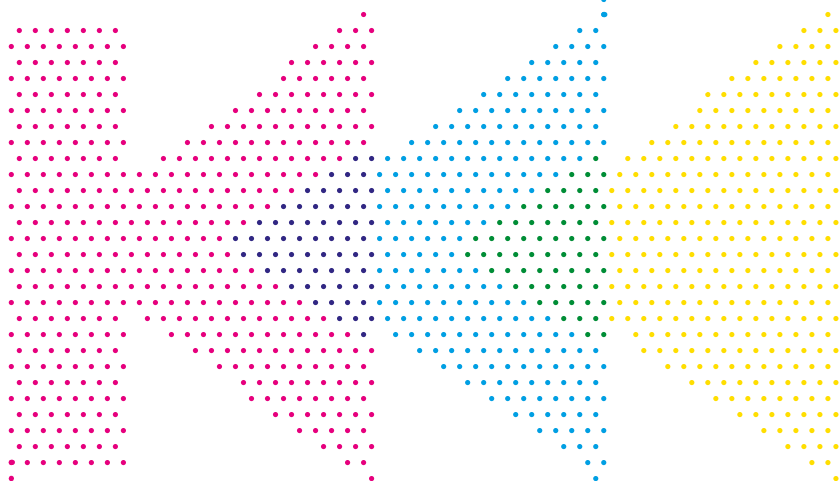

ELABORAT O DOSTOPNOSTI IN ZAGOTAVLJANJU TEHNIČNIH POGOJEV ZA VZPOSTAVITEV DOSTOPNOSTI DO KULTURNE DEDIŠČINE RANLJIVIM SKUPINAM

Uredili: Tina Palaić in Urša Valič

Naložba v vašo prihodnost
OPERACIJO DELNO FINANCIRA EVROPSKA UNIJA
Evropski socialni sklad

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KULTURO

dostopnost
DO KULTURNE DEDIŠČINE RANLJIVIM SKUPINAM

Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam

Urednici: Tina Palaić in Urša Valič

Tehnična urednica: Eva Rožanc

Avtorice in avtorji besedil: Urša Valič, Tina Palaić, Stane Baluh, Melisa Baranja, Nino Batagelj, Rajka Bračun Sova, Samo Dolanc, Nastija Fijolič, Katarina Fuchs, Tina Gostenčnik, Sandi Horvat, Gregor Ilaš, Sandra Jenko, Aksinja Kermauner, Sonja Kogej Rus, Vida Koporc Sedej, Marja Koren, Jana Kostelec, Barbara Kotnik, Tjaša Krivec, Melanie Likar, Katarina Nahtigal, Nejc Oder, Iva Pavlica, Mija Pungeršič, Mojca Račič, Gašper Rems, Marija Repe Kocman, Petra Rezar, Bojana Rogelj Škafar, Eva Rožanc, Nina Schmidt, Antun Smerdel, Anastasia Sorgo, Barbara Sosič, Nastja Strnad, Mojca Sušec, Jera Svetek, Andrej Tomazin, Tanja Turk, Tomaž Wraber

Recenzenti: Stane Baluh, Rajka Bračun Sova, Aksinja Kermauner, Sonja Kogej Rus, Petra Rezar

Lektoriranje slovenskih besedil: Irena Destovnik

Oblikovanje: Tjaša Krivec

Tisk: Dravski tisk d.o.o.

Izdal: Slovenski etnografski muzej

Zanj: Tanja Roženbergar

Ljubljana, 2015

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

39(497.4)

ELABORAT o dostopnosti in zagotavljanju tehničnih pogojev za vzpostavitev dostopnosti do kulturne dediščine ranljivim skupinam / [avtorice in avtorji besedil Urša Valič ... et al.] ; uredili Tina Palaić in Urša Valič. - Ljubljana : Slovenski etnografski muzej, 2015

ISBN 978-961-6388-48-1

1. Valič, Urša 2. Palaić, Tina

281606144

Naložba v vašo prihodnost
OPRACIO DELNO FINANCIRA EVROPSKA UNIJA
Evropski socialni sklad

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KULTURO

sl()gi
SLOVENSKI
GLEBALSKI
INŠTITUT

TMS TEHNIŠKI MUZEJ SLOVENIJE

MUZEJ NOVEJŠE
ZGODOVINE SLOVENIJE

N Narodna galerija

KAZALO VSEBINE

- 7 **PREDGOVOR**
Vida Koporc Sedej
- 10 **PREDGOVOR**
Bojana Rogelj Škafar
- 15 **UVOD**
**Projekt »Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam«
za uresničevanje muzeologije 21. stoletja** (Urša Valič in Tina Palaić)
- 24 **ZAPOSLENI NA PROJEKTU**
- SKLOP 1: O PROJEKTU**
- 30 **Evalvacija kazalnikov uspešnosti** (Eva Rožanc)
- 31 **Dostopnost do kulturne dediščine slepim in slabovidnim**
(Aksinja Kermauner)
- 36 **Pomen projekta »Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam«
za nadaljnje delovanje muzejev in galerij**
(Sonja Kogej Rus in Barbara Sosič)
- SKLOP 2: PRILAGODITVE SLOVENSKEGA ETNOGRAFSKEGA MUZEJA**
- 46 **Prenova spletne strani Slovenskega etnografskega muzeja v okviru
projekta »Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam«**
(Gregor Ilaš)
- 48 **Izboljšave in tehnična opremljenost Slovenskega etnografskega muzeja za
zagotavljanje večje dostopnosti muzejskih vsebin** (Eva Rožanc)
- 50 **Preproste rešitve za večjo dostopnost muzejev**
(Marja Koren in Mija Pungeršič)
- 53 **Kopije muzejskih predmetov v Slovenskem etnografskem muzeju**
(Eva Rožanc)
- 55 **Z belo palico v muzej: Dostopnost kulturnih dobrin za slepe in slabovidne**
(Tomaž Wraber)
- SKLOP 3: TIPNI PRIPOMOČKI**
- 60 **Tipni pripomočki na razstavi in ob izobraževalnih programih**
(Tina Palaić, Katarina Fuchs, Barbara Kotnik in Sandra Jenko)
- 70 **Izdelava tipnih prilagoditev** (Tjaša Krivec)

SKLOP 4: IZOBRAŽEVALNI PROGRAMI

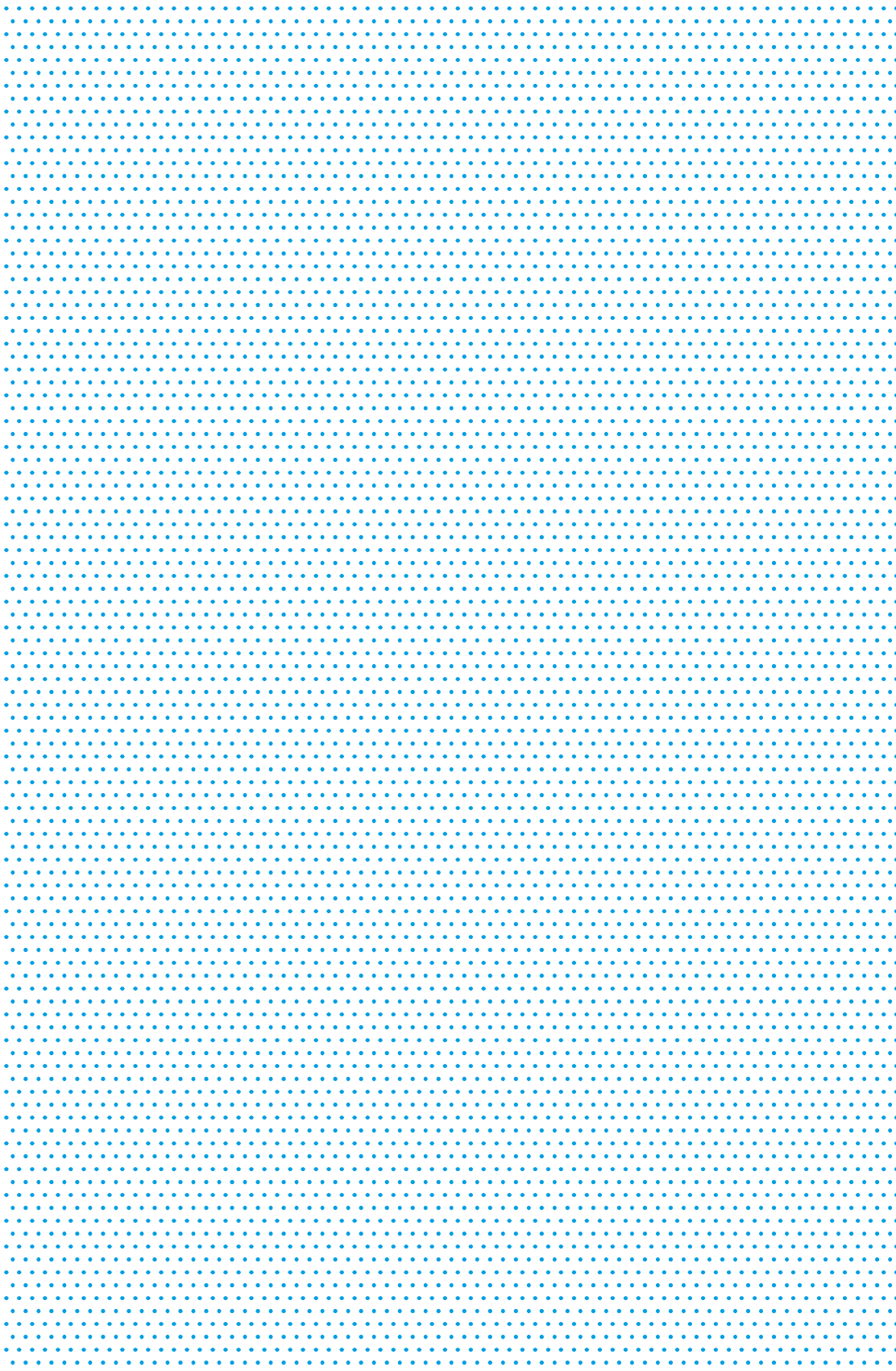
- 78 Veččutna vodstva (Tina Palaič in Barbara Kotnik)
- 79 Pogled Zavoda za slepo in slabovidno mladino Ljubljana na prilagajanje kulturne dediščine ljudem z okvaro vida (Marija Repe Kocman, Nina Schmidt, Jera Svetek in Nastja Strnad)
- 85 Predstavitev modela glasbenih vodstev kot primer inkluzivnega programa v SEMu (Andrej Tomazin)
- 86 Dostopnost muzejev – kako naprej? (Rajka Bračun Sova)
- 90 Obleka naredi človeka (Sandra Jenko)
- 93 Uporabne reči iz domačih zeli (Barbara Kotnik, Katarina Fuchs in Iva Pavlica)
- 96 Dostopnost fotografije in drugega vizualnega gradiva (Urša Valič, Jana Kostelec in Tina Palaič)
- 104 Premostitev komunikacijskih ovir (Urša Valič, Sandra Jenko in Katarina Fuchs)
- 108 Dostopnost muzeja za gluhe in naglušne (Petra Rezar)
- 117 Srečevanja z Afrikami: Od 19. stoletja do sodobnosti (Tina Palaič)
- 119 Razmišljanje o projektu »Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam« (Stane Baluh)

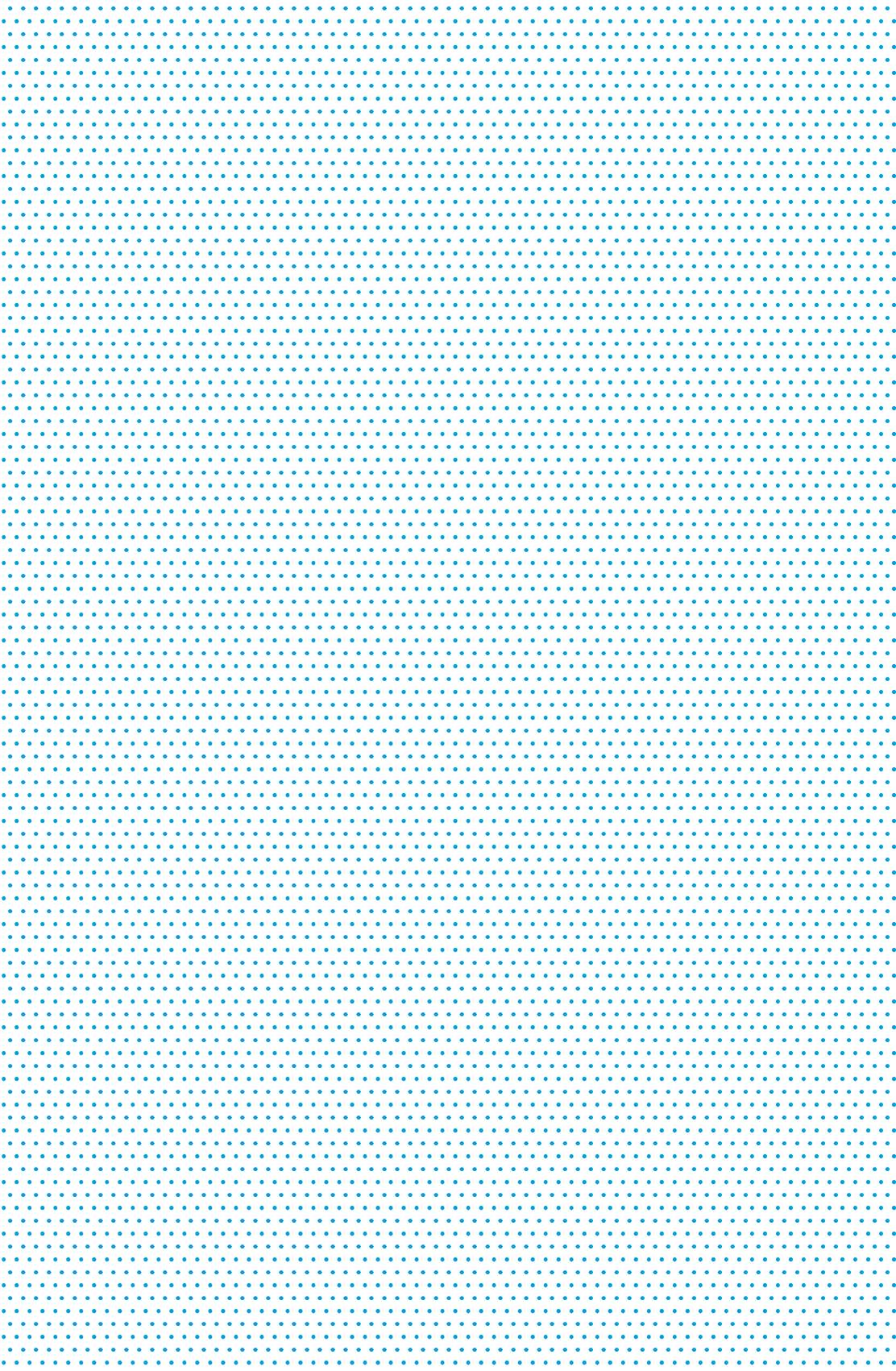
SKLOP 5: INTERPRETACIJE IN REPREZENTACIJE PRIPADNIKOV RANLJIVIH SKUPIN V MUZEJU

- 124 Dokumentiranje načinov življenja oseb iz ranljivih skupin – ustna zgodovina (Katarina Nahtigal)
- 127 Osebni razstavi Nino: Človek optimizem in Poglej me in videl boš (Katarina Nahtigal in Andrej Tomazin)
- 132 Obporodne prakse, izkušnje in spomini: Projekt sodelovanja z Rominjami (Tina Palaič)
- 138 Interpretacije preteklosti, reprezentacije v sedanjosti in identifikacije za prihodnost (Urša Valič)

SKLOP 6: DOSTOPNOST MUZEJSKIH KNJIŽNIC

- 144 Dostopnost muzejskih knjižnic (Jana Kostelec in Iva Pavlica)
- 145 Izkušnje konzultantke za področje bibliotekarstva v okviru projekta »Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam« (Mojca Račič)
- 153 SEZNAM LITERATURE IN VIROV

PREDGOVOR

Vida Koporc Sedej,
sekretarka, Direktorat za dediščino, Ministrstvo za kulturo RS

PREDGOVOR K ELABORATU O DOSTOPNOSTI IN ZAGOTAVLJANJU TEHNIČNIH POGOJEV ZA VZPOSTAVITEV DOSTOPNOSTI DO KULTURNE DEDIŠČINE RANLJIVIM SKUPINAM

Maskota projekta Kamen Dostopnosti. (Foto: Urša Valič)

Na Ministrstvu za kulturo RS namenjam o dostopnosti do informacij o kulturni dediščini ter vključevanju pripadnikov ranljivih skupin v njeno varstvo in predstavljanje posebno skrb. V zadnjih desetih letih je bil na področju strategije inkluzivne dostopnosti do muzejskih zbirk narejen v slovenskem prostoru opazen napredek in s tem dosežen eden od pomembnih ciljev evropske kulturne politike.

Z realizacijo dvoletnega projekta z naslovom »Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam«, ki ga je izvedel Slovenski etnografski muzej iz sredstev Evropskega socialnega sklada, so bile udejanjene teoretične smernice najširše dostopnosti do muzejskih zbirk, predstavljene v strokovnih publikacijah. Predvsem v izvirni publikaciji avtoric Mojce Lipec Stopar, Rajke Bračun Sova in Vlaste Vodeb z naslovom *Dostopen muzej – Smernice za dobro prakso*, ki je leta 2009 izšla pod okriljem Skupnosti muzejev Slovenije, in publikaciji, ki jo je leta 2011 izdal Urbanistični inštitut RS, *Muzeji, javnost, dostopnost*, delu avtoric Rajke Bračun Sova in Vlaste Vodeb.

Namen izvedbe projekta »Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam« je bil vzpostavitev dobrih praks na treh področjih muzejskega dela, in sicer usposabljanju za delo, dostopnosti muzejskih zbirk in edukativnosti. Temeljni cilj projekta je temeljil na izvajanju strokovnega in operativnega usposabljanja oseb iz ranljivih skupin za opravljanje nalog muzejske javne službe z namenom uveljavljanja koncepta enakih možnosti, pridobivanja specialnih znanj, veščin in izkušenj za samostojno in kreativno delo ter začetek karierne poti. Temu je sledil cilj snovanja, razvijanja in izvajanja inkluzivnih izobraževalnih vsebin s področja muzejskega dela in predstavljanja muzejskih zbirk, ki je potekal v okviru procesa usposabljanja zaposlenih iz ranljivih skupin. Ključni cilj za zagotavljanje trajnostnih učinkov projekta pa je bilo izobraževanje muzejskih delavcev oziroma pridobivanje specialnega strokovnega znanja, veščin in praktičnih izkušenj s ciljem vzpostavitve dobrih praks dela z osebami iz ranljivih skupin v državnih muzejih, ki se bodo implementirale tudi v druge slovenske muzeje in na preostala področja kulture.

Izkušnje ob izvajanju projekta »Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam« bodo dragoceno prispevale k boljšemu razumevanju potreb različnih skupin obiskovalcev, vzpostavljanju enakih možnosti usposabljanja in dostopnosti ter aktivnega vključevanja ranljivih skupin v varstvo in predstavljanje kulturne

dediščine. Dostopnost je postala rdeča nit, potrebna za vzpostavljanje stika med ljudmi in njihovo kulturo. Prijazna politika omogočanja fizične dostopnosti objektov kulturne dediščine, možnosti celovitega in inkluzivnega spremljanja izvajanja programskih vsebin muzejev in dobro usposobljeni zaposleni v muzejih za delo z različnimi skupinami deležnikov so nujnost sodobnega muzeja.

Menim, da bo vsakdo, ki bo uporabljal pričujočo publikacijo kot strokovni pripomoček, v njej našel zbrane potrebne informacije, veliko uporabnega znanja in primere dobrih praks. S tem pa bo uresničen tudi namen projekta in dana spodbuda za ustvarjalnost, kreativnost ter strategijo razvijanja novih in inovativnih načinov dela na polju kulturne dediščine in širše, na celotnem področju kulture.

Državni muzeji so z izvedbo projekta »Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam« opravili pomembno nalogo. Zaposlenim na projektu se je treba zahvaliti za opravljeno delo, njihovim mentorjem za nudenje strokovne pomoči pri usposabljanju ter Slovenskemu etnografskemu muzeju za izvedbo projekta.

PREGOVOR

Bojana Rogelj Škafar, vodja projekta »Dostopnost«

SLOVENSKI MUZEJI NA POTI K DOSTOPNOSTI ZA VSE

Slovenski etnografski muzej. (Foto: Andrej Tomazin)

Slovenski etnografski muzej (SEM) je bil imenovan za nosilca projekta »Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam« z namenom razvijanja modela inkluzivnega zagotavljanja dostopnosti do kulturne dediščine ranljivim družbenim skupinam. SEMu se je pri izvajanju projekta, ki je potekal med letoma 2013 in 2015, pridružilo pet državnih muzejev in galerij: Narodni muzej Slovenije, Prirodoslovni muzej Slovenije, Muzej novejšje zgodovine Slovenije, Slovenski gledališki inštitut – prej Slovenski gledališki muzej, Tehniški muzej Slovenije in Narodna galerija.

Projekt sta sofinancirala Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada in Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije. Vsebine projekta so se vključevale v Operativni program razvoja človeških virov za obdobje 2007–2013 (OP ESS) in se oblikovale ter izvajale na

podlagi njegove razvojne prioritete Enake možnosti in spodbujanje socialne vključenosti ranljivih družbenih skupin, katere prednostni usmeritvi sta dvig zaposljivosti ranljivih skupin na področju kulture in podpora njihovi socialni vključenosti. Cilj te prednostne usmeritve je omogočiti dostop do usposabljanja in zaposlitve ranljivim družbenim skupinam, njen namen sta motivacija in mobilizacija delovanja posameznikov iz ranljivih družbenih skupin za njihovo večjo socialno vključenost in zaposljivost. Prvi pogoj za doseganje omenjenega cilja je krepitev administrativne usposobljenosti in profesionalnosti delovanja organizacij in posameznikov, ki delujejo na področju kulture oziroma kreativnega ustvarjanja, saj si posameznik sicer ne more trajno zagotoviti potrebnih podpornih storitev. Prednostni cilj projekta je bil usposabljanje za zaposlitev pripadnikov ranljivih družbenih skupin, med specifičnimi cilji pa so bili povečanje dostopnosti kulturne dediščine s prilagojenimi tehnikami, povečanje možnosti izobraževanja in strokovnega izpopolnjevanja, povečanje usposobljenosti strokovnih delavcev za delo z ranljivimi družbenimi skupinami ter dopolnitev muzejev z opremo, ki bo omogočala izvajanje zastavljenih programov tako za izvajalce kot uporabnike oziroma obiskovalce muzeja, predstavnike ranljivih skupin in tudi druge.

SEM je bil za nosilca projekta izbran na podlagi vsebinskih referenc in stopnje fizične dostopnosti. S strokovnim delom in z vključevanjem ranljivih družbenih skupin so se v SEMu pred začetkom izvajanja projekta skladno s poslanstvom in strateškim načrtom muzeja izvajale različne dejavnosti na področju enakih možnosti in spodbujanja socialne vključenosti. Muzej je kontinuirano sodeloval s pripadniki ranljivih družbenih skupin, ki so imeli pomembno vlogo pri ustvarjanju programskih vsebin posameznih projektov.

Z vidika izvajanja Akcijskega programa za invalide muzej izpolnjuje arhitektonske standarde dostopnosti za gibalno ovirane osebe (klančine, dvigala, sanitarije), v muzeju so bili leta 2010 uvedeni AV vodiči, s čimer se je povečala dostopnost za slepe in slabovidne obiskovalce muzeja. Za osebe s posebnimi potrebami se programi izvajajo na komunikativni ravni z opisi in s tipanjem predmetov.

O projektu

Temeljni cilji projekta »Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam« so bili usposabljanje pripadnikov iz različnih ranljivih družbenih skupin za opravljanje muzejske javne službe, zagotavljanje večje socialne vključenosti in zmanjševanje materialne ogroženosti ranljivih skupin.

Namen projekta je bil prispevati k uveljavljanju koncepta enakih možnosti z izboljšanjem dostopnosti dediščine in informiranjem ranljivih skupin ter usposabljanjem za zaposlitev oseb, pripadnikov ranljivih skupin (osebe z gibalnimi ovirami, osebe s senzornimi ovirami (slepe in slabovidne osebe, gluhe in naglušne osebe, gluhoslepe osebe), pripadnikov narodnih in etničnih skupnosti ter priseljencev (zlasti pripadniki manjšin, romskih skupnosti in priseljenci iz republik nekdanje Jugoslavije), mladih diplomantov – iskalcev prve zaposlitve in brezposelnih starejših nad 55 let za opravljanje primernih nalog v okviru muzejskega dela. Projekt je bil osredotočen tudi na usposabljanje za pridobivanje specialnega strokovnega znanja, veščin in praktičnih izkušenj za muzejske delavce s ciljem omogočanja dostopnosti kulturne dediščine ranljivim skupinam in vzpostavitev dobrih praks v državnih muzejih Slovenije, ki se bodo v nadaljevanju lahko implementirale tudi v druge slovenske muzeje in na druga področja kulture in izobraževanja.

Pomemben cilj je bil okrepitev družbene vloge muzejev, ki s tovrstnim delovanjem prispevajo k dvigu kakovosti življenja ranljivih skupin in njihovi družbeni sprejetosti.

Muzejski strokovnjaki, ki zbirajo, raziskujejo in interpretirajo dediščino, prizadevanje za večjo dostopnost muzejskih zbirk udeležajo na različne načine. Pri tem je pomembno, da muzej sodeluje z okoljem tako, da poskrbi za dostopnost vsebin z informacijami, s fizično dostopnostjo in z uporabo sodobnih tehnologij. Za zagotavljanje dostopnosti je najpomembnejše muzejsko osebje; razvija jo v dialogu s pripadniki ranljivih družbenih skupin. Še več, v okviru projekta jih je

usposabljalno v zaposljlive in s tem aktivne pripadnike družbe. Ob tem pa se je ob izobraževanju muzejskih delavcev izboljšala tudi kakovost dela z ranljivimi družbenimi skupinami.

Poleg tega se je z izvajanjem zastavljenih programov motiviralo in doseglo širšo javnost ter ozaveščalo družbo, širilo razgledanost, odprtost, prilagodljivost in tolerantnost do temeljne človekove pravice, to je do enakih možnosti pri dostopu do kulturne dediščine.

Projekt je torej sledil ciljem OP ESS, saj so bile aktivnosti usmerjene v razvijanje človeških virov za delo in življenje v na znanju temelječi družbi s ciljem večje socialne vključenosti ranljivih družbenih skupin. Z usposabljanjem in izobraževanjem je projekt pripomogel k dvigu njihove poklicne usposobljenosti in s tem konkurenčnosti na trgu delovne sile ter dolgoročno prispeval k večji družbeni vključenosti.

Realizacija ciljev projekta je potekala v naslednjih sklopih:

1. sklop: Vodenje projekta (oblikovanje strokovne projektne skupine, vzpostavitev učinkovitega projektnege vodenja ter zagotovitev ustreznega spremljanja in poročanja o projektu);
2. sklop: Izdelava vsebinskega in organizacijskega modela dostopnosti ranljivih družbenih skupin (zaposlitev in usposabljanje oseb, ki so pripadniki ranljivih družbenih skupin in so izobraženi v eni od strok, primernih za opravljanje nalog v muzejih; vključitev študentov, pripadnikov ranljivih skupin);
3. sklop: Vzpostavitev dostopnosti kulturne dediščine za ranljive družbene skupine in izdelava trajnostnega modela;
4. sklop: Izobraževanje in usposabljanje
 - oseb iz ranljivih družbenih skupin;
 - muzejskih delavcev za pridobivanje specialnih znanj za delo z ranljivimi družbenimi skupinami;
5. sklop: Informiranje in obveščanje javnosti o projektu in dostopnosti kulturne dediščine ranljivim družbenim skupinam v muzejih.

Sklepne misli

Ob izteku projekta lahko zapišemo, da so bili cilji, kot so realizacija socialnoekonomskih ciljev krepitve človeškega kapitala, ustvarjanje delovnih mest s kratkoročno realizacijo desetih zaposlitev oseb iz ranljivih družbenih skupin z visoko stopnjo brezposelnosti po načelu nediskriminacije in s tem dvig njihovih zaposlitvenih možnosti, zagotavljanje njihove socialne vključenosti, večja učinkovitost delovanja javnega sektorja, v konkretnem primeru muzejev doseženi.

Izoblikovani model je vključeval široko mrežo sodelavcev. Vanjo so se vključevali zaposleni na projektu (kustosi pedagogi, kustosinji dokumentalistki, bibliotekarki, koordinatorka), njihovi mentorji – sodelujoči konzultanti iz muzejev in galerije, pripadniki različnih družbenih skupin – posamezniki, društva, vzgojne in izobraževalne ustanove – ki so se aktivno in inkluzivno vključili v številne programe, podprojekte in izobraževanja, organizirana in ustvarjena v okviru projekta. V projektu so v različnih oblikah sodelovali zaposleni v slovenskih muzejih. Posebno vrednost imajo trajnostno naravnani novi pedagoški programi, s katerimi se povečuje dostopnost muzejskih vsebin tako za pripadnike ranljivih družbenih skupin kot tudi za druge obiskovalce muzejev. SEM je pridobil tehnično opremo, izdelane so bile kopije muzejskih predmetov, ki so odslej še dostopnejši obiskovalcem.

In navsezadnje, končni elaborat naj povzame vso pestrost dvoletnega projekta. Kot tak naj bo priročnik določenih dobrih praks. Želeli bi si, da bi zaposleni na projektu, ki so si pridobili številne profesionalne zmožnosti, lahko svoje izkušnje realizirali v dolgoročnih zaposlitvah in tako trajnostno prispevali k povečevanju dostopnosti kulturne dediščine.

UVOD

Urša Valič in Tina Palaić, urednici

PROJEKT »DOSTOPNOST DO KULTURNE DEDIŠČINE RANLJIVIM SKUPINAM« ZA URESNIČEVANJE MUZELOGIJE 21. STOLETJA

Pričujoči zbornik prinaša evalvacijo različnih praks, izvedenih v šestih državnih muzejih in galeriji v projektu »Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam«. Te so dopolnitev dosedanjih prizadevanj muzejev na področju dostopnosti do kulturne dediščine pripadnikom ranljivih skupin s poudarkom na njihovem vključevanju v delo v muzeju. Preden jih spoznamo, si pogledjmo nekatera izhodišča, na podlagi katerih smo tlakovali pot novim pristopom v muzeologiji.

Temeljna muzeološka izhodišča projekta

Nekako od sedemdesetih let se v muzeologiji razvija trend, ki poleg hranjenja, proučevanja in razstavljanja muzealij poudarja dostopnost do kulturne dediščine različnim obiskovalcem muzejev (Black 2005: 9; van Mensch in Meijer-van Mensch 2011: 13). Okrepljena izobraževalna vloga muzejev se kaže v vedno pestrejši ponudbi izobraževalnih programov, muzeji bolj sistematično spremljajo svojo publiko in njene potrebe, vedno več pozornosti pa se namenja tudi vključevanju ranljivih in še vedno pogosto spregledanih družbenih skupin (Tomislav Šola v Perko 2014: 49; glej tudi Black 2005: 9–10). Iz današnjega zornega kota te spremembe niso več tako samoumevne. Večja ekonomska kriza v sedemdesetih letih je vplivala tudi na muzeje, kjer so se ob omejevanju javnih financ porajala vprašanja o njihovi smotrnosti. Ti so možnost in upravičenost svojega obstoja videli predvsem v službi družbe. Takrat smo bili priča drugi muzejski revoluciji, katere otrok je bila nova muzeologija, ki je poudarjala družbeno vlogo muzejev kot prostorov oblikovanja

novih družbenih akcij in stremenj k družbenim spremembam (Peter van Mensch v Hudales 2008: 197). Lidija Tavčar piše o pravem »kopernikanskem obratu« v dojemanju muzejev v odnosu do publike: muzeji so in morajo biti namenjeni publiki in se njej tudi prilagajati. Ob tem je ena središčnih funkcij muzeja postalo izobraževanje (Tavčar 2009: 119–120). Od takrat muzeji v družbi pridobivajo vedno večji ugled kot zakladnice preteklosti, v katerih je mogoče iskati odgovore na vprašanja o sodobnosti in usmeritve za prihodnost. Zlasti v času družbenoekonomskih sprememb bi morali muzeji ponujati evalvacijo preteklosti z namenom opolnomočenja sedanje družbe pri iskanju trajnih in strpnejših rešitev za prihodnost. Zakonca van Mensch pišeta, da smo od leta 2000 priče novi muzejski paradigmi, katere ključni pojem je participacija in z njo družbena inkluzija (van Mensch in Meijer-van Mensch 2011: 13). Pri tem je poudarek na vedno večjem sodelovanju muzejev s skupnostjo pri sooblikovanju naracij o preteklosti ter soodločanju, kaj pravzaprav razumeti kot kulturno dediščino. Z željo, da bi postali prostori družbenih dialogov in angažiranih aktivnosti (kot npr. družbene arene, termin vzet po Richardu Handlerju, glej Širok idr. 2014: 25–27), poskušajo muzeji vključevati tudi pripadnike ranljivih skupin.

Prvo med izobraževanji v projektu na temo fizične in komunikacijske dostopnosti za ranljive skupine v objektih kulturne dediščine, ki so ga izvedli mentorji – pripadniki ranljivih skupin in strokovni sodelavci Urbanističnega inštituta Republike Slovenije dne 9. junija 2014 v Slovenskem etnografskem muzeju. (Foto: Eva Rožanc)

Ta spremenjena vloga muzejev prinaša tudi spremenjen položaj kustosov v luči ponovnega izpraševanja njihovega dela in njihove vloge kot muzejske avtoritete. Pri razumevanju muzejev kot prostorov dialoga, interakcije in participacije vseh družbenih skupin (še zlasti ranljivih), ki z muzejskim delom reprezentirajo sami sebe in o sebi govorijo, se vloga kustosa kot muzejske avtoritete lahko pojavlja v precej konfliktnem položaju, ki zahteva redefiniranje (glej Barrett 2011). Avtoritetne pozicije v muzeju so največkrat povezane z diskurzi družbene moči, s katerimi se vzpostavljajo tudi kategorije simbolne Drugosti, saj so navsezadnje muzeji močni ideološki aparati države (Louis Althusser v Pozzi 2013: 7–8). In ne samo države – preko muzejev lahko skupnosti izvajajo nadzor nad reprezentacijami in identitetami drugih skupnosti ter tudi nekaterimi njenimi najvišjimi avtoritarnimi resnicami (Cuno 2007: 514). James Cuno postavlja pod vprašaj participatorne projekte v muzejih, ki nekritično častijo reprezentacije le ene skupnosti in s tem prispevajo k ponovnemu ustvarjanju neenakosti in izključevanju drugih. Pri tem poudarja zelo pomembno vlogo kustosov oziroma muzejskih delavcev kot tistih strokovnjakov, ki lahko od daleč pogledajo na prikrita razmerja moči

5. decembra so na tiskovni konferenci v Slovenskem etnografskem muzeju projekt predstavili javnosti. Po konferenci je Polona Sketelj, avtorica razstave Vrata: Prostorski in simbolni prehodi življenja, pripravila veččutno vodstvo po razstavi.

(Foto: Ines Kežman)

in s svojim strokovnim znanjem na to moč tudi vplivajo, jo demistificirajo. Ob tem predlaga, ne da bi zanikal vidnejšo družbeno vlogo muzejev, da se muzejski delavci aktivno vključujejo v ustvarjanje muzejev kot izobraževalnih prostorov ter prevzamejo odgovornost za njihovo produkcijo in distribucijo znanja (prav tam: 511–516).

Ranljive skupine in vključevanje v muzejsko delo

Diskurzi institucij Evropske unije opredeljujejo ranljive skupine kot tiste, za katere iz različnih razlogov obstaja večje tveganje, da izkusijo višjo stopnjo revščine ter diskriminacijo in družbeno izključenost v primerjavi s splošno populacijo.

Projekt je bil kot primer dobre prakse zaposlovanja mladih med 5. in 9. majem 2014 s promocijskim materialom in z aktivnostmi v Tednu Evrope predstavljen na stojnici pred Hišo EU v Ljubljani. (Foto: Urša Valič)

Ob njihovem navajanju – etnične manjšine, migranti, osebe z gibalnimi ovirami, osebe s senzornimi ovirami, brezdomci, LGBTQ osebe, uporabniki drog, starejše osebe, brezposelni itd. – kmalu ugotovimo, da je seznam dolg in da se spreminja skladno z družbenoekonomskim položajem. Ta spremenljivost kaže na to, da ranljive skupine niso ranljive *per se*, temveč je ranljivost plod dolgo trajajoče konstrukcije tujega in drugačnega kot simbolno *Drugega* (npr. za osebe z invalidnostjo glej Barnes, Mercer, Shakespeare 1999; Zaviršek 2000, Valič 2010: 31–36). Skladno s konceptom intersekcionalnosti, pri katerem gre za presečnost družbenih kategorij in iz nje izhajajoče diskriminacije, se oblikujejo vedno nove oblike družbenega izključevanja (na primer izključevanje žensk z invalidnostjo,

Na festivalu Igraj se z mano na Kongresnem trgu v Ljubljani se je projekt predstavil z aktivnostmi in s tipnimi pripomočki, med drugim z rozeto oziroma morino taco, tipnim simbolom Slovenskega etnografskega muzeja. (Foto: Urša Valič)

starejših oseb z motnjami v duševnem zdravju itd.) (glej Kuhar 2009). V vsaki družbi lahko prepoznavamo sisteme izključevanja bolnih, nezmožnih, drugačnih, simbolnih Drugih, obenem pa drugače misleče skupine ljudi razvijajo prakse večanja moči izključenih skupin in sisteme njihovega vključevanja. Tudi muzeji se usmerjajo v sodelovanje z ranljivimi in s prezrtimi skupinami. Ne samo z njim namenjenimi dejavnostmi, temveč predvsem z vključevanjem pripadnikov teh skupin v delo v muzejih tkejo nove družbene in kulturne vezi in brišejo tako etnične kot socialne meje (Edward P. Alexander v Perko 2014: 50).

V projektu smo upoštevali več vidikov pojma dostopnost. Prvi vidik se nanaša na fizično dostopnost: gre za premagovanje fizičnih ovir v muzeju z vgrajevanjem dvigal in klančin, označevanjem vhodov in stopnic, oblikovanjem ustrezno dostopnih razstav (primerna svetloba, pisava, višine vitrin ...) in podobno (glej zlasti Bračun Sova, Vodeb in Lipec Stopar 2009; Bračun Sova in Vodeb 2011). Ta dostopnost je v prvi vrsti mišljena za osebe z gibalnimi in s senzornimi ovirami, vendar so njeni uporabniki vsi obiskovalci muzeja. Prizadevanja muzejev za odpravljanje arhitekturnih ovir in prilagajanje razstav sta dodatno podprla Konvencija Združenih narodov za pravice oseb z invalidnostjo, ki jo je Slovenija ratificirala leta 2008, in Zakon o izenačevanju možnosti invalidov (ZIMI, *Ur. l. RS*, št. 94/10 in 50/14). Oba dokumenta zagovarjata nediskriminacijo oseb z invalidnostjo ter poudarjata pomen dostopnega fizičnega prostora za vključevanje v družbo, posredno tudi z vključevanjem in udejstvovanjem v kulturi.

Drugi vidik dostopnosti je prisotnost v diskurzivnem prostoru. V muzejih gre zlasti za sodelovanje in sooblikovanje muzejskih interpretacij in reprezentacij, kar različni avtorji označujejo s terminom participacija (glej Simon 2010; van Mensch in Meijer-van Mensch 2011). Vključevanje pripadnikov ranljivih skupin v delo v muzejih pripomore k večanju moči posameznikov, ki lahko z ustvarjanjem muzejskih vsebin oblikujejo in utrjujejo svojo identiteto, hkrati pa jim to omogoča prevzemanje odgovornosti za oblikovanje javnih podob in naracij o sebi in s tem spreminjanje

mnenj in pogledov. S participacijo javnosti se v muzejih vzpostavljajo tudi novi odnosi med muzealci – kustosi in obiskovalci – sodelavci. Hierarhični in avtoritativni odnosi v posedovanju in posredovanju znanja se preoblikujejo v veliko bolj trajno recipročno vez med muzejem in njegovim občinstvom oziroma skupnostjo, v kateri se muzej nahaja. Richard Sandell je eden prvih muzeologov, ki je govoril o inkluzivnem muzeju. Pri inkluziji v muzejskem kontekstu gre za stopnjo vključevanja javnosti v dediščinske procese in pomeni način sodobnega upravljanja dediščine v kontekstu širšega družbenega modela z namenom vključevanja družbeno ali kulturno izključenih skupin (Sandell v Perko 2014: 322–323). V projektu smo koncept inkluzivnosti poskušali uresničevati različno za različne skupine, prilagojeno njihovim interesom, željam in potrebam, pri čemer sta bila cilja enaka: enakopraven dostop do vsebin dediščine in sodelovanje pri njenem ustvarjanju. Sandell je pokazal, kako lahko muzeji prispevajo k večji družbeni vključenosti na ravni posameznikov, skupnosti in družbe na splošno. Na individualni ravni sodelovanje posameznikov z muzeji poveča njihov občutek samozavesti, samozaupanja in kreativnosti. Na ravni skupnosti muzeji nastopajo kot katalizatorji družbene regeneracije, saj spodbujajo k prevzemanju nadzora in aktivne vloge pri njihovem razvoju. Navsezadnje pa muzeji z reprezentacijami inkluzivnih skupnosti, zbirkami in razstavami spodbujajo strpnost, medsebojno spoštovanje in razgrajujejo stereotipe (Sandell 2003: 45).

Smernice za izvajanje projekta

Poleg predstavljenih teoretičnih izhodišč so bile temeljna podlaga za delo zaposlenih na projektu tudi *Smernice za izvajanje projekta »Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam« (2014)*,¹ ki smo jih zaposleni na projektu pripravili v začetku njegovega izvajanja. V smernicah smo opredelili pravne predpise, ki se nanašajo na vključevanje ranljivih skupin na področju kulture. Z namenom

1 Smernice so dosegljive na spletni strani projekta:
http://www.dostopnost.eu/sites/default/files/Smernice_izvajanje_projekta_koncna_0.pdf.

vzpostavitev stikov in sodelovanja z osebami iz ranljivih skupin smo zbrali kontaktne podatke vseh v projektu obravnavanih organizacij in združenj pripadnikov ranljivih skupin. Dragocen prispevek za nadaljnje delo je analiza obstoječega stanja na področju omogočanja dostopnosti do kulturne dediščine in zaposlovanja ter usposabljanja oseb iz ranljivih skupin v enajstih državnih muzejih, ki spadajo pod pristojnost Ministrstva za kulturo. Analizirali smo tudi problematiko zaposlovanja oseb iz ranljivih skupin s poudarkom na širšem polju kulture, varstvu kulturne dediščine ter vključevanju v kulturno in socialno okolje. Na podlagi analiz smo opredelili smernice za izvajanje inkluzivnih izobraževalnih programov v muzejih in navedli konkretne predloge izobraževalnih programov. Nazadnje smo predstavili tudi komunikacijski načrt za komuniciranje z javnostmi in seznam medijev ranljivih skupin kot sogovornikov in posredovalcev informacij.

Vsebinske aktivnosti projekta smo načrtovali na podlagi rezultatov omenjenih analiz, predstavljenih v *Smernicah*, ter zastavljenih kazalnikov projekta, opredeljenih v vlogi projekta (vloga za potrditev operacije). Smernice smo razumeli kot širšo podlago za naše delovanje, glede na čas trajanja projekta in razpoložljiva sredstva pa smo uresničili izbrane aktivnosti.

Rezultati projekta

Avtorici pričujočega besedila sva med muzejskimi strokovnjaki iz sodelujočih muzejev in galerije v zadnjem delu njegovega poteka izvedli evalvacijo projekta.² Pokazala je, da muzealci idejno zasnovo projekta vrednotijo kot izjemno kakovostno in za slovensko okolje nujno, izvedene aktivnosti pa ocenjujejo kot odlične. Izkazalo pa se je, da nove usmeritve muzejskega dela in spremenjeno razumevanje družbene vloge muzejev vzpostavljajo potrebo po delitvi dela v muzejih, kar lahko pomeni ustvarjanje novih ali krepitev že obstoječih služb. Za nadaljevanje zastavljenega dela je tako nujno treba razmišljati o zaposlitvi oseb, ki so se zanj v projektu že usposobile.

2 Več o tem sva napisali v članku, ki bo izšel v *Etnologu* 25/2015.

V pričajučem zborniku predstavljamo nekatere zanimive prakse, ki smo jih izvedli med dvoletnim usposabljanjem v muzejih in so rezultat realizacije teoretskih izhodišč participatornega, inkluzivnega, angažiranega, odgovornega in navsezadnje etičnega muzeja. Zbornik je razdeljen na šest sklopov. V prvem sklopu predstavljamo projekt in evalvacijo njegovih kazalnikov uspešnosti. V drugem sklopu so opisane fizične prilagoditve in prenova spletne strani Slovenskega etnografskega muzeja. V tretjem sklopu predstavljamo pripravo tipnih pripomočkov in osvetljujemo njihovo uporabo na razstavah in v izobraževalnih programih. Četrty sklop prinaša predstavitev z evalvacijo izobraževalnih programov. Predstavljamo veččutna in glasbena vodstva, različne delavnice in druge med usposabljanjem izvedene programe. V petem sklopu predstavljamo različne načine sodelovanja in vključevanja oseb iz ranljivih skupin v interpretacije in reprezentacije vsebin dediščine. Zadnji oziroma šesti sklop pa prinaša predloge za dostopnost muzejskih knjižnic. Sklope dopolnjujejo mnenja konzultantov in strokovnih sodelavcev, dodane pa so tudi nekatere refleksije v projekt vključenih študentov.

Želimo si, da bi projekt »Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam«, v katerega so bili vključeni posamezniki in skupine, ki doslej niso bili dovolj prepoznavni kot obiskovalci muzejev in so bili v tem smislu tudi ranljivi, prispeval k ustvarjanju bolj vključujoče in demokratične družbe. Želimo si, da bi po koncu projekta opisane prakse doživele svoje dopolnitve in postale zgled za vse slovenske muzeje.

ZAPOSLENI NA PROJEKTU

(Foto: Urša Valič in Gašper Rems)

Eva Rožanc

eva.rozanc@gmail.com

koordinatorka projekta (do aprila 2014 Ines Kežman)

Slovenski etnografski muzej

»Dostopnost muzejev mi pomeni enako dostopnost kulturnih vsebin različnim skupinam obiskovalcev.«

Sandra Jenko

sanjenko@gmail.com

kustosinja pedagoginja

Slovenski gledališki inštitut

konzultant: Štefan Vevar

»Teatrologija ni ravno tipična smer za muzealca, čeprav se mi zdi, da je med gledališčem in muzejem kar nekaj vzporednic. Tako razstava kot predstava temeljita na zgodbi, ki jo želita vsaka s svojimi izraznimi sredstvi pripovedovati. Postavitev elementov v prostoru, svetloba, glasba in drugi avdio-vizualni elementi ustvarjajo vzdušje. Ena glavnih značilnosti gledališke predstave je vzajemna, živa komunikacija med občinstvom in ustvarjalcem. Prav takšna pa je tudi muzejska razstava, saj živi od stika z obiskovalci. Prav zato moramo muzejski delavci, še posebno muzejski pedagogi, izvajati programe za javnost in z javnostjo, saj lahko le v dialogu s publiko sporočila dosežejo svoje naslovnike.«

Urša Valič

ursa.valic@gmail.com

kustosinja dokumentalistka

Muzej novejšje zgodovine Slovenije

konzultant: Ivo Vraničar

»Zdi se mi zelo pomembno, da se v delo muzejev in predvsem v ustvarjanje muzejskih zgodb in razstav vključujemo tudi pripadniki tako imenovanih »ranljivih družbenih skupin«, saj na tak način opolnomočimo številne (predolgo) prezrte glasove ter poskušamo pregnati diskriminacijo iz src in misli vseh ljudi.«

Jana Kostelec

jana.kostelec@gmail.com

kustosinja dokumentalistka in bibliotekarka

Tehniški muzej Slovenije

konzultantki: Martina Orehovec in Mojca Račič

»Dostopnost kulturne dediščine ranljivim skupinam razumem predvsem kot socialno vključenost pripadnikov ranljivih skupin. Zavedanje o pomembnosti socialne vključenosti ranljivih oseb v družbo je treba spodbujati z vzgojo že od otroštva, saj se s tem učimo medsebojne strpnosti in spoštovanja. To je danes še toliko bolj pomembno, ker se zaradi staranja prebivalstva in gospodarske krize število ranljivih oseb povečuje. Moje vodilo je, da ranljivim osebam ne rečemo »stop«, ampak jim omogočimo dostop.«

Iva Pavlica

iva.pavlica@gmail.com

bibliotekarka

Narodna galerija

konzultantka: Mateja Krapež

»Dostopnost muzejev in galerij razumem kot način približevanja kulturne dediščine vsem ljudem ne glede na njihov status, zdravstveno stanje, spol, narodnost itd. Pomeni pa mi tudi spreminjanje perspektive oziroma načina mišljenja muzealcev in muzealske stroke v smeri odprtega muzejskega prostora kot prostora druženja, izmenjave idej, informacij in znanj. Ob tem se mi zdi, da bi lahko muzejske knjižnice odigrale pomembno vlogo kot še neodkrita zakladnica znanja.«

Katarina Nahtigal

katarina.nahtigal@gmail.com

kustosinja dokumentalistka

Slovenski etnografski muzej

konzultantka: Barbara Sosič

»Za dostopnost muzejev se mi zdi pomembno, da dajo muzeji glas različnim skupinam ljudi in jim tako omogočijo prostor, v katerem se lahko predstavijo in delujejo. Kajti kulturna dediščina ni enoznačna, temveč je mnogotera in mnogoglasna, prav tako kot so številčni glasovi različnih prebivalcev Slovenije in nenazadnje celotnega planeta. Po mojem mnenju ni dovolj, da je muzej »o ljudeh in za ljudi«, temveč da je poudarek tudi na sodelovanju skupaj z ljudmi in na upoštevanju njihovih potreb, idej, želja. Muzeji so prostori srečevanja in druženja, prostori preseganja stereotipov in učenja strpnosti.

Pomembni so zato, ker služijo temu, da nas spomnijo, kdo smo in kje je naš prostor v svetu.«

Andrej Tomazin

a.tomazin@siol.net

kustos pedagog

Slovenski etnografski muzej

konzultantka: Sonja Kogej Rus

»Med delom v muzeju najraje preživljam čas med obiskovalci v razstavni hiši, saj mi je pomembno, da se ti v muzeju dobro počutijo. Dostopnost muzejev mi zaradi tega pomeni predvsem to, da se čisto vsi obiskovalci, ne glede na osebne okoliščine, v muzeju počutijo dobrodošli, da zadostijo svoji vedoželjnosti in se nato z veseljem tudi vračajo.«

Barbara Kotnik

kotnik.barbi@gmail.com

kustosinja pedagoginja

Narodna galerija

konzultantka: Kristina Preininger

»Dostopnost muzejev mi v prvi vrsti pomeni fizično dostopnost za vse obiskovalce. Na tak način zaposleni kažejo nek odnos do obiskovalcev, pripadnikov ranljivih skupin. Nadalje menim, da so pomembne tudi dostopne vsebine, ki preko kreativne postavitve muzejskih predmetov presegajo distanco med obiskovalcem in vitrinami.

Nenazadnje pa je pomembna tudi dostopnost v umu vsakega posameznika, ki muzej obiskuje ali v njem dela. Dostopnost v končni fazi presega prostorske razsežnosti, saj gre za zavedanje sočloveka, gre za izobraževanje in spoštovanje. Včasih sta za dostopnost dovolj tudi iskren nasmeh in pogovor.«

Tina Palač

tiu.tinna@gmail.com
kustosinja pedagoginja
Narodni muzej Slovenije
konzultantka: Mateja Kos

»Dostopnost do muzejskih stavb in vsebin je pravica vseh ljudi ne glede na njihove osebne okoliščine. Menim, da imajo poleg tega vsi pripadniki določene družbe pravico sodelovati tudi pri oblikovanju muzejskih vsebin. Muzej razumem kot prostor, ki omogoča srečevanje pripadnikov različnih družbenih skupin in z odpiranjem možnosti za dialog pripomore k boljšemu razumevanju različnih načinov življenja, s tem pa k preseganju stereotipov in ustvarjanju bolj strpne družbe.«

Katarina Fuchs

katafuchsrina@gmail.com
kustosinja
Prirodoslovni muzej Slovenije
konzultant: Miha Jeršek

»V današnji družbi je viden že marsikateri napredek, zato menim, da bi morali biti tudi vsi muzeji dostopni vsem obiskovalcem. Muzeji oziroma vsebine, ki jih ti predstavljajo, so namenjeni ljudem. Muzejski delavci se morajo truditi, da se ljudje ne glede na razlike in potrebe v muzeju počutijo dobrodošle.«

: SKLOP 1: 0 PROJEKTU :

Eva Rožanc,

koordinatorka projekta »Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam«

EVALVACIJA KAZALNIKOV USPEŠNOSTI

Zagotavljanje najširše dostopnosti do programskih vsebin kulturne dediščine predstavnikom ranljivih skupin je skladno tako z nacionalno kot tudi evropsko kulturno politiko. Muzeji in galerije na tej točki delujejo kot stičišča, ki povezujejo ljudi ne glede na narodnost, veroizpoved, spolno usmeritev, socialni in ekonomski položaj ter prepričanja. Še več, prav raznolikost vsebine povezuje v celote, zgodbe, hkrati pa omogoča možnosti sooblikovanja muzejskih vsebin. Predhodna analiza³ področja, ki vključuje dostopnost kulturnih vsebin ranljivim skupinam, zaposlovanje in usposabljanje oseb iz omenjenih družbenih skupin, je pokazala, da je bila pravna podlaga za enakopravno vključevanje pripadnikov ranljivih skupin pripravljena in sprejeta, veliki razkoraki pa se pojavljajo pri njenem udejanjanju v praksi. Razlogi za to so različni.

Marca 2015 smo gostili mednarodno priznanega predavatelja Joela Snyderja, ki je pripravil izobraževanje o avdio deskripciji oziroma dostopnosti vizualnih vsebin slepim in slabovidnim osebam. (Foto: Eva Rožanc)

3 Analizo, v katero so bili vključeni državni muzeji pod okriljem Ministrstva za kulturo RS, so zaposleni na projektu predstavili v *Smernicah za izvajanje projekta »Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam«* (2014).

Aksinja Kermauner, tiflopedagoginja in pisateljica,
Univerza na Primorskem, Pedagoška fakulteta Koper

Dostopnost do kulturne dediščine slepim in slabovidnim

Eden prvih, ki je poskušal izboljšati dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam, je bil Pokrajinski muzej Celje. V začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja so v muzeju prilagodili razstavo Kako so živeli v rimski Celeji za slepe in slabovidne pod geslom Prosimo, dotikajte se predmetov. Leta 2008/2009 je prilagodil Mavrični svet Schützove keramike. Razstavlja tudi tipno prilagoditev portreta avstrijske cesarice Elizabete avtorice Tjaše Krivec.

V Mestnem muzeju Ljubljana so leta 2008 postavili razstavo Dotakni se in poglej, za katero je francoski oblikovalec Alain Mikli za otip prilagodil nekatere umetniške fotografske posnetke zemeljskega površja avtorja Yanna Arthusa-Bertranda iz serije Zemlja, pogled z neba. Leta 2010 je muzej pod vodstvom kustosa Boruta Rovšnika na ogled in otip postavil umetniška dela Pabla Picassa pod naslovom Bikoborbe. Mit. Eros. Z avdio vodnikom z zgodbami in s predmeti za dotikanje je prilagojena tudi razstava Obrazi Ljubljane. Potekala so veččutna vodstva po razstavi Kolo, v načrtu pa imajo še kar nekaj prilagoditev.

V Moderni galeriji v Ljubljani so s skupino umetnikov in znanstvenikov leta 2000 postavili razstavo Vse razen videza, »slepo knjižnico«, kjer so obiskovalci vsebine knjig razbirali s pomočjo sluha in tipa, pri čemer so jih vodili slepi vodniki. Januarja 2015 je Nataša Jovičič z lastno metodologijo, prilagojeno zaznavanju slepih in slabovidnih oseb, interpretirala Highway, umetniško delo hrvaškega umetnika Eda Murtića.

V Gorenjskem muzeju v Kranju so pripravili muzejski kovček, s katerim obiskujejo starejše občane, slabovidne in druge osebe s posebnimi potrebami, v njem pa so razni predmeti in replike.

Prirodoslovni muzej Slovenije je za razstavo Skrivnostna smrt mlade Leonore prilagodil nekaj gradiv slepim in slabovidnim obiskovalcem.

Tehniški muzej Slovenije, Muzej pošte in telekomunikacij v Polhovem Gradcu, prilagaja svojo stalno zbirko za slepe in slabovidne s pomočjo Naravoslovnotehniške fakultete v Ljubljani.

Muzej novejše zgodovine Celje (Hermanov brlog) pripravlja prilagajanje svoje stalne zbirke igrač za slepe in slabovidne, postavil pa bo tudi prvo stalno razstavo igrač ter pripomočkov za slepe in slabovidne.

Deloma prilagojena je odmevna razstava Vrata: Prostorski in simbolni prehodi življenja v Slovenskem etnografskem muzeju. Pod vodstvom SEMa poteka tudi izjemno razvejan projekt »Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam«, v katerem se številne prilagoditve za slepe in slabovidne obiskovalce pripravljajo tudi v drugih državnih muzejih. V času projekta je bilo veliko narejenega. Narodni muzej Slovenije je nekaj eksponatov na priložnostni razstavi Mumija in krokodil: Slovenci odkrivamo dežele ob Nilu dal na ogled in otip tudi v reliefni tehniki. Avtorica Tjaša Krivec je decembra 2014 v Narodni galeriji predstavila tipni portret Luize Pesjakove Mihaela Stroja. Slovenski gledališki inštitut je leta 2014 pod vodstvom Sandre Jenko začel za slepe in slabovidne prilagajati stalno razstavo, konec februarja 2015 pa je razstavil veliko tipno maketo procesije, ki jo je po vzoru Kobetove slike Škofjeloški pasijon izdelala Barbara Bertalanič Domiter.

Umetnostna galerija Maribor je s pomočjo študentk Pedagoške fakultete Maribor in profesorice Jerneje Herzog pod vodstvom višje kustosinje Brigitte Strnad za slepe prilagodila dele plakatnega

reliefa Grobnice osvoboditeljem Beograda srbskega kiparja Radeta Stankovića in del herojskega murala Boj jugoslovanskih narodov za svobodo in obnovo domovine slikarja Slavka Pengova ter nekaj kipov z razstave Naši heroji.

Prav gotovo nismo našli prav vseh prilagoditev, več o njih pa si lahko preberete na spletni strani Skupnosti muzejev Slovenije v predstavitvi ukrepov in projektov dostopnosti za senzorno ovirane obiskovalce na Kulturnem bazarju Boruta Rovšnika (Rovšnik 2013).

16. junija 2014 je potekalo izobraževanje z naslovom Inkluziven muzej in priprava programov. Petra Rezar je udeležencem predstavila potrebe gluhih in naglušnih oseb pri dostopanju do vsebin kulturne dediščine. (Foto: Eva Rožanc)

Z namenom povečevanja dostopnosti do vsebin dediščine in vključevanja pripadnikov ranljivih skupin v muzejsko delo je bil načrtan tudi projekt »Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam«. S predhodno analizo pridobljene rezultate so zaposleni dopolnili in s tem poskušali načrtovati smernice vključevanja ranljivih skupin v družbo, pri čemer so upoštevali zagotavljanje ustreznih delovnih razmer ter fizične in komunikacijske dostopnosti.

Z zasnovanimi programi so dopolnili pedagoške in andragoške vsebine muzejskega dela, hkrati pa si prizadevali za vključitev pripadnikov ranljivih skupin v oblikovanje muzejskih vsebin. Elaborat je eden od primerov dobre prakse pri inkluziji ranljivih družbenih skupin v delo na področju kulturne dediščine.

Usposabljanje oseb iz različnih ranljivih skupin

Prednostni cilj projekta je bil usposabljanje oseb iz različnih ranljivih skupin,⁴ ki so si doslej že pridobile formalno izobrazbo s področij muzejskega dela. V Slovenskem etnografskem muzeju se je zaposlilo devet predstavnikov omenjenih skupin: sedem iz skupine mladih diplomantov – iskalcev prve zaposlitve in dve osebi z invalidnostjo. Zaposlena je bila tudi koordinatorka projekta. Poleg Slovenskega etnografskega muzeja (v nadaljevanju SEM) kot nosilca projekta je kot mreža strokovnih institucij sodelovalo še pet državnih muzejev in galerija. Njihova vloga je bila v glavnem v usposabljanje zaposlenih na projektu in nudenje mentorstva ter uvajanje v muzejsko delo in spoznavanje z njim.

Zaposleni na projektu so se usposabljali v kustodiatih, dokumentacijskih oddelkih, knjižnicah in pedagoško-andragoških oddelkih muzejev in galerije. Delo so opravljali skladno s sistemizacijo in z opredelitvijo del ter nalog kustosa, kustosa pedagoga, kustosa dokumentalista in bibliotekarja. Pridobili so nova znanja in izkušnje, uspešno opravili strokovne izpite za pridobitev strokovnih nazivov

4 V okviru projekta »Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam« so to: senzorno in gibalno ovirane osebe, priseljenci (še zlasti priseljenci iz nekdanje Jugoslavije), pripadniki etničnih in narodnih skupnosti (pripadniki manjšin in romskih skupnosti), mladi diplomanti – iskalci prve zaposlitve, brezposelni starejši nad 55 let. V omenjenih ranljivih skupinah so zlasti izpostavljene ženske. Ranljive družbene skupine se soočajo z večjo socialno izključenostjo, saj so pogosto odrinjene na družbeno obrobje. Socialna izključenost je proces, ki ga običajno sproži kombinacija različnih dejavnikov (subjektivnih in objektivnih) in okoliščin (Trbanc, Boškič, Kobal in Rihter 2003: 5). Graham Room jo predstavlja kot strukturni koncept in jo definira kot posledico pomanjkanja enega ali več podsistemov: demografskega in pravnega sistema (promovira civilno integracijo), sistema trga dela (promovira ekonomsko integracijo), socialnega sistema (promovira socialno integracijo) in družinskega/skupnostnega sistema (promovira medosebno integracijo) (Graham Room v Rapuš 2004: 11). Gre za slabo vpetost v družbeno življenje, v priložnosti in možnosti, ki so sicer v družbi splošno na voljo (prav tam).

ter se usposobili za samostojno delo in nadaljevanje karijerne poti na področju varstva kulturne dediščine. Koordinatorica projekta je skrbela za izvedbo vsebinske in finančne plati projekta ter koordinacijo preostalih aktivnosti (vključevanje študentov, organizacijo izobraževanj, informiranje in obveščanje javnosti ipd.).

Obisk članov Društva gluhoslepih Slovenije DLAN v Slovenskem etnografskem muzeju, dne 15. julija 2014. (Foto: Eva Rožanc)

Slovenski etnografski muzej je navezal dobre stike z mediji. Na fotografiji takratna direktorica muzeja, Bojana Rogelj Škafar, v pogovoru z novinarko spletne televizije gluhih Tipk TV, Majo Kuzma, dne 15. julija 2015, ob obisku skupine iz Društva gluhoslepih Slovenije DLAN. (Foto: Eva Rožanc)

Sonja Kogej Rus in Barbara Sosič,
muzejski svetovalki, Slovenski etnografski muzej

Pomen projekta »Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam« za nadaljnje delovanje muzejev in galerij

Razveseljivo je, da v muzejih in galerijah uspemo izvajati tudi projekte, ki prinašajo nove zaposlitve. To je v teh časih zelo pomembno, saj tako predstavniki ranljivih skupin dobijo priložnost, da se usposobijo za delo v muzeju ali galeriji. Projekt je predvideval enoletno usposabljanje in nato enoletno samostojno delo novih kustosov, kar je dobro izhodišče za njihovo nadaljnjo poklicno pot.

Vsak od zaposlenih na projektu je na začetku dobil svojega konzultanta, ki je zanj pripravil program usposabljanja. Poleg tega so imeli pripravniki – da ozavešijo specifične potrebe in navade pripadnikov ranljivih skupin v zvezi z muzeji – skupna izobraževanja z vseh področij muzejskega dela in izobraževanja za delo z ranljivimi skupinami. Za uspeh projekta je bila pomembna raziskava in priprava *Smernic za izvajanje projekta »Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam«*, ki je celostno analizirala stanje dostopnosti do kulture v Sloveniji. Ves čas so zaposleni navezovali stike z različnimi društvi, zavodi, šolami in posamezniki in jim pošiljali obvestila o dogodkih, s katerimi so jih vabili v ustanove, programe pa izvajali tudi pri njih.

SEM večkrat usposablja pripravnike za samostojno delo v muzeju, a tokrat smo morali delo zastaviti nekoliko drugače. Cilj zaposlenih na projektu je bil namreč v ustanove vnesti nove pristope, ki bi zagotovili trajnejše modele za delo z ranljivimi skupinami.

Zato je bilo pomembno izkušnje muzejev povezati z novimi, kompleksnejšimi znanji o potrebah posameznikov in različnih skupin ranljivih oseb. Projekt je bil tako za naše ustanove velika priložnost, da se s svojim bogastvom še bolj odprejo skupinam in posameznikom, ki imajo manj možnosti za srečovanja s kulturno dediščino. To je pomembno, saj je ta univerzalna dobrina, ki lahko obogati prav vsakogar brez izjeme.

V SEMu smo v zadnjih dveh desetletjih razvijali programe za nekatere družbene skupine, ob tem pa smo ves čas čutili dolžnost, da na tem področju storimo še kaj več. S projektom »Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam« je v naših ustanovah torej zavel svež veter. Zmeraj je dobro v svoje delo vključevati več generacij, saj se tako izkušnje dopolnjujejo z novimi pogledi. Ob tem je treba poudariti, da smo imeli pri izboru kandidatov srečo, saj so se izkazali za pisano paleto darov in talentov, ki jih je bilo treba le prilagoditi za delo v muzeju. Čeprav zaposleni v različnih muzejih, so delovali povezano in usklajeno, saj so si postavili visoke cilje, ki so jih tudi uspešno dosegali. Rezultati so se po enoletnem usposabljanju kar vrstili: tipne fotografije, slike in karte, kopije predmetov, sestavljanke, predvsem pa inkluzivni programi predstavljanja muzejskih vsebin. To je pritegnilo v muzeje nove obiskovalce, hkrati pa so to uspešni modeli, ki se bodo gotovo izvajali tudi po koncu projekta. Dosežene rezultate bodo morali muzeji pri svojih nadaljnjih načrtovanih dela upoštevati in razvijati. Tovrstni rezultati so tako postali nov standard za muzejsko dejavnost, ob čemer pridobivamo vsi – muzejski delavci in obiskovalci muzeja ter predstavniki ranljivih skupin. Ranljivim skupinam prijazen muzej je prijazen za vse! Navsezadnje se dobri rezultati kažejo tudi pri obiskovalcih, ki sami niso pripadniki ranljivih skupin, saj se programov v okviru projekta radi udeležujejo.

Odraž novih znanj so tudi preoblikovane spletne strani, prilagojene osebam z okvarami vida. So enostavnejše in preglednejše, vsebine se ne spreminjajo samodejno in hitro. To se nam je zdelo zelo

• pomembno, saj je odprtost ustanov preko spleta danes pomembna
 • pot do vseh uporabnikov, tudi iz ranljivih skupin. Spletne strani
 • namreč pomembno dopolnjujejo vsebine muzejskih razstav in
 • dejavnosti.

• Kot mentorici in konzultantki si želiva še več tovrstnih projektov,
 • saj brez njih v času globalne in finančne krize ni dosti možnosti
 • širjenja in dopolnjevanja muzejskega dela, z njimi pa lahko korak za
 • korakom izboljšujemo dostopnost do kulturne dediščine in družbeno
 • angažiranost muzejev in galerij.

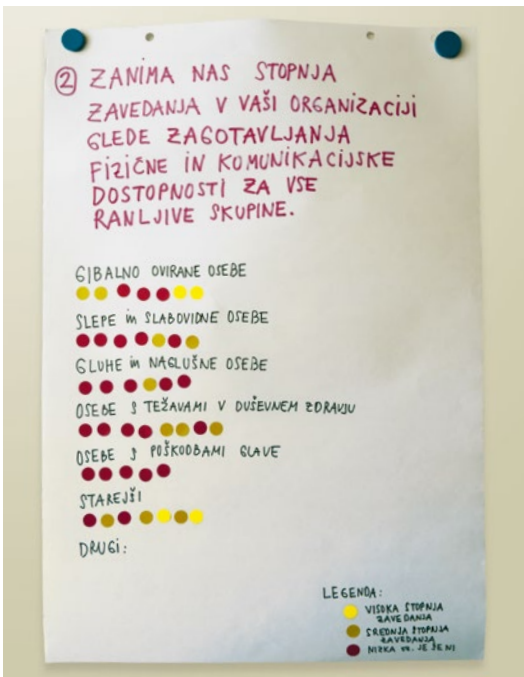
Snovanje, razvijanje in izvajanje novih pedagoških in andragoških programov/vsebin

Nacionalni program za kulturo 2014–2017 kot pomemben cilj opredeljuje dostop do dediščine ali do informacij o njej vsakomur, posebej pa mladim, starejšim in osebam z invalidnostjo, neposredno s pomočjo javnih zavodov, muzejske dejavnosti ter z uporabo novih tehnologij. Zaposleni na projektu so z mentorji – konzultanti iz sodelujočih muzejev in galerije z namenom povečevanja dostopnosti do dediščine vsem obiskovalcem razvijali in izvajali pedagoške ter andragoške vsebine. Pri tem so pogosto sodelovali predstavniki opredeljenih ciljnih skupin. Predlog so v priročniku *Dostopen muzej: Smernice za dobro prakso* omenile že avtorice Mojca Lipec Stopar, Rajka Bračun Sova in Vlasta Vodeb (2009: 48).

Izvedene so bile naslednje aktivnosti:

- vodstva s taktilnimi elementi, zasnovana na veččutnem doživetju (Slovenski etnografski muzej, Narodna galerija, Narodni muzej Slovenije, Prirodoslovni muzej Slovenije, Slovenski gledališki inštitut);
- glasbena vodstva (Slovenski etnografski muzej);

- vodstva/programi za gluhe in naglušne obiskovalce (Slovenski etnografski muzej, Muzej novejšje zgodovine Slovenije, Narodni muzej Slovenije, Prirodoslovni muzej Slovenije, Slovenski gledališki inštitut);
- sodelovanja z romskimi skupnostmi (Slovenski etnografski muzej, Muzej novejšje zgodovine Slovenije);
- programi s priseljenci, pripadniki manjšinskih skupnosti (Slovenski etnografski muzej, Narodni muzej Slovenije, Slovenski gledališki inštitut, Muzej novejšje zgodovine Slovenije);
- gostujoči programi (namenjeni tistim, ki muzejev iz različnih razlogov ne morejo obiskati);
- razstave (Fotografske podobe iz življenja gluhih in naglušnih v Ljubljani, Nino: Človek optimizem, Poglej me in videl boš, Rojstvo: Izkušnje Rominj, Podobe Emone 2015).⁵

»Zanima nas stopnja zavedanja v vaši organizaciji glede zagotavljanja fizične in komunikacijske dostopnosti za vse ranljive skupine.« Detajl s prvega izobraževanja v sklopu projekta na temo fizične in komunikacijske dostopnosti za ranljive skupine v objektih kulturne dediščine, ki so ga izvedli mentorji – pripadniki ranljivih skupin in strokovni sodelavci Urbanističnega inštituta Republike Slovenije dne 9. junija 2014 v Slovenskem etnografskem muzeju. (Foto: Eva Rožanc)

⁵ V posamezne razstavne projekte so bili vključeni tudi študentje, predstavniki ranljivih skupin.

V okviru projekta »Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam« so kazalniki projekta tako za leto 2013 kot tudi za leto 2014 predvidevali zasnovo in izvedbo desetih novih programov, leta 2015 pa petih. Zastavljeni kazalniki so bili krepko preseženi, saj je bilo izvedenih več pedagoških in andragoških programov ter razstav od načrtovanih. Ti so v muzeje in galerijo privabili večje število obiskovalcev.

Vključevanje študentov iz ranljivih skupin

» Nejc Oder, študent sociologije na Oddelku za sociologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

V SEMu delam v dokumentacijskem oddelku. Delo je prijetno in ni stresno, osebe (sodelavci) pa mirno in prijetno. Rad bi pohvalil varnostnike, izredno prijazne in zanimive ljudi. Še vedno se spomnim, da so mi pomagali, ko je močno deževalo in ko se mi je na vozu predrla zračnica. Pohvalil bi tudi vodstvo projekta, ki je s programom nam invalidom omogočilo študentsko delo. V SEMu sem se kar veliko naučil, med drugim sem se navadil na delo s polnim delovnim časom (šest do osem ur dnevno) in hkrati spoznal nekaj o narodih, njihovih običajih in navadah. S pomočjo fotografij, ki sem jih pridno skeniral in vpisoval v bazo Galis, sem spoznaval bolj in manj zanimive stvari, življenje ljudi in njihovo takratno okolje. Dobil sem lep vpogled v nekdanja oblačenje in navade ljudi z različnih koncev Slovenije.

«

Eden od ciljev projekta je predvideval tudi vključevanje študentov s področja v muzeju zastopanih strok, še zlasti pa sodelovanje s študenti iz ranljivih skupin. Vzpostavljeno je bilo sodelovanje z Društvom študentov invalidov Slovenije. Največ vključenih študentov je bilo s področja muzejskih strok, med pripadniki ranljivih skupin pa so bili: dva predstavnika romskih skupnosti, pet gibalno oviranih študentov, trije študenti iz skupine slepih in slabovidnih oseb, ena oseba s statusom študenta s posebnimi potrebami, trije iz skupine gluhih in naglušnih oseb ter pet študentk, pripadnic italijanske narodne skupnosti (manjšina). Študentje so spoznavali delo z obiskovalci (informiranje na recepciji in v muzejskem prostoru, varovanje razstave, delo v muzejski trgovini, sodelovanje pri pripravi in izvedbi delavnic ter vodstev), delo v dokumentaciji in posameznih kustodiatih SEMa, nekateri pa so bili vključeni tudi v terensko zbiranje podatkov

in delo v muzejskih knjižnicah. Študentje so se seznanili z delom državnih muzejev in pridobili nova znanja ter izkušnje, ki jim bodo pomagale pri vstopu na trg dela.

» Mojca Sušec, podiplomska študentka Pravne fakultete Univerze v Ljubljani

Pri delu v okviru projekta sem zapise o tekstilnih predmetih in notranji opremi iz inventarnih knjig prepisovala v računalniško Microsoft Excel datoteko. Podatke k posamezni pripadajoči inventarni številki predmeta sem ločeno vnašala v posamezne stolpce, in to glede na vsebino (opis predmeta, kraj uporabe, čas uporabe, način pridobitve, nabavna cena, datum pridobitve, opombe). Kot pravnici mi je delo z dokumenti zelo blizu, tako da je moja izkušnja pozitivna. Poleg občutka socialne vključenosti sem razvijala predvsem organizacijske sposobnosti, občutek za natančnost, koncentracijo in vztrajnost ter izboljšala fino motoriko prstov, kar je glede na mojo gibalno oviranost bistvenega pomena. Dragocena izkušnja je tudi spoznanje, kako so se inventarne knjige v zadnjih dveh stoletjih vsebinsko spreminjale.

«

Usposobljenost strokovnih delavcev v muzejih za delo z ranljivimi družbenimi skupinami

V okviru projekta so bila pripravljena številna izobraževanja z različnih področij: fizične in komunikacijske dostopnosti, inkluzivnega muzeja in priprave programov, integracije ranljivih družbenih skupin in možnosti zaposlovanja, priprave in vodenja projektov s področja kulture in kulturne dediščine ter usposabljanja za pripravo avdio deskripcije. Z namenom izboljšanja usposobljenosti, znanja, spretnosti in kompetenc za delo z ranljivimi družbenimi skupinami so bila namenjena muzejskim delavcem, drugim strokovnim delavcem in tudi širši javnosti.

Povečanje števila obiskovalcev pedagoških in andragoških programov ter razstav v muzejih in galerijah

V okviru projekta izvedeni programi so delovali po načelu vključevanja ranljivih družbenih skupin v njihovo pripravo in zasnovu ter po načelu inkluzivnega muzeja. O angažiranju obiskovalcev v muzejih pišejo številni avtorji (Black 2005; Sandell 2002; Simon 2010). Glede na število pripravljenih programov, s katerimi so zaposleni

močno presegli predvidene kazalnike, se je pričakovalo tudi večje število obiskovalcev, predvsem iz ranljivih družbenih skupin: leta 2013 je bilo 117 obiskovalcev, leta 2014 je njihovo število naraslo na 952, leta 2015 pa se je skupna številka obiskovalcev povzpela nad 2.000. Programi so bili zasnovani na način, ki zagotavlja enake možnosti za dostopnost kulturnih vsebin vsem obiskovalcem.

Informiranje in obveščanje ter ozaveščanje javnosti o vključenosti ranljivih skupin v družbo

O izvajanju projektnih aktivnosti ter o dostopnosti kulturne dediščine sta bili obveščeni tako strokovna kot splošna javnost. Na začetku projekta je bila vzpostavljena spletna stran www.dostopnost.eu, informacije pa so bile objavljene tudi na spletni strani nosilca projekta www.etno-muzej.si in družbenih omrežjih Facebook ter Twitter.

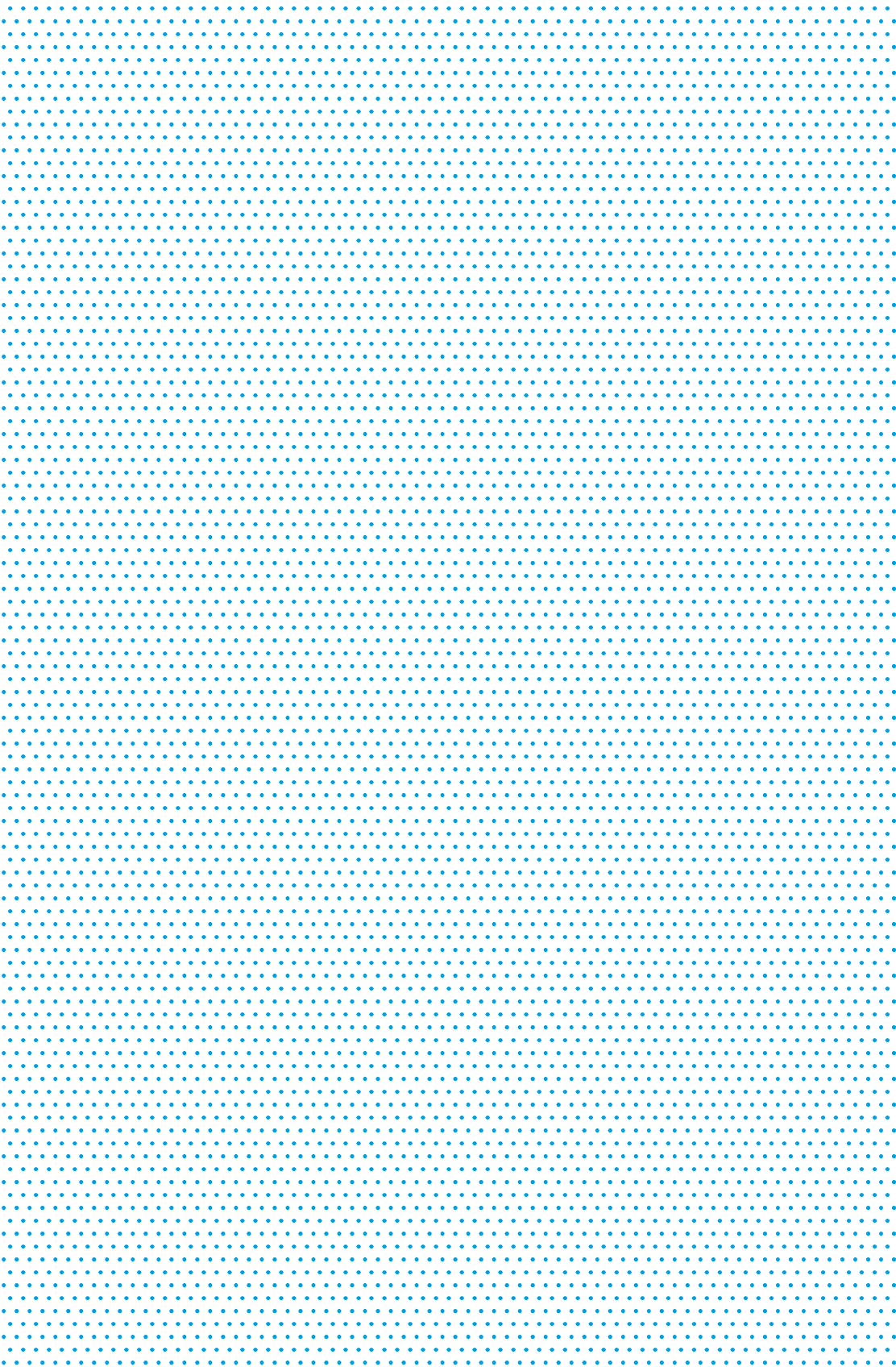
Oblikovan je bil promocijski material (brošure, beležke, vrečke, majice in maskote/figure v obliki kamna). Na tiskovni konferenci decembra 2013 so bile predstavljene predvidene aktivnosti v okviru projekta. Projekt je bil tako splošni kot strokovni javnosti predstavljen v medijih in drugih oblikah promocije.⁶ Zaposleni so aktivnosti izvajali tudi na Kulturnem bazarju, Mednarodnem muzejskem dnevu (18. 5.), Poletni muzejski noči (junij), Ta veselem dnevu kulture (3. 12.), Dnevh evropske kulturne dediščine (konec septembra–začetek oktobra), Tednu Evrope (maj) ipd. Pripravljena je bila skupna zloženka *Na pot po*

6 Vzpostavilo se je sodelovanje z RTV Slovenija (Dobro jutro Slovenija, Dobra ura z Milico, So vakeres? – Kaj govoriš?, Naše poti – Amare Droma – Amare Drumia – Mengere Droma, Prislunimo tišini, Val 202, MMC portal in Dostopno itd.), s TIPK TV, Spletno TV (Zveza društev gluhih in naglušnih Slovenije), časopisoma *Dnevnik* in *Delo*, z radiom Romc ipd. Zaposleni so v posameznih muzejih, v katerih so se usposabljali, predstavili projekt in njegove aktivnosti, izvedli interna izobraževanja s področja vključevanja ljudi z oviranostmi v muzejsko delo, avdio deskripcije ipd. Med drugim so širšo in strokovno javnost ozaveščali tudi s poljudnimi, strokovnimi in z znanstvenimi članki, objavljenimi v *Argu*, *Etnologu* in *Pogledih*. Prav tako so sodelovali na različnih dogodkih in okroglih mizah (npr. okrogla miza ob odprtju razstave Ignoranca=tema=ovira, ki je nastala v okviru projekta »Odprte hiše Slovenije«, na Kulturnem bazarju leta 2015 so pripravili tudi predavanje, namenjeno strokovnim, muzejskim delavcem in delavcem v vzgojno-izobraževalnih zavodih). Kot primer dobre prakse vključevanja mladih diplomantov na področju kulturne dediščine je bil projekt leta 2014 v Ljubljani predstavljen tudi na Tednu Evrope.

muzejih s Kamnom Dostopnosti, ki je povezovala vseh šest muzejev in galerijo. Vsebovala je elemente, namenjene veččutnemu doživljanju, hkrati pa poudarjala enake možnosti za dostopnost do kulturne dediščine in predstavila tehnične prilagoditve v SEMu. Večja dogodka sta bila tudi umestitev kopij muzejskih predmetov na stalno razstavo Med naravo in kulturo in predstavitev zaključnega elaborata ob izteku projekta.

KAZALNIKI	Načrtovana vrednost leta 2013	Realizacija leta 2013	Načrtovana vrednost leta 2014	Realizacija leta 2014	Načrtovana vrednost leta 2015	Realizacija leta 2015
Število bruto ustvarjenih mest za čas projekta	10	9 (+ 1 koordinator)	10	10	10	10
Število vključenih študentov	40	18	40	23	20	33
Število novih pedagoško-andragoških programov v muzejih in galerijah za ranljive družbene skupine	10	7	10	24	5	37
Novo izdelane kopije muzejskih predmetov	4	4	6	7	6	5
Število obiskovalcev razstav in pedagoško-andragoških programov iz ranljivih družbenih skupin	200	117	200	952	100	3086 ⁷
Elaborat o dostopnosti muzejev in galerij ranljivim družbenim skupinam	0	0	0	0	1	1

⁷ Vključeni so podatki, pridobljeni do 10. 10. 2015, tako da kazalniki niso povsem popolni. Projekt se zaključí 30. 11. 2015.

· SKLOP 2: PRILAGODITVE SLOVENSKEGA ·
· ETNOGRAFSKEGA MUZEJA ·

Gregor Ilaš

Prenova spletne strani Slovenskega etnografskega muzeja v okviru projekta »Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam«

Slovenski etnografski muzej je zavezan najširši dostopnosti kulturnih dobrin vsem segmentom družbe; tudi v spletnem okolju. Spletna stran muzeja je bila do sedaj relativno dobro dostopna: omogočala je povečevanje velikosti črk, izbor kontrasta, dober iskalnik, zemljevid strani. Upravljalci so se zavestno izogibali reklamam, *flash* animacijam in podobnemu. Tudi programsko je bila spletna stran dobra, saj je bralnikom zaslona (denimo programu JAWS) omogočala preskakovanje blokov oziroma izbor poglavij. Po posvetovanju z ranljivimi skupinami in upoštevanjem priporočil⁸ se je SEM odločil, da spletno stran z namenom večje dostopnosti in univerzalnosti še nadgradi. Opustil je rotirajoče pasice na vstopni strani, izognil se je podajanju informacij, ki izhajajo zgolj iz slikovnega materiala, in dodal jezikovno ustreznico, oblikoval preglednejše menije in jih številčno reducirail, uredil navigacijo po strani z uporabo tipkovnice, izpostavil informacije o vseh aspektih dostopnosti na posebni podstrani ter uporabil natančnejše tekstovne alternative pri fotografijah. Spletna stran je bila optimizirana tudi za mobilne naprave (tablice in telefone) – t. i. *responsive design*, opuščena pa je bila *flash* tehnologija. Z nadgradnjo in s posodobitvijo je tako spletno mesto zasnovano dosledno, pripravljena besedila so v preprosti slovenščini, dodani so avdio elementi (vodiči, razlage ipd.).

8 Slovenski etnografski muzej je bil povabljen k sodelovanju v projektu »Razširimo obzorja kulturnega«, v katerem so predstavniki različnih ranljivih skupin analizirali spletno stran www.etno-muzej.si. Poleg SEMa so sodelovali še Cankarjev dom, Kino Šiška in Kinodvor.

Pri nadgradnji je SEM upošteval 'smernice spletne dostopnosti' (*Web Content Accessibility Guidelines 2.0* oziroma *WCAG 2.0 standard*), ki so nastale leta 2008 in upoštevajo štiri načela⁹ spletnih strani ter vsebujejo dvanajst smernic. Standard govori o treh stopnjah oziroma 'ravnih skladnosti' (*conformance requirements*), ki so merilo uspešne dostopnosti. Pri pripravi vsebin za nadgradnjo se je SEM zavedal dejstva, da je težko ustvariti spletno stran, ki bi bila prilagojena vsem kategorijam ljudi na vseh ravneh. Določena vsebina je namenjena točno določenim ljudem (subtilen umetniški video je nemogoče pretvoriti v nadomestni tekst), vendar pa je mogoče narediti tako stran, ki je dostopna v večini situacij in omogoča nadomestne vsebine (tekst, video z znakovnim jezikom ali avdio opis). Upoštevali so univerzalno načelo (vse osnovne informacije so dostopne vsem), specifične informacije pa specifičnim ciljnim publikam (načeli razumljivosti in individualizacije s pomočjo hierarhično urejenih informacij). Metodologija prenove je upoštevala t. i. preliminarno evalvacijo (projekt »Razširimo obzorja kulturnega«) in t. i. formativno evalvacijo (sodelovanje različnih uporabnikov). Pred dokončno potrditvijo ustreznosti nadgradnje s strani predstavnikov ranljivih skupin bo SEM opravil še t. i. sumativno evalvacijo, v kateri bo upošteval tudi končni odziv uporabnikov.

9 Smernice spletne dostopnosti vsebujejo štiri načela: načelo zaznavanja, upravljanja, razumljivosti in robustnosti, in dvanajst smernic: možnost besedila za nebesedilne vsebine, časovno omejen medij, prilagodljivost, razlikovanje, dostopnost preko tipkovnice, zagotovljena časovno opredeljenost za uporabnike, možnost sprožitve zdravstvenih napadov, navigacijo, berljivost, prilagodljivost, vhodno pomoč in združljivost.

Eva Rožanc

IZBOLJŠAVE IN TEHNIČNA OPREMLJENOST SLOVENSKEGA ETNOGRAFSKEGA MUZEJA ZA ZAGOTAVLJANJE VEČJE DOSTOPNOSTI MUZEJSKIH VSEBIN

Med cilji projekta »Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam« je tudi zagotovitev fizične dostopnosti. Stavbe, v katerih se nahajajo muzejske vsebine, so v večini primerov historične in spomeniško zaščitene, do njih po navadi vodijo stopnice, zaradi spomeniške zaščite pa večji posegi v arhitekturno zasnovo niso dovoljeni. Slovenski etnografski muzej zagotavlja zadostno stopnjo fizične dostopnosti, saj je vhod vanj s ploščadi brez arhitektonskih oziroma arhitekturnih ovir. Z namenom zagotavljanja najširše dostopnosti do kulturne dediščine in vključevanja ranljivih družbenih

Za lažjo orientacijo slepih in slabovidnih oseb po razstavi hiši Slovenskega etnografskega muzeja je Geodetski inštitut Slovenije izdelal taktilne karte. (Foto: Katarina Nahtigal)

skupin je muzej zagotovil tudi posamezne tehnične izboljšave razstavnih prostorov. Ti so opremljeni z indukcijsko zanko in tako dostopni naglušnim obiskovalcem. Povečevalne lupe si obiskovalci z okvarami vida lahko sposodijo na recepciji muzeja.

V javnem okolju se vse bolj uveljavlja uporaba tipnih kart/tlorisov, posebej prirejenih za branje s tipom, kar pomeni, da je vsebina prikazana z vzdignjenimi elementi, prikazane so tudi vse morebitne prostorske ovire. SEM je za lažjo orientacijo in mobilnost slepih in slabovidnih obiskovalcev v prostoru ter za pridobitev osnovnih informacij o lokaciji razstavljenih eksponatov v zgradbi dal izdelati tipne tlorise razstavnih prostorov, in sicer pritličja ter prostorov, v katerih sta obe stalni razstavi (2. in 3. nadstropje). Obiskovalcem je na voljo šest tlorisov: trije prenosni so na voljo na recepciji muzeja, posamezni pa pritrjeni na meter visokem lesenem podstavku desno od dvigala v pritličju, v 2. in 3. nadstropju.

Med pridobitvami Slovenskega etnografskega muzeja v projektu so bile tudi povečevalne lupe. (Foto: Eva Rožanc)

Taktilni tlorisi so iz plastičnega materiala kontrastnih barv, primerne za 3D tiskanje, in omogočajo dostop do prostorskih informacij tudi slabovidnim osebam. Izdelal jih je Geodetski inštitut Slovenije, ki je razvil poseben avtomatiziran postopek izdelave kart s pomočjo 3D tiskanja.

Z izdelavo tipnih kart je Slovenski etnografski muzej naredil korak bližje k samostojnemu gibanju po razstavnem prostoru osebam z okvarami vida ter s tem tudi k večji dostopnosti kulturne dediščine v muzejih.

Marja Koren in Mija Pungeršič, Zavod ODTIZ

Preproste rešitve za večjo dostopnost muzejev

Nespodbitno dejstvo je, da imamo različne psihofizične sposobnosti. Tako je lahko stavba, ki je za nekoga dostopna, popolnoma nedostopna za nekoga drugega. Pomembno pri tem je, da upoštevamo razlike in da ne posplošujemo. Kmalu ugotovimo, da med gibalno ovirane osebe ne sodijo le osebe na vozech, pač pa tudi osebe, ki težje hodijo, osebe, ki za hojo uporabljajo pripomočke, lahko pa so to tudi osebe, ki težje govorijo.

Kaj pa pravzaprav je dostopnost? Ena od definicij pravi: »Dostopnost grajenega okolja omogoča vključevanje invalidov v družinsko, delovno in širše družbeno okolje.«¹⁰ Kljub standardom, po katerih morajo biti vse novo zgrajene stavbe dostopne, so nekatere prilagojene javne stavbe nefunkcionalne. Na področju prilagojenosti in dostopnosti se je kljub temu v zadnjih desetih letih veliko izboljšalo.

10 Nacionalni svet invalidskih organizacij: http://www.nsios.si/podrocja_delovanja/dostopnost/.

»Saj bi prilagodili, pa nimamo denarja,« je stavek, ki ga oseba z gibalno oviranostjo pogosto sliši. Meniva, da kljub temu da se predpisom in birokratskim postopkom ne da izogniti, lahko veliko naredimo s preprostimi rešitvami ter z veliko mero iznajdljivosti in dobre volje.

Dostopnost lahko izboljšamo na več načinov:

S preprostimi predelavami:

- Posebno invalidsko stranišče ni potrebno, kadar je običajno stranišče dovolj veliko za dostop z vozom in če so v stranišču premična držala. Za takšno stranišče bodo hvaležni tudi starejši in starši z otroškimi vozički.
- Namesto osebne dvigala uporabite tovorno dvigalo in zagotovite osebo, ki bo osebo z gibalno oviranostjo pospremila v želeno nadstropje. Poskrbite, da bo tovorno dvigalo prazno in se ne bo uporabljalo kot skladišče.
- Premične rampice so idealna rešitev za premagovanje manjšega števila stopnic. So lahke, priročne, testirane in zato varne, predvsem pa uporabne na različnih lokacijah.
- Kadar so na glavnem vhodu stopnice, so pogosto dostopni stranski ali službeni vhodi. V tem primeru na glavni vhod postavite zvonec ali obvestilo s telefonsko številko, kamor se lahko pokliče.
- Ena od rešitev za dostop do delno ali v celoti nedostopnih razstav je, da razstavo fotografirate, fotografije pa v spodnjem nadstropju predvajate kot video projekcijo ali na tabličnem računalniku. To lahko izkoristite kot prednost in projekcijo fotografij tudi dodatno pojasnite.
- Dodatni ukrepi: držala ob stopniščih, stoli na različnih mestih za počitek in tudi s sedečega položaja vidne vitrine so prilagoditve, za katere vam bodo hvaležni tudi starejši in otroci.

Z ustreznim informiranjem:

Informacije o dostopnosti muzeja ponudite na svoji spletni strani, kjer objavite tudi telefonsko številko, na katero gibalno ovirana oseba lahko pokliče. Prav tako pa naj bodo informacije o dostopnosti na voljo v samem muzeju (usposobljenost zaposlenih pri vходу v muzej).

S pravilnim pristopom:

- Preden osebi pomagate, jo vprašajte, če pomoč potrebuje. Če jo zavrne, spoštujte njeno odločitev.
- Pogovarjajte se z gibalno ovirano osebo in ne z njenim/njegovim spremstvom (kot da je ni zraven).
- Bodite uvidevni in potrpežljivi, še zlasti pri osebah, ki težje govorijo. Če niste razumeli, kar vam je oseba povedala, se ne pretvarjajte, da ste jo razumeli, ampak jo prosite, naj povedano ponovi.

Za konec bi radi še enkrat poudarili, da predlagane rešitve ne pomagajo le gibalno oviranim, temveč vsem obiskovalcem muzejev. Vsak človek si zasluži dostop ter spoštljiv in korekten odnos, ne glede na to, kdo in kaj je. Bistvo dobrih medosebnih odnosov je komunikacija, pogoj za dobro komunikacijo pa poznavanje in sprejemanje drugačnosti. Ob izhajanju iz dejstva, da so razlike med ljudmi nekaj običajnega in da nas različnost bogati, ustvarjamo vključujoče okolje. Tako okolje nam omogoča sodelovanje in harmonično delovanje ter ustvarjanje lepšega in bolj prijaznega sveta.

Eva Rožanc

KOPIJE MUZEJSKIH PREDMETOV V SLOVENSKEM ETNOGRAFSKEM MUZEJU

Pri pripravi kopij in ponazoril v Slovenskem etnografskem muzeju so sodelovale tudi slepe in slabovidne osebe. (Foto: Eva Rožanc)

Slovenski etnografski muzej je v projektu zagotovil 16 kopij izbranih muzejskih predmetov. 12 kopij je umeščenih v obstoječo stalno razstavo Med naravo in kulturo, štirje tipi muzejskih kopij¹¹ pa kot učni taktilni pripomočki dopolnjujejo občasno razstavo Vrata: Prostorski in simbolni prehodi življenja. Kopije z razstave Vrata¹² so s področja bivalne kulture. Razstava Med naravo in kulturo ponuja vpogled v nekdanje življenje, pripoveduje o človekovi težnji po preživetju, ustvarjalnosti, vsakdanu in prazniku pri nas ter drugod po

11 Z namenom zagotavljanja čim večje raznolikosti so bili izdelani naslednji tipi muzejskih kopij: 1. polnila vrat (les), 2. ključavnice s pripadajočimi ključi (kovina), 3. kapitlji (les) in 4. kovani elementi. Po koncu razstave bodo taktilni elementi uporabljeni kot učni pripomočki pri izvedbi vodstev po stalnih razstavah SEMa.

12 Predmete so izbrali: Polona Sketelj (SEM), Damjana Pediček Terseglav (univ. dipl. etnol. in umetn. zgod., višja konservatorica na Zavodu za varstvo kulturne dediščine, OE Ljubljana) in Vladimir Silič (avtor knjige o rezljanih vratih na Slovenskem).

svetu. Predmeti so izbrani iz vseh razstavnih poglavij in predstavljajo značilnosti določenega zgodovinskega obdobja, tehnike izdelave in načine življenja, tako pri nas kot tudi drugod po svetu. Predmete, ki so jih izbrali kustosi SEMa, je pregledala še tiflopedagoginja Aksinja Kermauner. Kot je poudarila, je pri izbiri tipnih predmetov treba upoštevati zakonitosti tipnega praga,¹³ ki so pri vsakem posamezniku drugačne. Prav tako so njene napotke in smernice upoštevali izdelovalci kopij.

23. junija 2015 je bil iz stalne razstave Slovenskega etnografskega muzeja Med naravo in kulturo v depo umaknjen edini v celoti ohranjeni deblak slovenskih ribičev na Tržaškem, imenovan »čupa Marija«. Original je bil zamenjan s kopijo – ponazorilom, ki omogoča več interakcij z obiskovalci. (Foto: Špela Regulj)

13. Pojem tipni prag označuje najmanjši presledek med posameznimi znaki, pri katerem človek lahko še pravilno razbere tipno informacijo. Tipna informacija ne sme biti manjša od brajeve točke, kar pomeni, da mora biti med posameznimi pogojnimi znaki toliko prostora, da se informacijo lahko zazna z blazinico na prstu (interno gradivo, interno izobraževanje Aksinje Kermauner v Slovenskem etnografskem muzeju, 4. december 2013; glej tudi blog Roman Brvar: *Iz prakse za prakso*).

Tomaž Wraber, Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije

Z belo palico v muzej: dostopnost kulturnih dobrin za slepe in slabovidne

V zavesti Slovencev je imela kultura od nekdaj pomembno mesto. Navsezadnje se kot narod najbolj prepoznavamo prek svoje kulture, ki je bila – in je še – utemeljena najprej s Trubarjem, najbolj pa s Prešernom in z njegovo poezijo. A bodimo iskreni – pri nas so kulturne dobrine ljudem z različnimi oblikami invalidnosti zelo slabo dostopne, pogosto tudi nedostopne. Zavest, da v družbi živimo različni ljudje s povsem različnimi osebnimi okoliščinami, je pri nas komaj prisotna in si šele v 21. stoletju bolj pogumno išče pravo mesto.

Izguba vida je za uživanje kulturnih dobrin ena največjih preprek. Pa vendar se je ob pripravah različnih nacionalnih programov za kulturo pokazalo, da so se vsaj muzealci že večkrat srečali s slepimi in slabovidnimi ljudmi in zaznali njihovo potrebo, da bi jim čim bolj približali tisto, kar muzeji ponujajo. Srečanja niso ostala brez odziva in mnogi so si prizadevali priti naproti ljudem s hujšimi okvarami vida. Ta prizadevanja muzealcev niso bila niti zelo organizirana niti sistematična, bila pa so daleč bolj očitna kot na kateremkoli drugem področju kulture, saj so tudi v svoja gradiva zapisali nujnost po prilagoditvah svojih zbirk posebnim potrebam slepih in slabovidnih. Še več! Od enega do drugega nacionalnega programa so bila ta prizadevanja bolj očitna in so v zadnjih letih postala načrtna, kar daje že tudi vrsto otipljivih rezultatov.

Prihaja čas, ko bi bilo treba te rezultate skupaj z njihovimi uporabniki preveriti in jih strokovno proučiti; tako bi lahko za dostopnost kulture ljudem z okvarami vida izdelali lastne, slovenske standarde. Ob tem bi seveda morali upoštevati tudi bogate tuje izkušnje. Ti standardi bodo

ustvarjalcem muzejskih predstavitev pomagali sestaviti in postaviti zgodbe, ki bodo zlahka dostopne in razumljive tudi ljudem s hujšimi okvarami vida, s tem pa bodo bližje tudi vsem drugim obiskovalcem.

Za slepega ali slabovidnega je prva težava dostop do ustanove, naslednja pa, kako v njej priti do osnovnih informacij o vsebinah in se znajti v razstavnih prostorih. Talne ali stenske taktilne in drugačne oznake, ki to omogočajo, niso novost, zato o tem ne bi izgubljali besed. Avdio deskripcija, ki je bila v začetku namenjena predvsem približevanju filmov in TV oddaj slepim in slabovidnim, se je v zadnjih desetletjih po svetu razvila tudi v tehniko, ki tej skupini omogoča samostojne in prijetne obiske muzejev, galerij ali drugih kulturnih spomenikov. Premišljeno pripravljena besedila opisujejo eksponate, slike, kipe itd. in njihove pomembne podrobnosti tako, da lahko večina dojame in začuti njihov pomen in lepoto ali zgodovinsko sporočilo. Pri tem je treba upoštevati primeren izbor najbolj reprezentativnih predmetov, saj bi opisovanje prav vseh vzelo preveč časa. Vsak od opisanih predmetov ali umetniških izdelkov mora biti zato na nek način širše reprezentativen za dobo, v kateri je nastal, za njegovega ustvarjalca ali za pomen in sporočilo, ki ga je v tej dobi imel oziroma ga ima danes. Podobno velja tudi za izbor taktilnih replik, ki morajo vedno biti del rdeče niti muzejske ali galerijske zgodbe in hkrati *pars pro toto* posameznega dela zbirke. Zmotno je prepričanje, da morajo biti to vedno le replike, saj številni izvirniki brez škode prenesejo tudi tipanje. Posebno draž predstavitvam lahko dajo dobro pripravljena vodenja manjših skupin slepih in slabovidnih, ki so zaradi žive interpretacije in možnosti interakcije zanimivejša od vnaprej posnetih besedil.

Kulturne ustanove si pogosto zastavljajo vprašanja o smiselnosti prilagajanja svoje ponudbe slepim in slabovidnim. Prilagoditve v primerih enostranskega početja res nimajo pravega učinka. Ljudje, ki so jih desetletja učili, da kultura ni zanje, so to sčasoma sprejeli in niti ne pomislijo, da bi se odpravili v muzej. Ni pa jim težko dokazati nasprotnega. A za to se morajo predstavniki kulturnih ustanov podati mednje, v njihova društva in vzgojne ustanove.

S predavanji, z organizacijami različnih delavnic in predstavitev bodo sčasoma pridobili njihovo zaupanje ter interes in jih pritegnili tudi v svoje ustanove. Še zlasti uspešni bodo, če jim bodo ponudili tudi kreativno vlogo pri pripravi slepim in slabovidnim prilagojenih predstavitev. Vse te prilagoditve pa so praviloma dodana vrednost za prav vse obiskovalce. A ne pozabimo, da je delna ali popolna izguba vida povezana tudi s staranjem. Ljudje z opešanim vidom so morali spremeniti svoj življenjski slog in opustiti uživanje kulturnih dobrin. Ti bodo ponujene nove priložnosti zanesljivo hitreje sprejeli kot drugi.

Zato verjamem, da bela palica tudi v kulturnih ustanovah kmalu ne bo več radovednost vzbujajoča eksotika.

Izdelava kopij muzejskih predmetov zahteva tradicionalna obrtniška znanja in spoštovanje ohranjanja kulturne dediščine, zato je bilo delo zaupano strokovnjakom. Glede na poznavanje predmetov, tehnik in načina izdelave so večino predmetov izdelali restavratorji SEMa, zunanji izvajalci pa so bili izbrani na podlagi poznavanja obrtniških znanj in referenc s področja izdelave muzejskih kopij. Delo zunanjih izvajalcev je potekalo pod mentorstvom restavratorjev in posameznih kustosov SEMa in v sodelovanju z njimi.

Da bi ohranili pristnost in avtentičnost izvirnih predmetov, so jim kopije in ponazorila¹⁴ po velikosti, materialu (les, kovina, tekstil, glina) in strukturi čim bolj podobne, ohranile so se tudi kombinacije različnih materialov. Namenjeni so taktilnemu ogledu, saj obiskovalcem s svojo dostopnostjo omogočajo drugačno spoznavanje muzejskih predmetov. Izvirniki kot nosilci številnih spominov in del kulturne dediščine

¹⁴ S ponazorilom so restavratorji SEMa označili kopijo čupe, deblaka, ki je prvo slovensko morsko plovilo. Kopija oziroma ponazorilo ohranja velikost in strukturo izvirnika, saj je prav tako izdelano iz lesa, razlikuje se le v tehniki izdelave. Prvotno so čupe izdoblili iz enega kosa (debla hoje), ponazorilo pa je narejeno iz lepljenega lesa. Tovrstna tehnika izdelave predmetu omogoča daljšo in trajnejšo obstojnost v razstavnem prostoru glede na temperaturne in druge dejavnike. Drugi izvirniki so varno shranjeni v vitrinah pod kontroliranimi pogoji.

ostajajo varno razstavljeni v vitrinah nedaleč stran od posamezne razstavljene kopije, nekateri pa so shranjeni v depozitu. Pri izdelavi kopij in ponazoril je bilo pomembno nenehno sodelovanje s predstavniki slepih in slabovidnih oseb, s pomočjo katerih so izdelovalci pridobili povratne informacije o ustreznosti izdelave.¹⁵

Predmeti so predstavljeni kot razstava na razstavi. Gre za skupek manjših otokov, na katerih so taktilnemu ogledu namenjeni predmeti. Pri umestitvi kopij in ponazoril na razstavo Med naravo in kulturo je SEM upošteval priporočila o višini informacijskih tabel in pultov ter poskrbel za ustrezno talno označbo, ki obiskovalce vodi od predmeta do predmeta. Opremljeni so z avdio deskripcijo v več različnih jezikih in s krajšim besedilom v povečanem tisku za slabovidne. Na spletni strani SEMa si bo mogoče ogledati tudi video posnetek, opremljen s podnapisi besedila ob kopijah in pretolmačen v slovenski znakovni jezik. Pri pripravi besedil oziroma opisov, ki dopolnjujejo kopije in ponazorilo, so upošteevane temeljne zakonitosti avdio deskripcije: način uporabe jezika, preprostost in številčnost informacij. Dodatno pa so obogatena s kontekstom, z zgodbo, ki obiskovalcu omogoča celosten vpogled v uporabo, namen in funkcionalnost predmeta. Besedila so preverili tudi predstavniki slepih in slabovidnih oseb, in sicer tako, da so prednje postavili izbrani predmet in jim prebrali pripravljeni opis, na podlagi povratnih informacij in napotkov pa so nato pripravili končna besedila. Ob kopijah so pripravili tudi dvojezično publikacijo (slovensko in angleško) z naslovom *Dotik preteklosti*, ki opisuje posamezne kopije in namen taktilnih elementov v muzeju; izšla bo tudi v brajici.

¹⁵ Posamezne faze izdelave predmetov so potekale v sodelovanju s posamezniki iz Zveze društev slepih in slabovidnih Slovenije ter Knjižnico slepih in slabovidnih.

· SKLOP 3: TIPNI PRIPOMOČKI ·

Tina Palaić, Katarina Fuchs, Barbara Kotnik in Sandra Jenko

TIPNI PRIPOMOČKI NA RAZSTAVI IN V IZOBRAŽEVALNIH PROGRAMIH

Sodobni muzeji v središče svojega delovanja postavljajo muzejsko občinstvo, ki ga sestavljajo zelo raznolike družbene skupine. Pri ustvarjanju muzejske ponudbe morajo upoštevati različne potrebe vseh obiskovalcev in vsem omogočiti dostop do v muzejih prezentirane kulturne dediščine. Med možnostmi za povečevanje dostopnosti vsebine razstav so tipni pripomočki, ki jih lahko obiskovalci ob individualnem ogledu razstave samostojno uporabljajo ali pa jih ob izvajanju izobraževalnih programov uporabljajo kustosi pedagogi in muzejski vodiči ter animatorji.

Tipni pripomočki omogočajo taktilno izkušnjo dediščine vsem skupinam, še zlasti pa so uporabni za posredovanje vsebin dediščine skupini obiskovalcev z okvarami vida, to je slepim in slabovidnim osebam. Tem je treba poleg sprejemanja informacij po slušni poti zagotoviti tudi možnost tipnega spoznavanja razstavnih vsebin, pozabiti pa ne smemo tudi na druga čutila. Aksinja Kermauner (2010) v svoji doktorski disertaciji ugotavlja, da svet slepih ni le okrnjeni svet polnočutnih, temveč je celosten in poln. Svetova sta le strukturno drugačna, saj sta tip in vid strukturno različna čuta. S pomočjo vida svet opazujemo in analiziramo od daleč, s tipom pa smo z njim najtesneje povezani, saj spoznavamo to, s čimer ima stik naša koža (glej tudi Pallasmaa 2007). Tip, ki ga slepa oseba razvija z uporabo, je zanjo najpomembnejše čutilo. Zato imajo tipni pripomočki poleg spoznavne funkcije pomembno vlogo tudi pri razvijanju in negovanju tipa. Tipno dostopni naj bi bili vsaj reprezentativni muzejski predmeti. Pri pripravi tipnih pripomočkov moramo upoštevati značilnosti muzejskega predmeta in zaznavne zmožnosti slepih obiskovalcev. Predmete, za katere je glede na njihov pomen, značilnosti in interpretacijo pomembno pripraviti tipne pripomočke, izberejo muzejski strokovnjaki, ustreznost tipnega pripomočka pa

preverijo uporabniki. Priporočljivo je, da ti sodelujejo pri pripravi tipnega pripomočka, ga med izdelovanjem vrednotijo in ob koncu izdelave predlagajo morebitne popravke. Smiselno je torej timsko delo, pri katerem muzejski strokovnjaki sodelujejo s posamezniki in z organizacijami slepih in slabovidnih.¹⁶

Tip pa ni pomembno čutilo le za slepe osebe. Tipni pripomočki koristijo vsem obiskovalcem, še zlasti senzorno oviranim osebam, osebam z učnimi težavami, osebam z motnjami v duševnem razvoju in osebam z demenco. Tip omogoča pridobivanje dodatnih informacij o predmetu. Zaznamo njegovo obliko, velikost, težo, material, iz katerega je izdelan, prav tako pa lahko preverimo njegovo uporabno vrednost. Če je le mogoče, obiskovalcem zagotovimo tipanje avtentičnih muzejskih predmetov (s primernimi rokavicami). Izbira muzejskih predmetov za tipanje in priprava tipnih pripomočkov imata še dodatno vrednost, saj jih lahko odnesemo iz muzeja in tako muzejsko sporočilo doseže tudi osebe, ki muzeja iz različnih razlogov ne morejo obiskati (Bračun Sova, Vodeb in Lipec Stopar 2009: 29). Tipni pripomočki in besedila v brajici so tudi sredstvo ozaveščanja in informiranja o potrebah slepih in slabovidnih oseb. V okviru projekta smo pripravili kopije muzejskih predmetov, makete, modele in tipne slike, ki so jih pogosto spremljala besedila v povečanem tisku in brajici.

V **Narodnem muzeju Slovenije**¹⁷ so ob občasni razstavi Mumija in krokodil: Slovenci odkrivamo dežele ob Nilu in ob stalni razstavi Rimske zgodbe s stičišča svetov pripravili dve različni interaktivni igri **tipni spomin**, sestavljeni iz manjših tipnih slik. Ob prvi razstavi je tipni spomin sestavljalo osem, ob drugi 32 motivov. Ti so prikazovali izbrane muzejske predmete, ki jih je bilo mogoče videti na razstavah. Z izbranimi barvnimi kontrasti med motivi in ozadjem ter reliefnimi obrobami motivov, ustvarjenih s konturno barvo, sta

16 V okviru projekta smo pri pripravi tipnih pripomočkov sodelovali z Zvezo društev slepih in slabovidnih Slovenije, Zavodom za slepo in slabovidno mladino Ljubljana in s tiflopedagoginjo Aksinjo Kermauner.

17 Pri pripravi tipnih pripomočkov so sodelovali Janka Istenič, Polona Bitenc, Barbara Jerin, Tomislav Kajfež, Tadej Curk, Petra Grom, Nina Vošnjak in Tina Palač ter Marija Repe Kocman, Jera Svetek in Nina Schmidt iz Zavoda za slepo in slabovidno mladino Ljubljana.

bili igri dostopnejši slepim in slabovidnim osebam. Namestili so ju na nižji mizici, tako da sta bili dostopni tudi osebam na invalidskem vozu. Ob obeh tipnih spominih so bile za večino izbranih motivov za ustrežnejši prikaz na voljo tudi replike muzejskih predmetov. Ob obeh tipnih spominih so pripravili **brošuri z opisi motivov**, ki so vključevale tehnični opis z osnovnimi informacijami o predmetu, zgodovinski kontekst in opis pomena izbranega predmeta. Pripravili so ju v povečanem tisku in brajici. Izkazalo se je, da so se ob tipnih spominih – ker so bili izzvani, da preskusijo svoj spomin – radi ustavili vsi obiskovalci. Kot pripomoček za urjenje spomina, aktiviranje procesov v možganih in usmerjanje pozornosti na izbrano dejavnost je tipni spomin primeren tudi za starejše, še zlasti osebe z demenco. Za slepe obiskovalce so bile ob tipnem spominu nepogrešljive tudi replike muzejskih predmetov, saj si jim je bilo nekatere kompleksnejše predmete težje predstavljati zgolj na podlagi tipne slike. Lažje so obvladali tipni spomin z manj motivi. Spomin z 32 motivi je razdeljen na štiri teme, kar omogoča prilagajanje števila motivov in s tem zahtevnosti igre uporabniku. Opisane didaktične pripomočke so v muzeju uporabili med različnimi izobraževalnimi programi ob obeh razstavah.

Obiskovalci stojnice so v Tednu Evrope svoj spomin preverjali s pomočjo igre tipni spomin, pripravljene ob razstavi Narodnega muzeja Slovenije Mumija in krokodil: Slovenci odkrivamo dežele ob Nilu. (Foto: Urša Valič)

Ilustracija iz tipnega kataloga, v Narodnem muzeju Slovenije pripravljenega ob razstavi Mumija in krokodil: Slovenci odkrivamo dežele ob Nilu, prikazuje ladjo Stello matutino, s katero je potoval misijonar Ignacij Knoblehar. (Foto: Urša Valič)

Ob razstavi Mumija in krokodil: Slovenci odkrivamo dežele ob Nilu so pripravili tudi **tipni katalog**, s katerim so osebam z okvarami vida približali vsebino in predvsem vizualno podobo razstave. Povzetke besedil so natisnili v povečanem tisku in brajici. Tipni katalog vključuje pet ilustracij, ki so sooblikovale vizualno podobo razstave. Izbrali so enostavnejše ilustracije, ki jih je bilo lažje prilagoditi. Ohranili so osnovne oblike, odstranili pa tiste podrobnosti, ki za spoznavanje ilustracije niso bistvene. Največ težav so povzročali motivi, ki so se na ilustraciji prekrivali, saj slepi drugače razumejo prostorska razmerja. Pri posameznih elementih tipnih slik so uporabili različne teksture, s čimer so opozorili na različne tipe informacij na tipni sliki. Tipne slike so na Zavodu za slepo in slabovidno mladino Ljubljana izdelali z mikrokapsulno tehniko, pri kateri pa je treba upoštevati, da je sicer cenejša, a omogoča le enostavnejše prikaze.

V Prirodoslovnem muzeju Slovenije¹⁸ so s tipnimi pripomočki – odlitki izvirnih muzejskih predmetov dopolnili stalno razstavo Geološko-paleontološka zbirka, ki do tedaj ni imela taktilnih elementov. Namen izdelave tipnih pripomočkov je bil del vsebine razstave prikazati na interaktiven način in tako spodbuditi obiskovalce, da s tipom spoznajo različne oblike zob kot posledico različnih načinov prehranjevanja. Želeli so, da obiskovalci z dotikanjem dojamajo razlike med ostrimi, špičastimi in žagastimi zobmi dveh mesojedih živali in zobmi rastlinojedca, ki ima značilno ravno vrhno površino s skleninastimi nabori. Pri zobeh vsejeda jamskega medveda pa lahko iščejo podobnosti s človeškimi zobmi, ki imajo sploščeno grbinasto površino. Najprej so med razstavljenimi predmeti izbrali štiri živali, od katerih so na razstavi prikazana bodisi celotna okostja ali čeljusti in zobje, ki so ustrezale sporočilnosti in namenu tipnega pripomočka. Za izbrane živali so nato izdelali ponazorila zob z odlitki izvirnih zob in zobovij iz keramične mase, jih pobarvali in polakirali.

Ponazorila zob so prilepljena na podstavek, na katerem so na prozornih nalepkah v brajici napisana imena posameznih živali. Nalepke je zaradi obrabe treba občasno zamenjati. Razstavni pano ob kopijah ponuja več informacij o prehranjevanju živali in njihovih zobeh. Da bi do teh informacij dostopale tudi slepe osebe, so v brajici pripravili brošuro z dodanimi tipnimi slikami zob. Postavitev z dodano brošuro omogoča obiskovalcu, da se sam odloči, koliko vsebine ga zanima. Tipne slike zob so izdelane v povečanem merilu, saj njihova realna velikost s tipom ne omogoča zaznave značilnih razlik. Tipne slike so na mikrokapsulnem papirju izdelali na Zavodu za slepo in slabovidno mladino Ljubljana. Ob tisku na mikrokapsulni papir so spoznali, da črte ilustracij ne smejo biti pretanke, sicer relief tiskane slike ni dovolj visok, medtem ko je zaradi tipnega zaznavanja pomembno, da črte niso predebele.

¹⁸ Pri pripravi dopolnitve razstave so v idejnem in izvedbenem delu sodelovali Miha Jeršek, Matija Križnar, Borut Tome, Matjaž Černila, Anka Doblekar, Mojca Jernejc Kodrič in Katarina Fuchs s pomočjo Marije Repe Kocman in Jere Svetek iz Zavoda za slepo in slabovidno mladino Ljubljana.

Spoznavanje značilnosti zob različnih živali v Prirodoslovnem muzeju Slovenije v povezavi z njihovo prehrano ob uporabi odlitkov zob in projektne zgibanke. Zgibanka je na igriv način združila odkrivanje dediščine in promocijo v projektu sodelujočih nacionalnih muzejev. (Foto: Katarina Fuchs)

Ponazorila zob različnih živali so v muzeju uporabili za različne izobraževalne programe. Obiskovalci so jih z veseljem tipali in ob tem spoznavali načine prehranjevanja živali. Kljub predhodnemu preverjanju tipnih slik s ciljno skupino so slepe osebe brez dodatnega opisa spremljevalca ali vodiča kopijo zoba težko povezale s tipno sliko. Vsebinsko so uporabili tudi v [projektne zgibanki](#) *Na pot po muzejih s Kamnom Dostopnosti*, ki je na igriv način povezala vse sodelujoče muzeje in galerijo.

Ob 1. tednu astronomije so v Prirodoslovnem muzeju Slovenije¹⁹ pripravili spremljevalno razstavo Mala telesa Osončja z več [tipnimi pripomočki](#). Slepim in slabovidnim obiskovalcem so želeli približati mala telesa Osončja in njegove dimenzije, težko predstavljljive že polnočutnim obiskovalcem.

¹⁹ Tipne pripomočke so pripravili Miha Jeršek, Andrej Guštin, Matjaž Černila, Borut Tome, Matija Križnar in Katarina Fuchs, Marija Repe Kocman ter Saša Ogrizek iz Zavoda za slepo in slabovidno mladino Ljubljana.

Kustosa Prirodoslovnega muzeja Slovenije barvata odlitke meteoritov in model površja Marsa za spremljevalno razstavo ob 1. tednu astronomije. (Foto: Ciril Mlinar Cic)

Uporabili so naslednje pripomočke:

- model Osončja, kjer so velikosti planetov in njihova oddaljenost od Sonca v pravih razmerjih;
- model velikosti planetov brez Sonca, ponazorjen z različno velikimi žogami;
- odlitke treh meteoritov, ki so padli na ozemlje Slovenije;
- dva modela površij Marsa in Merkurja s kraterji, ki so jih povzročili padli meteoriti.

S prvim modelom Osončja so želeli v obiskovalcih vzbuditi občutek za njegove velikanske razsežnosti in večini neznane prave razdalje med planeti. V 30-metrski prostor so postavili centimetrsko Sonce in za njim vse druge planete, ki so merili največ milimeter in najmanj 0,03 milimetra. Tako majhne planete so razstavili pod lupo. Obiskovalci so ob premagovanju razdalje od Sonca do zadnjega planeta lažje razumeli bližino prvih štirih planetov in oddaljenost preostalih, do katerih so morali vedno dlje hoditi (zadnji, Neptun, je bil od Sonca oddaljen

Igra s postavljanjem žog, ki so predstavljale planete, na svoje mesto. Ponovitev razstave ob 2. tednu astronomije v Idriji. (Foto: Martina Peljhan)

30 metrov). Šele ob načrtovanju predstavitve planetov pod lupo so pomislili na možnost tipanja majhnih kroglic, ki prikazujejo planete, kar se je izkazalo kot uporabno tudi za slepe in slabovidne obiskovalce. Kroglice so postavili na objektno stekelce za taktilno zaznavanje (glej Jeršek idr. 2014). Ker so bili planeti v modelu Osončja premajhni, da bi si obiskovalec ustvaril predstavo o velikosti vsakega med njimi, so dodali še vzporedni model velikosti planetov brez Sonca (Sonce bi bilo v tem primeru preveliko za razstavni prostor). V prostor so postavili različno velike žoge, od tenis žogice (Merkur) do 180-cm žoge (Jupiter), ki so bile hkrati zanimiv tipni pripomoček pri spremljajočih izobraževalnih programih (obiskovalci so žoge postavljali na svoje mesto glede na velikost).

Zaradi posebnosti malih teles Osončja so iz keramične mase, ki je zelo dober približek, izdelali tri odlitke izvirnih meteoritov, padlih na območju Slovenije. Dva od treh sta tehtala toliko kot izvirnika, saj so jima v notranjost dodali svinec, pri tretjem je bilo to tehnično nemogoče izvesti, vendar pa je to nadoknadil s svojo zanimivo

značilno obliko in z gladko površino. Meteoriti so večinoma težji od kamnin na Zemljinem površju, kar obiskovalci ne morejo zaznati brez rokovanja z odlitki. Iz keramične mase so izdelali tudi odlitka modelov površja Merkurja in Marsa, da bi lahko slepe osebe občudovale površja, povsem posejana z udarnimi kraterji meteoritov, vidna tudi na fotografijah Lune in nekaterih drugih planetov. Iz navadnega plastelina so ročno izdelali model izbranega motiva s fotografije, na podlagi katerega so naredili odlitek. Odločili so se za prikaz z vsemi podrobnostmi, ki bi bil zato lahko prenasičen z informacijami, a so uporabniki modele zelo pohvalili. Ob modelih je bil kratek opis motiva v povečanem tisku in brajici. Pri samostojnem zaznavanju modelov bi bil dobrodošel še zvočni opis. Tako modela površja kot odlitke meteoritov so čim bolj realno pobarvali, obstojnost barve pa zaščitili z lakom, ki je hkrati preprečeval obarvanje rok pri dotikanju (prav tam 2014).

Razstavo so opremili z napisi v brajici na prozorni foliji. Folijo z besedilom o planetu so pritrdili čez besedilo in sliko vsakega planeta na podstavku. S povratnimi informacijami uporabnikov so ugotovili, da je bolje, če je na foliji čim manj v brajici natisnjenega besedila. Branje s folije je malenkost težje, prsti se lahko začnejo potiti, prav tako pa v primeru, da je prozorna folija nameščena čez povečan tisk in fotografije, to lahko zaradi slabše vidljivosti moti slabovidne obiskovalce. Izdelali so tudi tipni načrt razstavnega prostora. V spremljajoči legendi naj bi bilo čim manj posameznih vsebinskih postavk, saj je ta lahko hitro prevelika. Vanjo naj bodo vključeni vsi pripomočki, dostopni slepim in slabovidnim obiskovalcem.

V **Narodni galeriji** so stalno zbirko dopolnili s **tipno prilagoditvijo portreta** Luize Pesjakove, ki ga je okoli leta 1855 naslikal Mihael Stroj. V sodelovanju s kustosi so izbiro slik zožili na dva portreta in se odločili za enojni dopasni portret. Portret Luize Pesjakove so želeli prilagoditi zato, ker je biser zbirke in je med vidnejšimi deli v galeriji. Slepe in slabovidne osebe za ogled enega umetniškega dela potrebujejo več časa in koncentracije, zato jim sprva predstavimo najodmevnejša

dela. Načeloma lahko slepim in slabovidnim osebam prilagodimo katerokoli sliko, vedno pa se postavlja vprašanje, v kolikšni meri si lahko prilagoditev predstavljajo. Z večjim deležem tipnih slik tako v šolah kot v galerijah bi slepe in slabovidne osebe lažje prepoznavale prilagojena dvodimenzionalna likovna dela v muzejih in galerijah. Luiza Pesjakova je na portretu frontalno obrnjena k nam in sedi, kar je pri prilagoditvi povzročalo težave. Prilagojena podoba je za slepe in slabovidne osebe prepoznavnejša, če je portretiranec obrnjen frontalno, viden v celoti, njegove roke in noge pa so odmaknjene od telesa.²⁰ Pri prilagoditvah umetniških del žal ne moremo upoštevati vseh naštetih in drugih nasvetov za lažje prepoznavanje likov, saj je pomembnejša sama avtentičnost slike. Upoštevanje kompozicije in tehnične vsebine slike pripomore k bolj jasni tipni prilagoditvi, saj se linije in texture ne prepletajo. V procesu izdelave tipne slike so sodelovali tudi slepi posamezniki. Ti so ob testiranju prve različice tipne slike podali konstruktivna mnenja, ki so doprinesla h končnemu rezultatu. Ker so tipne slike v taki tehniki v slovenskem prostoru redkost, so uporabniki svojo izkušnjo težko primerjali z drugimi tipnimi slikami.²¹

Tipno prilagoditev slike, ki je manjša od izvirnika, saj je tako lažje obvladljiva z obema rokama,²² so v stalni zbirki umestili na pult pred izvirno sliko. Pult, na katerem je tipna slika, je dostopen tudi obiskovalcem na invalidskem vozu, naklon pulta pa omogoča boljši položaj rok pri spoznavanju slike. Avtorica tipne slike Tjaša Krivec je pri izdelavi uporabila inovativen pristop UV kapljičnega tiska, s katerim je ustvarila šest (priporočljivo število različnih tipnih

20 O tem nas je seznanila tiflopedagoginja Aksinja Kermauner. Glej tudi: *The Typhlo & Tactus Guide to children's book ... with tactile illustrations* (Claudet idr. 2008).

21 V tehniki UV kapljičnega tiska je Tjaša Krivec izdelala tudi taktilno upodobitev portreta Elizabete Bavarske. O postopku izdelave podrobno piše v svoji raziskovalni nalogi *Taktilna upodobitev portreta Elizabete Bavarske s tehniko UV kapljičnega tiska*, 2012, Naravoslovnotehniška fakulteta, Univerza v Ljubljani. Za naloge je bila nagrajena s Prešernovo nagrado.

22 Roman Brvar v svoji knjigi priporoča velikost prilagoditve v velikosti 50 x 30 cm, kar je približna velikost, ki jo lahko zajamemo z obema rokama (glej Brvar 2010). Brvarjeve smernice je upoštevala tudi Tjaša Krivec in velikost tipne prilagoditve portreta Luize Pesjakove pripravila v velikosti 48 x 55 cm.

elementov je med pet in sedem) različnih tipnih tekstur, ki ponazarjajo ključne elemente potreta Luize Pesjakove. Tipna slika je dopolnjena z legendama šestih tekstur in treh vzorcev blaga, ki so vidni na izvirniku (svila, pliš in krzno), na pultu je pritrjena verižica z lorjonom, repliko naslikanega na izvirniku. Lorjon lahko slabovidni obiskovalci uporabijo tudi kot povečevalno steklo. Tehnični opis tipne slike je dostopen v brajici, povečanem tisku, angleškem prevodu ter zvočni obliki. Portret Luize Pesjakove ima tudi zanimivo zgodbo, kar je vsekakor pomembno za bolj doživeto izvedbo vodstva. Ob tem je treba poudariti, da omenjeno delo pritegne tudi polnočutne obiskovalce (obiskovalce brez okvare vida), ki se z njegovo pomočjo seznaniijo tudi z napisi v brajici in s potrebami slepih in slabovidnih oseb pri ogledu likovnega dela.

Tjaša Krivec, podiplomska študentka Naravoslovnotehniške fakultete Univerze v Ljubljani

Izdelava tipnih prilagoditev

Od leta 2009 v Sloveniji opazno narašča število projektov o problematiki nedostopnosti informacij ranljivim skupinam. Nedvomno je za to v zadnjih letih v veliki meri poskrbel projekt »Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam«, še pred nekaj leti pa je bilo popolnoma drugače. Leta 1993 je sicer pod vodstvom kustosinje Rolande Fugger Germadnik v Pokrajinskem muzeju Celje nastala razstava Prosimo, dotikajte se predmetov. Potrebni pa je bilo še dobrih deset let, da se je tudi v drugih slovenskih muzejih prebudil čut za ranljive skupine. Z razvojem novih tiskarskih tehnik in druge tehnologije je tudi izdelava tipnih prilagoditev v tem času lažja. Pri svojem delu na področju prilagajanja za osebe, ki so slepe ali slabovidne, se specializiram za prilagajanje dvodimenzionalnih predmetov, kamor sodijo grafike, ilustracije, slike in fotografije ter predvsem portreti. Ker pa osebe, ki so slepe, živijo v tridimenzionalnem svetu, jim je takšna prilagoditev

tuja, predvsem pa tudi nepoznana, saj je tipnih slik, večinoma zaradi nekoliko večjega denarnega vložka, malo. Pri izdelavi tipnih prilagoditev uporabljam tehniko, ki omogoča izdelavo visokih in kakovostnih ostrih linij, s katerimi lahko izjemno natančno oblikujemo številne teksture, ki se na otip močno razlikujejo, kar je izrednega pomena za maksimalno tipno kakovost prilagojene slike. Ker je prilagoditev vedno okrnjeno delo, saj ne more prikazati vseh podrobnosti slike, so kustosi pomemben del ekipe, ki sodeluje pri izdelavi prilagoditve. Zgolj z njihovo pomočjo lahko na sliki ohranimo »prave detajle«, z opisom ob sliki pa ta zaživi tudi v barvah in svoji prvotni zgodbi.

Projektu »Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam« sem se priključila konec leta 2014. Sodelovanje mi je omogočilo nadaljevanje izdelav tipnih prilagoditev, ki sem jih v sklopu njihove Kulturne in zgodovinsko umetnostne zbirke začela izdelovati leta 2012 v Pokrajinskem muzeju Celje. Med sodelovanjem pri projektu sem zasnovala in izdelala tipno prilagoditev portreta Luize Pesjakove za Narodno galerijo v Ljubljani ter tipno sestavljanko z motivom zibelke iz Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani.

Predstavitve tipne prilagoditve portreta Luize Pesjakove avtorja Mihaela Stroja v Narodni galeriji na Ta veseli dan kulture, 3. decembra 2014. (Foto: Bojan Salaj / NG)

Tipni model baročnega odra z vrtljivo kuliso je za program Gledališče na dotik v Slovenskem gledališkem inštitutu izdelala Sandra Jenko. (Foto: Melanie Likar)

V Slovenskem gledališkem inštitutu (SLOGI) so izvajali program Gledališče na dotik,²³ ki je temeljil na številnih **tipnih modelih, slikah in maketah**. Uporabljeni pripomočki so bili v tem primeru reprezentativni in ilustrativni za določena obdobja gledališke zgodovine. Z njihovo pomočjo so udeležencem predstavili razvoj gledališča na Slovenskem, zlasti njegovih prostorov. Poleg taktilnih elementov zvočni posnetki in vonjave prispevajo k veččutnemu doživljanju vodstva ter spodbujajo asociacije in interpretacije. Izkazalo se je, da so modeli odrov in gledališč ter makete tlorisov pripomogli k lažjemu razumevanju, predvsem pa k boljšemu prostorskemu dožemanju zlasti pri slepih udeležencih vodstva.

Kot dopolnitev postavitve stalne razstave Hoja za gledališčem: Od jezuitov do Cankarja je bila izdelana **maketa** po vzoru razstavljenе slike Škofjeloški pasijon Borisa Kobeta iz leta 1967.²⁴ Otipljiva

23 Program je pripravila in izvajala Sandra Jenko. Pri pripravi vodstva in tipnih pripomočkov so sodelovali Metka Pavšič, Aksinja Kermauner, Januz Nishori ter Marija Repe Kocman, Jera Svetek in Saša Ogrizek iz Zavoda za slepo in slabovidno mladino Ljubljana.

24 Avtorica je Barbara Bertalanč Domiter, ki je maketo oblikovala v okviru magistrskega študija tiflopedagogike pod mentorstvom Aksinje Kermauner.

S pomočjo makete, pripravljene po vzoru razstavljenе slike Škofjeloški pasijon Borisa Kobeta, so obiskovalci delavnice Doživetje Škofjeloškega pasijona dobili občutek za prostorski potek procesije in vpogled v številčnost nastopajočih. (Foto: Melanie Likar)

maketa dimenzije 120 × 150 cm ni samo prenos vizualnega sporočila slike v tridimenzionalno obliko, temveč predstavlja tudi dediščino Škofjeloškega pasijona, ki izvira iz 18. stoletja in se vsako šesto leto še uprizarja, tako tudi leta 2015. Glavni namen makete je, da uporabniki dobijo občutek za prostorski potek procesije in vpogled v številčnost nastopajočih. Pri predstavitvi prostorov in okoljske umestitve so tridimenzionalni modeli in makete še zlasti priporočljivi, saj imajo večjo sporočilnost kakor tipne slike. Pri izdelavi maket ali modelov je treba upoštevati določena pravila: izbrani materiali naj bodo varni, dovolj trdni in trpežni za otip ter enaki ali čim bolj podobni izvirnim materialom. Zaradi poudarka glavnih značilnosti predstavljenega objekta se je treba odločiti, katere pri dojetju predmeta pogrešljive ali celo moteče detajle je bolje izpustiti. Posebno pozornost je treba nameniti pravilnemu in realnemu sorazmerju. Ker gre večinoma za pomanjšane različice, je priporočljivo, da se modelu ali maketi doda en element za primerjavo velikosti oziroma proporcionalnosti. V zvezi z barvami se lahko držimo predloge, toda s povečanim barvnim kontrastom in z izborom nebleščečih materialov omogočamo tudi slabovidnim osebam lažje vizualno dojetje.

Predstavitev makete v SLOGI-ju sta spremljali razstava kostumov iz uprizoritve ter **delavnica Doživetje Škofjeloškega pasijona**,²⁵ ki sta udeležencem približali zgodovino, pomen in podobo procesije. Med uprizoritvami Škofjeloškega pasijona 2015 je bila taktilna maketa razstavljena v Mali dvorani Sokolskega doma v Škofji Loki, kjer se je kot spremljevalni program izvajala tudi delavnica. Po besedah udeležencev sta tipna maketa in delavnica veliko pripomogli k boljšemu razumevanju in vizualiziranju pasijona, obiskovalcem predstave pa omogočili lažje sledenje dogajanju. Primer otipljive makete Škofjeloškega pasijona je med drugim tudi pokazal, kako lahko muzeji, specialni pedagogi ter organizacije, ki vključujejo osebe z invalidnostjo, v sodelovanju z organizatorji edinstvenega kulturnega dogodka povečajo dostopnost predstav in osebam z okvaro vida omogočajo celovitejše doživetje žive dediščine.

Dosedanja izkušnja uporabe tipnih slik, replik, modelov in maket kot del stalne postavitve na razstavah je pokazala, da dotikanje ni samoumevno. Obiskovalci imajo zadržke, ki izhajajo iz muzejskih pravil, po katerih je dotikanje načeloma prepovedano. Da v muzejih ne bi prihajalo do zadrege, katerih predmetov se sme obiskovalec dotikati, je treba uvesti jasen in poenoten sistem označevanja po principu »dotikanje dovoljeno«.

S sodelovanjem več muzejev, vključenih v projekt, je bil zasnovan **gostujoči pedagoški program Kamen Dostopnosti pride na obisk**.²⁶

Program vključuje **kopije muzejskih predmetov in neinventarizirane predmete**, ki se v muzeju hranijo kot didaktični pripomočki,

25 Program je pripravila in izvajala Sandra Jenko. Pri pripravi delavnice, občasne razstave in tipnih pripomočkov so sodelovali Aksinja Kermauner, Barbara Bertalanič Domiter, Mateja Lunar Jemec, Mihael Čepeljnik, Dušan Nelec, Jera Svetek iz Zavoda za slepo in slabovidno mladino Ljubljana ter Kitka Koprivnikar, Milan Golob in Matej Mohorič Peternež iz Pasijonske pisarne.

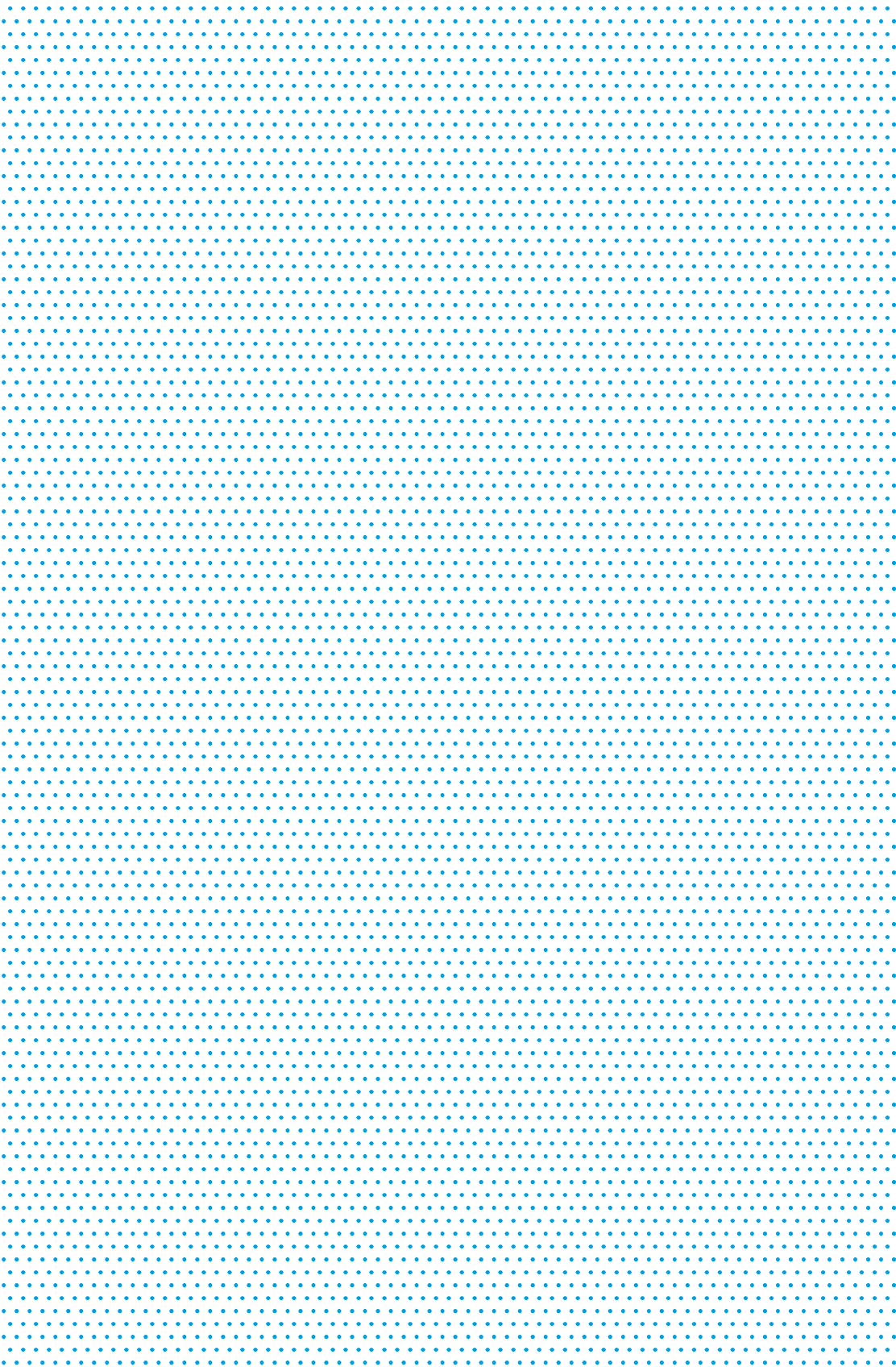
26 Idejna zasnova programa: Barbara Kotnik; interpretacija pravljice: Katarina Nahtigal; glasbena spremljava: Andrej Tomazin; pomoč pri izvedbi: Katarina Fuchs, Eva Rožanc; avtorica tipne sestavljanke: Tjaša Krivec; avtorica modela kartonaste zibelke: Tanja Milharčič. Pilotno verzijo programa so izvedli na Očesni kliniki v Ljubljani, nato so dodelan program s taktilno zibelko izvedli še na OŠ Gustava Šiliha Maribor, pediatrični kliniki Maribor, Zavodu za slepo in slabovidno mladino Ljubljana, Centru za izobraževanje Cene Štupar (dve izvedbi med Tednom vseživljenjskega učenja in Dnevi medgeneracijskega učenja), Poletni muzejski noči v SEMu (dve izvedbi).

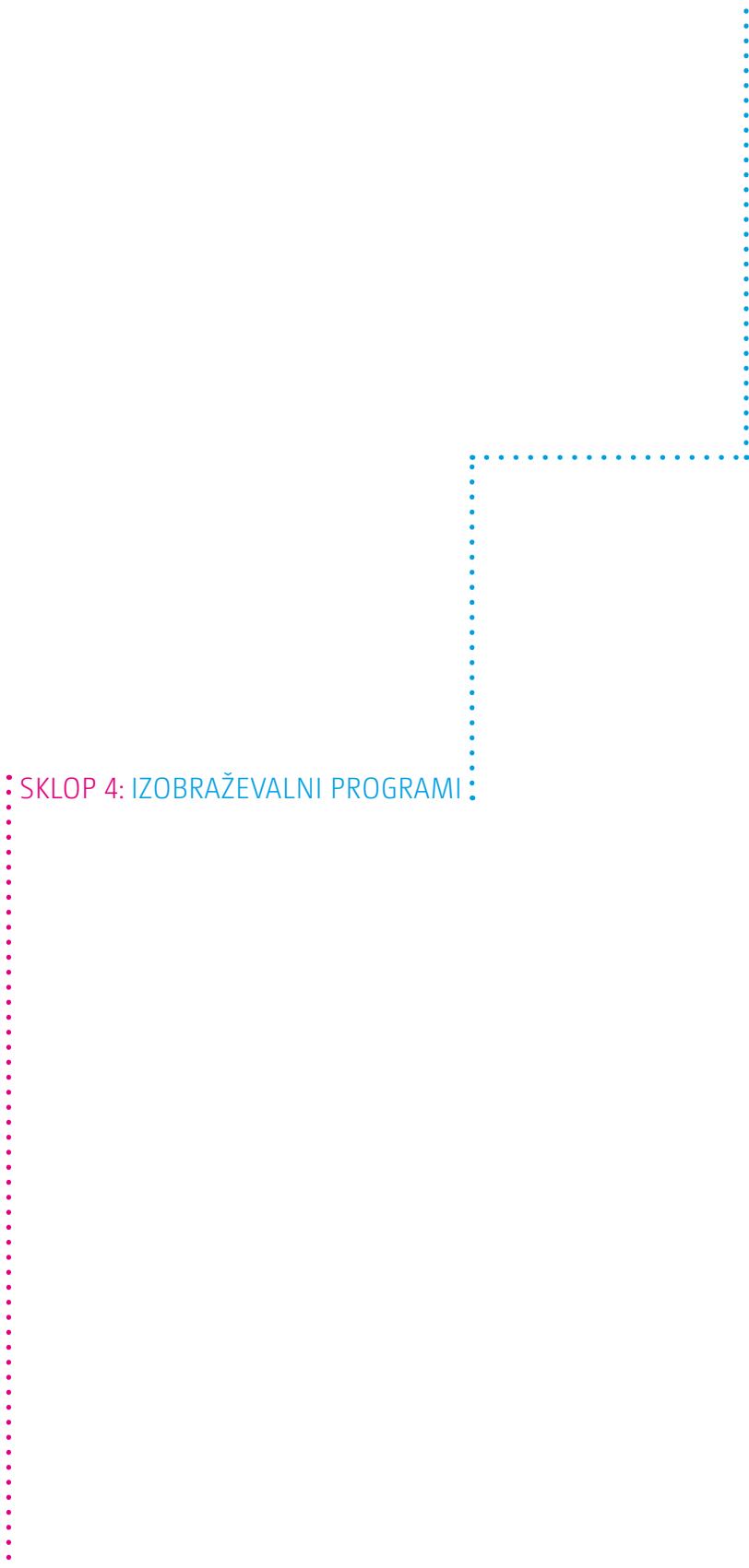

Tipna sestavljanica zibelke, ki jo hrani Slovenski etnografski muzej, za gostujoči program Kamen Dostopnosti pride na obisk. (Foto: Eva Rožanc)

ter **tipno sestavljanico zibelke**, katere izvirnik hrani Slovenski etnografski muzej. Gostujoči pedagoški program o kulturni dediščini izobražuje otroke, ki iz različnih razlogov muzeja ne morejo obiskati.²⁷ Program, spremljan z glasbo in igro, sloni na ljudski pravlјici *Hvaležni medved* (koroška ljudska). Otroci se z rokovanjem s tipnimi pripomočki, ki jih prinese maskota projekta Kamen Dostopnosti, seznani s kulturno dediščino iz različnih muzejev. Na ta način spoznajo zgodovino in uporabnost predmetov, prav tako pa sestavijo tipno sestavljanico zibelke. Tipna sestavljanica zibelke je prilagojena slepim in slabovidnim osebam, ornamenta na njej so namreč reliefno upodobljeni, prav tako pa so barve poudarjene z močnejšim kontrastom. Udeleženci ob koncu delavnice sestavijo model zibelke iz kartona, jo po želji poslikajo z motivi in obdržijo. Program je zaradi izvedbe in tipnih pripomočkov primeren tako za otroke z okvarami vida kot otroke z motnjami v duševnem razvoju in/ali duševnem zdravju (vključuje otroke z več motnjami).

27 Zaradi neprimerne dostopnosti ali oddaljenosti muzeja, bolezni in drugih razlogov.

· SKLOP 4: IZOBRAŽEVALNI PROGRAMI ·

Tina Palaić in Barbara Kotnik

VEČČUTNA VODSTVA

Sodobni muzeji k širjenju dostopnosti muzejskih vsebin prispevajo z interpretacijo. Z razstavami in izobraževalnimi programi muzeji razkrivajo pomene muzejskih predmetov in zbirk. Pri selekciji številnih in večplastnih pomenov morajo muzejski strokovnjaki upoštevati potrebe in želje obiskovalcev (Bračun Sova in Vodeb 2011: 7). Nina Levent in Alvaro Pascual-Leone muzejsko izkušnjo razumeta kot večplastno intelektualno, estetsko, senzorno in družabno potovanje. Nevroznanost nas uči, da svoje okolje vedno spoznavamo z vsemi čuti. Za obiskovalca je tako vsaka muzejska izkušnja veččutna, od muzejskih strokovnjakov pa je odvisno, ali bodo razstave in programe premislili in zasnovali tako, da bodo to dejstvo upoštevale, ali pa bo veččutni učinek naključen (Levent in Pascual-Leone 2014: xiii, xviii–xix). S spodbujanjem uporabe več čutov lahko obiskovalcem omogočimo izkušnjo neubesedljivega ali težko opisljivega, prav tako pa jih lahko spodbudimo k priklicu spominov in ustvarjanju asociativnih povezav. Veččutna muzejska vodstva pritegnejo številne obiskovalce, zlasti pa so koristna za slepe in slabovidne osebe, osebe z demenco in osebe z avtizmom.

V okviru projekta smo tovrstna vodstva poimenovali veččutna vodstva. Izkušnje kažejo, da je njihova priprava odvisna vsaj od vrste zbirke, izbranih ciljev in značilnosti ter potreb ciljne skupine. Kopija, ponazorilo ali kakršenkoli spodbujevalec čutil mora biti nosilec učno relevantnih informacij, obenem pa mora hkrati posredovati dodatne, poglobljene vsebine. Veččutna vodstva so pokazala, da obiskovalci muzeje še vedno pogosto razumejo kot tradicionalne ustanove, kjer je dotikanje prepovedano in se razstavljene predmete le opazuje. Z vključevanjem različnih čutov v pripovedovanje muzejske zgodbe smo obiskovalcem omogočili aktivnejšo udeležbo in soustvarjanje zgodbe.

Marija Repe Kocman, Nina Schmidt, Jera Svetek in Nastja Strnad,
Zavod za slepo in slabovidno mladino Ljubljana

Pogled Zavoda za slepo in slabovidno mladino Ljubljana na prilagajanje kulturne dediščine ljudem z okvaro vida

Po uveljavitvi Zakona o izenačevanju možnosti invalidov iz leta 2010 so nekateri muzeji in galerije začeli intenzivneje odpravljati diskriminacijo pri dostopu do kulturne dediščine različnim ranljivim skupinam. Prilagajanje za slepe in slabovidne osebe zaradi večinskega vizualnega prikazovanja vsebin zahteva veliko specialnih znanj, kreativnosti, visokih finančnih sredstev in posebnih metod prilagajanja.

Veseli nas, da so se nekateri že povezali z Zavodom za slepo in slabovidno mladino Ljubljana, ki zagotavlja strokovno, pedagoško in svetovalno podporo o slepih in slabovidnih uporabnikih. Izvedli smo že več izobraževanj za kustose pedagoge, sodelovali pri prilagajanju in izdelovanju gradiv, s slepimi in slabovidnimi uporabniki testirali že prilagojeno gradivo, pomagali pri odpravljanju pomanjkljivosti in, glede na možnosti, redno obiskovali kulturne ustanove.

Posamezni muzeji so uporabili različne načine prilagajanja razstav: opis slik, izdelavo odlitkov in kopij ter tipnih slik, vključitev iger in različnih materialov, ureditev prostora in dostopa do razstav ter možnost dotikanja nekaterih razstavljenih eksponatov. Ugotavljamo, da so se najboljše izkazali prav tisti, ki so razstave organizirali tako, da so obiskovalci med ogledom aktivirali vsa svoja čutila. Veččutna vodenja so trend današnjega časa, tako s pedagoškega kot tržnega vidika, torej ne gre le za prilagajanje ranljivim skupinam, temveč vsem. S tem, ko ne oglašujemo razstav kot prilagojenih za posamezno ranljivo skupino (npr. slepe in slabovidne), smo korak

bližje resničnemu vključevanju posebnih potreb v običajno življenje, saj so razstave v bistvu namenjene vsakemu posamezniku, ne glede na primanjkljaje. Z izrazom veččutno vodstvo mislimo tiste obrazstavne programe, ki so vključevali vsa čutila: tip (ne le s tipnimi slikami), vonj, vid, zvok in okus. Nekajkrat se je namreč izkazalo, da se je za »veččutnim vodstvom« skrivala prilagoditev le za eno ranljivo skupino, kar pa včasih ni pomenilo vključevanja vseh čutil. Veččutno vodstvo naj bi ne bilo sinonim za vodstvo, prilagojeno ljudem s posebnimi potrebami.

Kustosi pedagogi so se o slepoti in slabovidnosti izobraževali in tako področje bolje razumejo, mi pa si želimo, da bi se teh izobraževanj udeleževali vsi zaposleni in tisti zunanji sodelavci, ki sodelujejo pri načrtovanju in postavljanju razstav, saj bi tako lažje razumeli nujnost nekaterih prilagoditev; večkrat smo namreč v muzejih pogrešali ustrezno prilagoditev za slabovidne osebe. Nanje bi morali biti zaradi staranja populacije in njihovega povečanega števila še zlasti pozorni. Možnosti za izboljšanje vidimo tudi pri prilagajanju dostopa do kulturne ustanove, kar pa nujno zahteva sodelovanje z lokalno skupnostjo. Ker si želimo čim večjo samostojnost slepih in slabovidnih oseb pri raziskovanju razstavnega prostora, naj gre prilagoditev tudi v tej smeri.

Z dobrim poznavanjem slepote, slabovidnosti, s sodelovanjem, z deljenjem dobre prakse med institucijami in uporabniki ter razvojem tehnologije menimo, da smo na dobri poti do optimalnega vključevanja slepih in slabovidnih oseb v družbo.

V **Narodnem muzeju Slovenije** so ob občasni razstavi Mumija in krokodil: Slovenci odkrivamo dežele ob Nilu pripravili **veččutno vodstvo** z naslovom **Posmrtno življenje starih Egipčanov**.²⁸ Vodiča sta vsebino spletla okoli razstavnega eksponata mumije, saj je ta

28 Vodstvo sta zasnovala in izvajala slepi študent Antun Smerdel in Tina Palaić.

Veččutno vodstvo Posmrtno življenje starih Egipčanov v Narodnem muzeju Slovenije sta vodiča spleta okoli razstavnega eksponata mumije. (Foto: Tina Palaić)

pritegnil največ pozornosti, izbrani del razstave pa je z več kopijami muzejskih predmetov ponudil največ možnosti za spodbujanje čutov. Med pripravo na vodstva sta vodiča preverila dostopnost razstavnih prostorov, ki sta jih udeležencem vsakič opisala in jih opozorila na ovire. Tako sta pripomogla k orientaciji v prostoru in s tem k boljšemu počutju vseh udeležencev, ne le slepih in slabovidnih oseb. Prav tako sta pred izvajanjem vodstev večkrat preverila vsebino in pripravila tehnične opise uporabljenih kopij muzejskih predmetov.

Verovanja starih Egipčanov v posmrtno življenje so udeleženci spoznavali s pomočjo predmetov, ki sta jih v 19. stoletju v domovino poslala ali prinesla slovenska diplomata Anton Lavrin in Jožef Švegelj. Opis temeljnega zgodovinskega in geografskega konteksta je spremljala zvočna kulisa valov rečnega toka, ki sta jo vodiča zasnovala v prvem razstavnem prostoru. Predstavila sta tudi reko Nil in njen pomen za razvoj civilizacije. Pojasnila sta pomen in tehnike balzamiranja teles ter opozorila na raziskave mumij, ki so dale številne informacije o načinu življenja starih Egipčanov. Udeleženci so s tipom in z okusom spoznavali njihovo prehrano, otipali so zrna in klasje pšenice, zrna ječmena ter leče in poskusili fige in dateljne. Avtorica programa je

ob postavljanju razstave izkusila, kakšen vonj ima približno 2.500 let staro mumificirano telo. Poiskala je zeliščno kremo s čim bolj podobnim vonjem in jo ponudila obiskovalcem. Mnogi so menili, da balzamirano telo ne more prijetno dišati, ta izkušnja pa je spremenila njihovo domnevo. Večno domovanje starih Egipčanov so udeleženci spoznavali s pomočjo kopij granitnega in lesenega sarkofaga. Slednji je bil v obliki povitega človeškega telesa. Tako so spoznavali tudi pozicije balzamiranih teles, ki so se sčasoma spreminjale, in jih s svojim telesom tudi sami ponazorili. Obred balzamiranja in prepričanje o posmrtnem življenju so spoznavali tudi s pomočjo kopij amuletov in drugih dodatkov, ki so jih balzamerji nameščali med povoje mumij in jih prilagali k telesom v grobove umrlih. Njihova funkcija je bila pomagati umrlemu na poti v večno deželo.

Izvedena vodstva so pokazala, da je treba skupine slepih in slabovidnih obiskovalcev številčno omejiti. Vsakemu obiskovalcu je treba omogočiti dovolj časa za interakcijo s kopijami muzejskih predmetov in z drugimi spodbujevalci čutil, kar lahko pri večji skupini traja predolgo. Prav tako je treba število izbranih spodbujevalcev prilagoditi potrebam obiskovalcev.

Veččutna vodstva so pripravili tudi v **Narodni galeriji**.²⁹ Izhodišče za pripravo je bil model veččutnih pedagoških programov (npr. Galova skrinja), ki so del rednih vodstev za predšolske in šolske otroke prve triade. Tudi redni programi so bili v okviru projekta prilagojeni različnim skupinam otrok (otrokom z motnjami v duševnem zdravju in/ali razvoju, otrokom z avtizmom, otrokom z več motnjami), sicer pa so pripravili šest različnih inkluzivnih programov. Program **Pokrivala – kape, klobuki in slamniki** (pedagoški program) je bil izveden ob občasni razstavi, programi **Družine na slikah** (pedagoški in andragoški), **Podarim ti srečo** (pedagoški), **Lepa kot slika** (pedagoški in andragoški), **Kdo sedi okoli domačega ognjišča?** (pedagoški in andragoški) pa se izvajajo ob stalni razstavi Narodne galerije.

29 Pripravila jih je Barbara Kotnik pod mentorstvom Kristine Preininger.

Večutno vodstvo po razstavi Družine na slikah v Narodni galeriji je preko izbranih umetniških del in tipnih pripomočkov povezovalo vsebine iz umetnostne zgodovine, etnologije in kulturne antropologije. Obiskovalci so spoznali različna sorodstvena razmerja in razvoj družine skozi čas. Dejavnost je pripravila in izvajala Barbara Kotnik. (Foto: Janko Dermastija / NG)

Pri pripravi vsebine vodstev so izbrali največ šest umetniških del. Upoštevali so predlog tiflopedagoginje Aksinje Kermauner, naj vodstva ne bodo prenasršena s podatki (predlagala je od pet do sedem umetniških del) in naj ne trajajo dlje od 60 minut. Poleg razstavljenih umetniških del so uporabili tudi predmete,³⁰ s katerimi so umetnine predstavili in interpretirali. Predmeti za pedagoški in andragoški program so večinoma isti, le ob izvedbi vodstev so podane drugačne interpretacije. Vsem programom je skupno potovanje skozi čas s poudarkom na zgodbi, ki oriše zanimivosti življenja posameznih obdobij, ter na dialogu med izvajalcem in udeleženci. Če povzamemo, v Narodni galeriji so ogled izbranih umetniških del dopolnili s predmeti, pripovedovanjem, pogovorom in z drugimi elementi, ki senzibilizirajo čutila in spodbujajo kognitivne procese. Posamezni predmeti z vonjem

30 Galerija ima nekaj predmetov, katerih podoba obiskovalci poskusijo poiskati na sliki ali pa jih predmeti asociirajo na določeno umetniško delo. Včasih na večutnih vodstvih uporabijo predmete iz vsakdanjega življenja, bodisi sodobnega ali preteklega. Ti predmeti so namenjeni približevanju (ali uvodu) k umetniškemu delu, lahko pa se z njihovo pomočjo obiskovalcem ponudi kontekst, dodatno razlago, drugačen pogled ali pa se s pomočjo predmetov angažira tudi druga čutila.

in zvokom senzibilizirajo čutila ter spodbujajo posameznike k iskanju in spoznavanju izbranih umetniških del. S pomočjo predmetov so ob slikarskih delih razložili umetnostnozgodovinske pojme in vsebine, razlago pa so dopolnili z etnološko – antropološkimi temami in temami iz slovenske književnosti. Obiskovalce so k zanimanju za vsebino likovnih del spodbujali tudi z aktualnimi vsebinami, se pravi z iskanjem vzporednic med sodobnostjo in obdobjem, ki ga ilustrira umetniško delo. Pedagoški programi so se končali z ustvarjalno delavnico, povezano s temo programa.

Kljub različni vsebini so vsi programi zasnovani po načelu inkluzivnosti in jih izvajalec lahko prilagaja specifičnim potrebam obiskovalcev. Vsebine veččutnih vodstev se ob upoštevanju načel doživljajske pedagogike³¹ izvaja s pomočjo aktualizacije – povezovanja in oživljanja dogodkov, šeg, družinskega življenja; interdisciplinarnosti – povezovanje izsledkov različnih strok s pomočjo praktičnih primerov (vključevanja vsebin iz učnega načrta, npr: umetnosti, književnosti, etnologije) in dostopnosti (fizične in intelektualne).

V izvedbo vseh programov vključujejo tudi tipno sliko Luize Pesjakove. Ob izvajanju inkluzivnih programov, ki vsebujejo tipne elemente, se vedno znova izkaže, da je obiskovalcem programov vključevanje tipnih vsebin in dotikanje predmetov prijetno, čeprav to, ker te možnosti v muzejih doslej ni bilo, sprva počnejo z rahlim nezaupanjem. Po naših dosedanjih izkušnjah bi morala biti veččutna vodstva v muzejih in galerijah del rednega programa za vse obiskovalce. Za kakovostno pripravo in izvedbo veččutnih vodstev bi bila nujna tudi redna izobraževanja vseh zaposlenih v muzejih in galerijah, predvsem pa izobraževanja kustosov pedagogov.

31 »Metoda doživljajske pedagogike se vedno pogostejše uporablja tako v institucionalnih kot zunajinstitucionalnih oblikah pomoči otrokom in mladostnikom s težavami v socialni integraciji. Razpoznavna je skozi načrtovane pedagoške aktivnosti in reflektirana doživetja, izkušnje in spoznanja. Merila, ki zagotavljajo kakovost izvajanja projektov, so: značilnosti osebe doživljajskega pedagoga (sposobnost umikanja, popolnost udeležbe, istovetenje z doživljajskopedagoškim konceptom, ekološka ozaveščenost), obvladanje doživljajskopedagoških znanj, pedagoško-psihološka usposobljenost (empatičnost, posluš za pogovore, razvit občutek za signale v zvezi s skupinskodinamičnimi in individualnimi procesi, fleksibilnost, poznavanje posebnosti ciljnih skupin [...])« (Krajčan 1999: 135).

Andrej Tomazin

PREDSTAVITEV MODELA GLASBENIH VODSTEV KOT PRIMER INKLUZIVNEGA PROGRAMA V SEMu

Vključevanje nesnovne dediščine in žive interpretacije v glasbena vodstva, pripravljena ob razstavi Vrata: Prostorski in simbolni prehodi življenja v SEMu. Program je pripravil Andrej Tomazin s pomočjo v projekt vključenih študentk. (Foto: Nastja Dejak)

V SEMu so model glasbenih vodstev³² razvijali ves čas trajanja projekta. Nastali ciklus vodstev sledi šegam letnega cikla, zato lahko z določenimi prilagoditvami postane redni muzejski program ob stalni razstavi. Glavna cilja pri pripravi programov sta bila zagotavljanje dostopa do muzejskih vsebin slepim in slabovidnim obiskovalcem ter vključevanje nesnovne dediščine in žive interpretacije (po Timothy Ambrose in Crispin Paine v Bračun Sova in Vodeb 2011: 16) v vodenja po muzejskih razstavah.

Andrew Robertshaw živo interpretacijo razlaga kot predstavitev, ki jo izvajajo ljudje in ki predmete, dogodke ali lokacije postavlja v kontekst z okoljem, oziroma v našem primeru s preteklimi načini življenja. Dobra izvedba takšne interpretacije mora temeljiti na zgodovini in mora izobraževati. Robertshaw kot prvi primer žive interpretacije

.....
32 Glasbena vodstva je pripravil Andrej Tomazin pod mentorstvom Sonje Kogej Rus in v sodelovanju s študentkami, vključenimi v projekt »Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam«, ki so sodelovale pri glasbeni izvedbi.

navaja vključevanje glasbe in demonstracij obrti v Skansnu, Muzeju skandinavske folklore v Stockholmu, in to že pred več kot sto leti (Robertshaw 2006: 42). Koncept torej ni nov, živo interpretacijo so izvajali že tudi pri nas, zato so bila glasbena vodstva predvsem poskus vključevanja že znanih tehnik v zagotavljanje dostopnosti in vključevanja nesnovne dediščine ljudskega petja v muzejske razstave.

Rajka Bračun Sova, samozaposlena pedagoginja v kulturi in kustosinja

Dostopnost muzejev – kako naprej?

Pri zagotavljanju dostopnosti muzejev v prihodnosti je treba posebno pozornost nameniti njenim fizičnim in vsebinskim vidikom. O infrastrukturi je veliko pisala že Vlasta Vodeb z Urbanističnega inštituta RS, a so še vedno primeri muzejskih stavb in posameznih nadstropij, ki so npr. obiskovalcem na invalidskih vozih delno ali v celoti nedostopni (npr. Umetnostna galerija Maribor), temačnih razstavnih prostorov, zlasti priljubljenih v umetnostnih muzejih, kjer se slabo vidi ne samo napise, ampak tudi in celo eksponate. V tem kratkem prispevku se bom osredotočila na drugi, vsebinski vidik dostopnosti, saj se po eni strani interpretativnim dejavnostim namenja vse več pozornosti, po drugi pa te vselej ne dosegajo pozitivnih učinkov na obiskovalce. Kustosi denimo poročajo, da videči obiskovalci predčasno zapuščajo veččutne vodene ogleda, saj v njih ne vidijo smisla zase.

Interpretacija je med najpomembnejšimi strategijami zagotavljanja dostopnosti kulturne in naravne dediščine obiskovalcem, med njimi tudi obiskovalcem s posebnimi potrebami. Freeman Tilden, utemeljitelj koncepta interpretacije v povezavi z naravnimi parki konec petdesetih let 20. stoletja, je na primeru otrok do dvanajstega leta starosti razmišljal, da interpretacija za otroke ne sme biti poenostavljena oblika razlage za odrasle, ampak mora biti zasnovana

• drugače – najbolje kot poseben program. Zakaj poseben program? Ker pri interpretiranju sledimo določenim ciljem. Kakor imajo otroci 5. in 9. razreda različne učne načrte, tako so drugače zasnovani muzejski programi – na vsebinski, metodični in organizacijski ravni – nujni tudi za obiskovalce muzejev (npr. slepe in slabovidne).

• Že pred desetimi leti je bila do muzejev, ki interpretacije ne jemljejo dovolj resno in v luči konstruktivistične paradigme odgovornost za umevanje prelagajo v celoti na obiskovalca, precej kritična kanadska teoretičarka in predavateljica na področju interpretacije v umetnostnih muzejih, Cherly Meszaros. Po njenem mnenju bi za intelektualno dostopnost zbirk morali skrbeti muzejski strokovnjaki, vrhunsko usposobljeni za pogovore ob umetnini in za druge oblike razlaganja, ne pa, da se »odraslo publiko infantilizira z diskurzivnimi okviri in s pedagoškimi strategijami, zasnovanimi za otroke« (Meszaros 2006: 13). Vredno razmisleka, ko koncipiramo in izvajamo inkluzivne dejavnosti, ko izbiramo metode in pripomočke.

• Interpretacija je gotovo lahko različna, ne more pa biti vsakršna. Zasnovana mora biti ciljno in biti mora strokovna. Slednje pomeni, da mora temeljiti na muzejskem predmetu kot nosilcu pomena in mediju vsebine. Muzejski predmet pripada zgodovini, povedano drugače, je pogojen s tradicijo. Vsak obiskovalec ob neposrednem stiku s predmetom v doživljanje in razumevanje predmeta seveda vnaša tudi osebne izkušnje, a te so neodvisne od predmeta (niso del njegove zgodovine). Razlaga predmeta je kulturno oziroma zgodovinsko pogojena; iskanje pomena umetnine se dogaja v interakciji z okoljem – znotraj jezika, tradicije in vnaprej oblikovanih idej.

• Slovenija se ponaša z bogato kulturno in naravno dediščino – gradovi, dvorci, s cerkvami, samostani, z muzejskimi zbirkami, s parki, z javnimi spomeniki. Kako dobro jo v resnici poznamo? In kako jo razlagamo obiskovalcem? »Prilagojeno«, osiromašeno – po detajlih in osebnih preferencah? Ali večplastno, kontekstualno, heterogeno – v vsej njeni pomenski kompleksnosti? Za primer muzejske razstave, ki ima dobra izhodišča, kar se tiče dostopnosti, bi navedla Rimske

• zgodbe s stičišča svetov v Narodnem muzeju Slovenije. Razstava
 • je fizično dostopna, ustrezno svetla oziroma osvetljena, ponaša
 • se z vrhunskimi eksponati, predmeti so interpretirani v prostoru.
 • Z muzeološkimi postopki diferenciacije, naracije in evalvacije
 • je kustosom uspelo ustvariti razstavo, ki obiskovalcem omogoča
 • spoznati in razumeti obdobje rimske antike pri nas in do tega dela
 • kulturne in naravne dediščine tudi ustvariti odnos – brez zavajajočih
 • »didaktičnih« pripomočkov, kot so (ne)okusen *rooibos* čaj in dišeča
 • eterična olja!

Večina vodstev je potekala kot programska dopolnitev občasne razstave Vrata: Prostorski in simbolni prehodi življenja, ki so jo v muzeju odprli skoraj hkrati z začetkom projekta. Fizična dostopnost in predvsem taktilna naravnost razstave omogočata izvajanje inkluzivnih vodstev. Za ponazoritev na razstavi predstavljenega slikovnega gradiva in simbolov so bile s pomočjo konturnih barv za steklo izdelane tipne slike simbola morine tace, Kristusovega monograma in profila rimskega boga Janusa. Na razstavi predstavljena vrata, prehodi in prehajanja se preko nesnovne dediščine tematsko povezujejo z izročilom koledniškega petja, torej ljudskim petjem in obhodi od vrat do vrat (glej Kumer 1995: 7–9). Pilotski program Koledniki na vratih je nastal pozimi 2013 in je bil prvi preskus zastavljenih ciljev, hkrati pa tudi temelj za pripravo vseh preostalih programov v ciklu. Priprava je vključevala študij s praznovanji povezanih šeg in navad, od božiča do svetih treh kraljev, izbor v literaturi dostopnega pesemskega notnega gradiva in pripravo glasbenih aranžmajev. Pevski trio, ki je sodeloval pri večglasni izvedbi ljudskih pesmi, je avtor prispevka podprl s kitaro, kar je bil sicer manjši odklon od izročila, je pa izvedbo približal tudi tistim, ki muzejev navadno ne obiskujejo. Glasba se na vodstvu ni izvajala samo na enem mestu, temveč pred izbranimi vrati po celi razstavi. Pesmi z različnih koncev Slovenije so vsebinsko dopolnjevale vodstvo.

Relativno odprta forma muzejskega programa je omogočila aplikacijo v več različnih situacijah, pozitivni odzivi obiskovalcev pa so spodbujali

nadaljnje dopolnjevanje koncepta. Tako so spomladi predstavili jurjevo in program Jurij trka na duri, kresne pesmi pa so na poletno muzejsko noč predstavili s programom Mi smo nočoj malo spale. Jesensko martinovanje so obeležili s programom Pesmi o trti, vinu in napitnice; v izvedbo so delno vključili tudi obiskovalce, ki so pomagali pri glasbeni izvedbi programa, s pokušino vina na koncu pa so dogodek občutili tudi preko vonja in okusa. Pozimi 2015 so ponovili glasbeno vodstvo na temo trikraljevskega koledovanja, tokrat s programom Mi smo prišli k vaši hiši in z novim izborom koledniških pesmi.

Med nalogami sodobnega muzeja je omogočanje sodelovanja in vključevanja obiskovalcev; te so v muzeju uresničili s programom S koledniki po Srbiji in Makedoniji. Trio Natemago, v katerem igrata tudi priseljenka iz Srbije in potomec prve generacije makedonskih imigrantov, je predstavil šege in navade ter glasbo, povezano s pravoslavnimi zimskimi praznovanji. Tovrstno sodelovanje muzej aktivneje umešča v lokalno skupnost, hkrati pa z vključevanjem pripadnikov imigrantske skupnosti v muzejsko delo prispeva k bolj inkluzivnemu kulturnemu okolju (glej Simon 2010). Zadnje v vrsti programov je bilo vodstvo z naslovom Ljubezen: Med naravo in kulturo, ki so ga pripravili v okviru stalne razstave Med naravo in kulturo. V projektu predvideni izdelava replik in ponazoritev muzejskih predmetov sta razstavo v vitrinah približali tudi slepim in slabovidnim osebam, z vključevanjem taktilnih elementov pa sta pripomogli k splošni dostopnosti muzeja in omogočili uporabo modela glasbenih vodstev. Tema vodstva so bila vprašanja o ljubezni, družini in spolnosti v slovenski etnološki dediščini, kot se ta zrcalijo v ljubezenskih darilih ter ljudskem petju ob šegah in navadah delovnega in prazničnega cikla.

Model glasbenih vodstev v SEMu je fleksibilen program, ki preko glasbe oziroma zvoka omogoča boljšo dostopnost vsebin slepim in slabovidnim obiskovalcem, hkrati pa omogoča vključevanje kulture priseljencev in manjšin. Omenjena dopolnitev v muzejsko vodstvo vključuje nove vsebine na drugačen, zanimiv način. Zaradi usklajenosti z letnim ciklom in s tem praznovanj je tak tip programa aktualen, o čemer pričajo tisti obiskovalci, ki so se vodenja večkrat udeležili.

Sandra Jenko

OBLEKA NAREDI ČLOVEKA

Gledališka pedagogika v muzejih in galerijah ponuja številne možnosti za drugačno interpretacijo kulturne dediščine. Med možnostmi, ki jih ponuja združitev gledališča in muzeja, so npr. kostumirani vodiči ali kratki igrani prizori na razstavi. Oboje je obogatitev in dodana vrednost razstave ter je namenjeno drugačnemu spoznavanju muzejskih vsebin. Nekaj primerov uporabe gledališča v muzeju oziroma galeriji je predstavila tudi Lidija Tavčar v Narodni galeriji, kjer so oživele slike (glej Tavčar 2001).

Še korak dlje gre gledališko-muzejska simbioza, v kateri obiskovalec ni samo gledalec, ampak z aktiviranjem, animacijo in s pomočjo gledaliških tehnik izraža svoje vtise, občutke, mnenja in asociacije. Udeleženci vodstva po razstavi ali delavnice lahko posnemajo zgodbe ali jih ustvarjajo, se prelevijo v pomembne osebnosti, potujejo v druga časovna obdobja, preskušajo različne navade in običaje, podoživljajo zgodovinske dogodke ali oživijo razstavljene predmete, ki si jih v muzeju načeloma lahko samo ogledujejo. Vsebine razstav postanejo razumljivejše in dostopnejše, v obiskovalcu pa gledališko (po)ustvarjanje spodbuja domišljijo in željo po sodelovanju, vzbuja čustva in tke povezave ter povečuje pozornost in muzejsko izkušnjo.

Z gledališkim pristopom lahko udeležencem na zanimiv in kreativen način približamo tudi vizualno gradivo. Tako je bilo v primeru delavnice Obleka naredi človeka v Slovenskem gledališkem inštitutu. Delavnica se je tematsko osredotočala na razvoj gledališkega kostuma, postopek nastajanja kostuma v gledališču, predvsem pa na njegovo sporočilnost in uporabo. Zunanja podoba igralca v gledališču nam lahko med drugim razkrije naslednje značilnosti vloge ali celotne igre: spol, starost, poklic, socialni status, družbeni položaj, karakter, osebnost, medosebni odnos, narodno pripadnost ter kraj ali čas dogajanja.

Igra z gledališkim kostumom v programu Obleka naredi človeka v Slovenskem gledališkem inštitutu. (Foto: Boštjan Jenko)

Izhodišče delavnice so bile kostumske skice in fotografije kostumov, ki naj bi oživele v gledališkem poustvarjanju. Udeleženci so se s pomočjo slikovnega gradiva seznanili z zgodovinskim razvojem gledališkega kostuma, spoznali poklic kostumografa ter odkrivali sporočilnost kostuma v igri. V naslednjem koraku so se na temelju oblačil, ki so jih z igro spremenili v kostum, preskusili v ustvarjanju vlog. Z domiselno uporabo oblačil in dodatkov so udeleženci spoznali vse izrazne možnosti kostuma. Z njim so najprej spremenili svojo zunanost, nato pa še svojo notranjost, ko so pantomimično, brez govora ali zvokov, odigrali različne vloge. Za poglobitev izrazne moči gledaliških kostumov so jih udeleženci v skupinah izdelovali iz različnih odpadnih materialov (časopisov, vrečk, ostankov blaga, trakov itd.). Ta postopek je od članov skupine zahteval, da so pred izdelavo kostuma pripravili koncept o tem, kaj želijo izraziti. Da bi drugi udeleženci razumeli, koga ali kaj predstavljajo, so kostum predstavili npr. s kratkim skečem, plesno predstavo, pantomimo ali kako drugače. Tako so izvajalci delavnice dosegli, da so si udeleženci podrobneje in natančneje ogledali vizualno gradivo, razumeli, katere zgodbe in sporočila se skrivajo za njim ter aktivno uporabljali in razvijali domišljijo in ustvarjalnost.

Za uspešno izvedbo delavnice Obleka naredi človeka je bistvena pripravljenost udeležencev za sodelovanje. Zaradi poudarka na vizualnem izražanju je delavnica primerna za osebe z okvaro sluha, govornimi motnjami, omejenim znanjem slovenskega jezika ali za udeležence iz različnih jezikovnih okolij. Pilotne delavnice v Slovenskem gledališkem inštitutu so se udeležile gluhe in naglušne osebe iz različnih evropskih držav. Glavni skupni jezik je bil gledališki, torej komunikacija z igranjem, gledanjem in odzivanjem na igro. Poleg novega znanja o zgodovini in sporočilnosti kostumov ter novih vtisov in izkušenj so udeleženci z delavnice lahko odnesli tudi nekaj novih zamisli za svoj naslednji gledališki projekt.

Izdelovanje gledališkega kostuma v programu Obleka naredi človeka v Slovenskem gledališkem inštitutu.
(Foto: Boštjan Jenko)

Barbara Kotnik, Katarina Fuchs in Iva Pavlica

UPORABNE REČI IZ DOMAČIH ZELI

V Slovenskem etnografskem muzeju³³ so pripravili cikel štirih delavnic z naslovom Uporabne reči iz domačih zeli, s katerimi so s pomočjo izdelave kozmetike iz zelišč povezali stalno razstavo Med naravo in kulturo v Slovenskem etnografskem muzeju in Staro zbirko mineralov, kamnin in rud iz Prirodoslovnega muzeja Slovenije. Muzejske delavnice lahko preko spodbujanja samozavesti s pridobivanjem novih uporabnih znanj in veščin pomagajo k inkluziji, s spoznavanjem konteksta in preteklosti teh znanj in veščin pa se vzbuja tudi občutek pripadnosti. Muzejski prostor je ne samo kreativno in navdihujoče, temveč tudi varno, spodbudno ter nestigmatizirajoče okolje, ki ljudem daje več priložnosti za razvoj kot druge življenjske okoliščine (Dodd in Sandell 2001: 26–27).

Cikel delavnic je bil zasnovan z namenom povezovanja naravne in kulturne dediščine. Snovalke programa so izhajale iz načela, po katerem Slovenski etnografski muzej v odnosu do obiskovalcev ne želi biti le ustanova informativnega značaja, ampak je njegov cilj v muzeju ustvariti vzdušje, v katerem obiskovalci razvijejo pozitiven odnos do dediščine, postanejo občutljivi zanj in jo poskušajo razumeti (Kogej Rus 2003: 233).

V Sloveniji, predvsem v lokalnih muzejih in muzejih na prostem, je precejšnja ponudba podobnih delavnic, v katerih se izdeluje kozmetika iz zdravilnih zelišč. Slovenski etnografski muzej hrani bogato etnološko zbirko iz dediščine nabiralništva, čebelarstva, oljarstva in zeliščarstva; del je prikazan na stalni razstavi Med naravo in kulturo.

33 Delavnice so v sodelovanju s Katarino Kovačič zasnovale Barbara Kotnik, Katarina Fuchs in Iva Pavlica.

Izdelovanje naravnih izdelkov pod mentorstvom študentke magistrskega študija biotehnologije, Katarine Kovačič, v ciklu delavnic Uporabne reči iz domačih zeli v Slovenskem etnografskem muzeju. (Foto: Katarina Nahtigal)

Z delavnicami so avtorice povezale materialno dediščino, ki jo hrani muzej, z nesnovno dediščino poznavanja in predelave zelišč (izročilo zeliščarstva) ter jo obogatile z znanjem sodobnih kozmetičnih postopkov.

Vsaka posamezna delavnica v ciklu je bila sestavljena iz dveh delov. V prvem delu so udeleženci dobili informacije o pretekli in sodobni rabi posamezne sestavine tako v svetu kot pri nas. Ob tem so jim predstavili tudi muzejske predmete, kot npr. panjsko končnico in grabljice za nabiranje borovnic ter glinene minerale iz zbirke Prirodoslovnega muzeja Slovenije. Delavnica je vključevala tudi taktilne elemente in vonje različnih zelišč ter bila zato primerna tudi za osebe z okvarami vida.³⁴

34 Med udeleženci so bile tudi osebe iz ciljnih ranljivih skupin: senzorno ovirane osebe, iskalci prve zaposlitve, brezposelne ženske nad 55 let in priseljenci.

Pogoj za prijavo v cikel štirih delavnic je bila prisotnost na vseh delavnicah. To je omogočalo, da so se udeleženci bolj posvetili različnim vidikom izdelave zelišč in bolje spoznali vsebino, prav tako pa se je skupina zaradi vračanja v muzejski prostor bolj povezala. Zaradi prostorskih omejitev pedagoške sobe Slovenskega etnografskega muzeja in dinamike dela je bilo število udeležencev kljub večjemu povpraševanju omejeno na 18.

Delavnice je s pomočjo mentoric izvedla Katarina Kovačič, študentka magistrskega študija biotehnologije. S strokovnim znanjem iz zeliščarstva in z izjemnim čutom za vodenje skupine je uspešno izvedla praktični del, podkrepjen z odlično pripravo in izročki za udeležence. Pred pripravi programa in izvedbo delavnic je svoje znanje poglobila z ogledom stalne razstave in branjem literature. Na delavnicah je podala veliko uporabnih informacij o pridelavi, sušenju, hrambi in uporabi zelišč in udeležence spodbudila k iskanju povezav med povedanim in stalno zbirko Slovenskega etnografskega muzeja. Udeleženci so si na delavnicah izmenjali izkušnje in poglobili znanje o zeliščih. Najprej so spremljali proces izdelave, izdelek, ki so ga nato izdelali, pa odnesli s seboj. Naučili so se izdelati naravna mila, naravni sirup, maske za obraz iz gline ter mazila za telo in ustnice.

Med udeleženci delavnic Uporabne reči iz domačih zeli v Slovenskem etnografskem muzeju so bile tudi osebe iz ciljnih skupin. (Foto: Iva Pavlica)

Urša Valič, Jana Kostelec in Tina Palač

DOSTOPNOST FOTOGRAFIJE IN DRUGEGA VIZUALNEGA GRADIVA

Fotografije in drugo vizualno gradivo je mogoče razumeti kot dokument nekega časa, a vendar ne v smislu zgolj posnemanja realnosti in ideološke nevtralnosti (glej Sontag 2001). Fotografovo oko vselej izbira motiv in kot snemanja ter z nadziranjem toka svetlobe manipulira podobo. Zadnji v vrsti, a zato nič manj pomemben, je tudi gledalec, ki s svojim znanjem opazuje fotografijo. Temu dejanju pravimo branje fotografije. Branja fotografij oziroma vizualnega gradiva na splošno se moramo naučiti, kar ne zahteva dobrega vida, saj je to branje kognitivno in emotivno dejanje. Znani teoretik fotografije Roland Barthes je v svoji knjigi *Camera lucida* (1980/1992) zapisal pogovor med Janouchem in Kafka. Prvi je trdil, da je nujen pogoj za podobo vid, Kafka pa mu je odgovoril: »Stvari fotografiramo zato, da si jih preženemo iz duha. Moje zgodbe so način, kako zapreti oči« (Barthes 1992: 51).

Roland Barthes je zanimanje za fotografijo razložil s pomočjo dveh pojmov: *studiuma* in *punctuma*. *Studium* je tisto, kar gledalca pritegne k opazovanju in k »študiju« fotografije. Gre za tiste moralne in kulturne elemente, ki jih človek pridobi in se preko njih na fotografiji razpozna kot kulturno in socialno bitje. Tisto, kar na fotografiji ta *studium* zmoti, Barth imenuje *punctum*: tisto, kar na fotografiji zmoti, zbode. *Punctum* presega zgolj opis podobe na fotografiji in socialno-kulturno branje fotografij, sodi v polje afektivne zavesti in največkrat deluje metonimično (figura, ki opisuje nekaj drugega). Takšno razumevanje fotografije – oziroma premik od tistega, kar je na fotografiji vidno, do polja interpretacije ter širšega razumevanja vloge vizualnih podob v vsakdanjem življenju – nam pomaga razviti vsebine, ki omogočajo dostopnost fotografij.

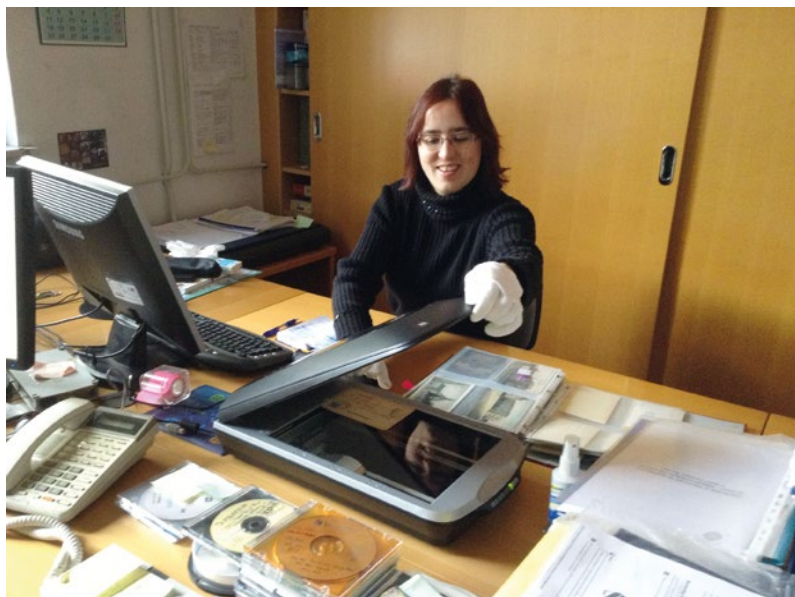
Številni muzeji danes poleg predmetov hranijo tudi fotografije, saj te pomembno ilustrirajo načine življenja od srede 19. stoletja. Muzejsko razstavo brez fotografij si danes težko predstavljamo. V sodobnem času smo ljudje obkroženi z vizualnimi podobami, tako da lahko o sodobni družbi govorimo kot o okularocentrični družbi, ki v središče svojega epistemološkega razumevanja sveta postavlja vid. To je lahko ovira pri pridobivanju informacij številnim osebam, ki so iz različnih vzrokov delno ali popolnoma izgubile vid (bodisi slepe ali slabovidne bodisi starejše osebe). Kljub temu se v muzejih ne smemo odreči čudovitemu delu informacij in užitkov, ki nam jih prinaša pogled na fotografije; predstavimo jih lahko na različne načine. Eden med njimi je gotovo verbalni opis v obliki tehničnega opisa in/ali zvočnega opisa (avdio deskripcija). Začnemo z opisom tistega, kar je vidno na fotografiji. Najbolje je, da se odločimo za eno smer opisa (od zgoraj navzdol ali od leve proti desni) in jo upoštevamo pri vseh nadaljnjih opisih. Svetujemo, da se pri opisovanju fotografijo razdeli na tretjine, saj se največkrat (poleg zlatega reza) v fotografiji uporablja pravilo tretjin (razdelitev likovnih elementov za učinkovitejšo kompozicijo fotografije). Pri opisu ni treba zajeti vsega, kar vidimo na fotografiji, temveč le tiste informacije, ki jih potrebujemo za njeno branje. Pri tem ne izpustimo konteksta fotografije – razumevanje obdobja, biografije fotografa ter drugih podatkov naredi podobe na fotografijah bolj žive. Pri dokumentarnih fotografijah je to gotovo lažje kot pri umetniških. Za plastičnost opisa je spodbudno, da muzej na ogled in otip (morda s tankimi, lateks rokavicami) ponudi podobne predmete (ali ponazorila), ki so na fotografiji. Prav tako je za prikaz vzdušja dobrodošla uporaba zvokov in vonja. Tipne slike (v smislu reliefnega tiska) so največkrat zaradi gostote in prekrivanja vizualnih elementov na fotografiji neuporabne za slepe osebe brez prostorskih in proporcionalnih predstav. Glavno je, da z opisom poskušamo preseči zgolj informativno raven fotografije ter gledalce ali bolje bralce fotografij spodbudimo k razmisleku o in predvsem ob informacijah na fotografiji.

Razstava z naslovom 9. maj 1945 v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije je prikazovala 3D fotografije ob 70-letnici konca druge svetovne vojne. (Foto: Sašo Kovačič / MNZS)

Tako so poskušali v **Muzeju novejšje zgodovine Slovenije** predstaviti **fotografije** na razstavi z naslovom 9. maj 1945. Razstava je bila izrazito vizualna, saj so osem fotografij iz muzejske fototeke predstavili v anaglifni tehniki, pri kateri fotografije ob pogledu skozi rdeče-modra očala delujejo kot 3D podobe. Zaradi dokumentarne in pripovedne note fotografij ter koncepta celotne razstave je bilo mogoče posredovati informacije o obdobju in poustvariti trenutek, ko se je vojna končala, v razmislek sodobnemu človeku, ki je obkrožen s podobami vojne. Tako zasnovana razstava, ki posreduje vsebine kulturne dediščine z angažiranjem sodobnega gledalca, je bila dobro sprejeta tako med mlajšo kot starejšo populacijo in jo je bilo mogoče na večpredstavnih, zgoraj opisani način posredovati tudi osebam z okvaro vida in osebam s kognitivno-vedenjskimi motnjami.

V **Tehniškem muzeju Slovenije** so na podoben način pripravili **virtualno predstavitev** izbranih razglednic iz muzejske dokumentacije z naslovom Tehniška dediščina na razglednicah v tehničnih opisih. Med 500 razglednicami so izbrali 12 razglednic, ki prikazujejo redko zastopane motive iz različnih področij tehnike in dela.

Digitalizacija vizualnega
gradiva v Tehniškem
muzeju Slovenije.

(Foto 1: Neža Renko / Foto 2:
Martina Orehovec / TMS)

Tako so želeli približati tehniško dediščino ter spodbuditi k obisku muzeja tako slepe in slabovidne kot tudi polnočutne osebe. Razglednice so inventarizirali in digitalizirali. Slikovni strani razglednic so, da bi zagotovili boljšo vidljivost slabovidnim osebam, z računalniškim programom za obdelavo fotografskega gradiva uravnotežili osvetlitev in povečali kontrast. Za vsako razglednico so izdelali tehnični opis,³⁵ s katerim so vizualni zapis pretvorili v verbalni oziroma tekstovni zapis. Na njihovi podlagi so pripravili spletno predstavitev, ki obsega uvodno besedilo o zbirki razglednic ter opise posameznih razglednic s štirimi razdelki (osnovni podatki o razglednici, fotografija slikovne strani razglednice, tehnični opis slikovne strani razglednice, zgodovina upodobljenega predmeta tehniške dediščine ali postopka). Spletno postavitev in virtualno razstavo je pregledala tudi slabovidna študentka Tina Gostenčnik ter na podlagi njenega, torej uporabniškega mnenja, so v muzeju virtualno razstavo še izpopolnili. Izboljšave so obsegale dopolnitev muzejske spletne strani z zavihkom Dostopnost in s podzavihkom Za slepe in slabovidne, pregledno ureditev spletne predstavitve ter novo ikono, preko katere lahko uporabniki dostopajo do črno-bele tekstovne različice spletne strani po zgledu Slovenskega etnografskega muzeja. V prihodnje želijo v Tehniškem muzeju Slovenije projekt dopolniti z zvočnimi opisi, s prevodi v tuje jezike ter z vsebinami za druge ranljive skupine.

Do tu smo se ukvarjali s fotografijo kot končnim produktom, namenjenim njenim bralcem, za konec poglavja pa si poglejmo tudi rabo fotografije kot samega dejanja oziroma akta fotografiranja. V kulturni antropologiji oziroma humanistiki obstajajo številni primeri 'participatornega akcijskega raziskovalnega modela' (v ang.

35 Tehnične opise so v Tehniškem muzeju naročili pri zavodu Ustvarjalna pisarna SOdelujem, ki nadaljuje delo sorodnega evropskega projekta (<http://www.so-delujem.com>). Metodologijo priprave tehničnih opisov je razvila akademska slikarka Katja Sudec s sodelavci. Pri isti pisarni so v muzeju naročili tudi pregled spletne strani in na podlagi napotkov pripravili virtualno razstavo razglednic.

participatory action research – glej Wang 1999),³⁶ preko katerega z uporabo vizualnih tehnik (fotografije, videa, likovne umetnosti itd.) spodbudimo udeležence k raziskovanju in ozaveščanju lastne situacije ter s tem povečamo njihovo moč za njeno spreminjanje. Preko fotografije oziroma nadzorovanja fotografskih procesov omogočamo ljudem, da razumejo svojo situacijo, se v zvezi z njo izrazijo oziroma posredujejo sporočilo o svojem vsakdanjem življenju ter posredno nadzorujejo morebitne spremembe (prav tam).

Ob stalni razstavi **Rimske zgodbe s stičišča svetov** so v **Narodnem muzeju Slovenije** pripravili **fotografsko delavnico** za slepe in slabovidne osebe z naslovom Podobe Emone 2015. Udeleženci so v šestih delavnicah spoznavali dediščino Rimskega imperija in fotografske postopke. S projektom so želeli opozoriti na dediščino Rimskega imperija, ki jo hranijo v muzeju in jo lahko zasledimo v javnem prostoru, predvsem pa raziskati razumevanje te dediščine in odnose, ki jih do nje vzpostavljajo slepe in slabovidne osebe. Zanimalo jih je, kako slepe in slabovidne osebe razumejo in povezujejo muzejske predmete s svojim vsakdanjim življenjem in kako doživljajo dediščino v prostoru: ali jim je pomembna, jim predstavlja oviro, jo prepoznavajo kot dediščino, kako ob zavedanju, da gre za dediščino, spremenijo pogled nanjo. Fotografiranje so v tem projektu razumeli kot emancipatorno dejanje, saj so svoj pogled na izbrano dediščino prav s pomočjo fotografije predstavile slepe in slabovidne osebe, ki so zaradi omejitve vida velikokrat izključene iz fotografskega ustvarjanja. Tudi sam akt fotografiranja slepih in slabovidnih oseb v javnem prostoru je bil emancipatorno dejanje, s katerim so vzpostavljale kot lastno tudi tako vizualno dejavnost, kot je fotografiranje, in s tem prispevale k preseganju stereotipnih pogledov na slepe in slabovidne osebe ter njihove veščine. Odzivi mimoidočih so namreč pokazali, da so bili ti nad fotografiranjem slepih in slabovidnih oseb večinoma presenečeni in začudeni.

36 Participatorni vizualni projekti koreninijo v delu Johna Adaira in Sola Wortha, ki sta v šestdesetih letih 20. stoletja v Arizoni učila skupino Navajo študentov uporabljati filmsko kamero in montirati. Pri tem ju je zanimalo, kako pripadniki drugih etničnih skupin uporabljajo filmsko kamero, še zlasti pa, kako ljudje s pomočjo vizualnih elementov ustvarjajo pomen v vsakdanjem življenju. Več o projektu na spletni strani: <http://www.penn.museum/sites/navajofilmthemselves/> (Navajo film themselves).

» Antun Smerdel, študent Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani

Sem slep absolvent ekonomije. V projektu sem sodeloval pri različnih dejavnostih v več muzejih. Ocenil in popravil sem njihove spletne strani, sodeloval pri izdelavi replik in tipnih slik za slepe, prav tako sem skupaj s Tino Palač pripravil in izvedel vodstva za slepe in slabovidne osebe. Za muzejske delavce sem pripravil predavanje o slepoti in slabovidnosti ter o dostopu do muzejskih vsebin, sodeloval pa sem tudi na fotografski delavnici.

Ugotovil sem, da so na projektu zaposleni ljudje, ki jih problematika ranljivih skupin zanima, in ne tisti, ki so tam samo zato, da so zaposleni. Vsi, s katerimi sem sodeloval, so me presenetili s svojima zagnanostjo in radovednostjo. Mnogi so se pritoževali nad slovensko birokracijo, ki jo tudi sam sovražim, ker zahteva samo papirje in ne dejanj. Žal smo skupaj večkrat ugotovili, da slepi in slabovidni, tudi če imajo zagotovljeno pomoč do kraja njim prilagojenih dogodkov, teh ne obiskujejo. Ne samo, da bi takih projektov moralo biti več, hkrati bi morale tudi invalidske organizacije vložiti več truda v aktiviranje svojih članov. O projektu lahko rečem, da so ljudje, ki so delali na njem, za ranljive skupine na področju kulture naredili občutno več kot njihove invalidske organizacije. <<

Delavnice so bile zasnovane v sodelovanju s študentom fotografije Juretom Gromom in predstavnikom slepih oseb, Antunom Smerdelom, ki je kot udeleženec ves čas tudi vrednotil in usmerjal delavnice.

Pri izvajanju prvih delavnic je sodeloval tudi animator v Narodnem muzeju Slovenije, Grega Gutman, študent arheologije, ki je s pomočjo

Udeleženci fotografske delavnice Podobe Emone 2015 v Narodnem muzeju Slovenije so sami izdelali *camero obscura*, s katero so fotografirali kopije muzejskih predmetov. (Foto: Tina Palač)

Nekatero fotografije kopij muzejskih predmetov, ki so jih udeleženci posneli s *camero obscuro*, so bile del razstave Podobe Emone 2015 v Narodnem muzeju Slovenije. (Foto: Jure Grom)

kopij muzejskih predmetov in drugih čutnih elementov predstavil dediščino Rimskega imperija na Slovenskem. Sledilo je spoznavanje fotografskih postopkov. Delavnice so potekale v manjši skupini; udeležili so se jih trije slepi in trije slabovidni dijaki in študentje, v delavnico pa je bila vključena tudi spremljevalka iz Zavoda za slepo in slabovidno mladino Ljubljana. Vsak udeleženec je samostojno izdelal svojo *camero obscuro*, predhodnico fotoaparata. Izvajalec delavnice Jure Grom je vsakemu vnaprej izvrtal le luknjo v kovinske škatle, nato pa jim je razložil potek izdelave in njihove naloge. Ves čas jih je usmerjal pri delu in jim zagotovil dovolj časa, da so vse elemente *camere obscurae* pripravili sami. Nekateri so morali določene elemente popraviti ali ponovno izdelati. S *camero obscuro* so pred Narodnim muzejem Slovenije fotografirali kopije muzejskih antičnih predmetov. Fotografije so udeleženci sami razvijali v za to priložnost pripravljeni temnici. Na peti delavnici so sledove rimskega časa v današnji Ljubljani fotografirali z digitalnimi fotoaparati in mobiteli. Šesta delavnica je bila namenjena izbiri fotografij in zasnovi razstave, s čimer so spoznavali tudi muzejsko delo. Z razstavo svojih fotografij so sledove rimske prisotnosti na naših tleh preoblikovali in ustvarili vsak svojo zgodbo vpetosti preteklosti v sedanjost.

Urša Valič, Sandra Jenko in Katarina Fuchs

PREMOSTITEV KOMUNIKACIJSKIH OVIR

Jezik je temeljno sredstvo komunikacije. Največkrat gre za pisano ali govorjeno besedo, poznamo pa še številne alternativne oblike komunikacije. Jezik kot sredstvo komunikacije je medij, ki omogoča, da se kultura in z njo kulturna dediščina prenašata ter v tem prenašanju oplajata in na novo ustvarjata. Jezik nas poveže s skupnostjo govorcev, s katero delimo skupni jezik. Učenje in uporaba jezika sta pomemben del identifikacijskih procesov, v katerih nas drugi prepoznavajo – pa tudi sami sebe – kot člane skupnosti. Zato je pomembno, da muzeji, če želijo postati prostori socialnih dialogov, razumejo družbeno kohezivno vlogo različnih jezikovnih realnosti in praks ter omogočajo prenos muzejskih sporočil v jezike manjšin. V Sloveniji sta z Ustavo varovani italijanska in madžarska narodna skupnost, poseben status ima tudi jezikovno in kulturno precej heterogena romska skupnost.

Študentke, predstavnice italijanske narodne skupnosti v Sloveniji, so se v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije usposablale za vodstva v italijanskem jeziku po stalni razstavi Slovenci v XX. stoletju. (Foto: Urša Valič)

V preteklosti – in tudi danes – smo se srečevali z zanimivimi nemškimi jezikovnimi otoki na Kočevskem in v Škofjeloškem hribovju, kakor tudi s srbskim jezikovnim otokom v Beli krajini ter hrvaškim in z avstrijskim ob državnih mejah, ne smemo pa pozabiti na raznoliko paletu jezikov priseljencev, ki so se začasno ali stalno naselili v Sloveniji. Navsezadnje pa tudi ne moremo mimo rastoče turistične industrije, katere pomemben del je tudi muzejska ponudba. Poleg zakonsko priznanih narodnih in etničnih manjšin imamo še širok spekter populacije, ki svoj jezik goji in prakticira v intimnem in javnem prostoru, ne uživa pa posebnih manjšinskih pravic.

Muzeji lahko s prevodi razstav, publikacij ter drugih muzejskih komunikacijskih oblik poskrbijo za prenos muzejskih sporočil in razumevanje kulturne dediščine drugače govorečim skupnostim. V [Slovenskem gledališkem inštitutu \(SLOGI\)](#) so pripravili program Jeziki gledališča, o katerem bo več napisanega v nadaljevanju. V okviru programa so pripravili [vodstvo v nemškem jeziku](#), saj so udeleženci v predhodnih pogovorih izrazili željo in potrebo po kulturni ponudbi v maternem jeziku. V SLOGI-ju ugotavljajo, da s komunikacijo v maternem jeziku ob pomoči elementov, ki angažirajo obiskovalca (kot so npr. ugibanja pomena mimik, ustvarjanje vzdušja s pomočjo barvnih leč), dosežemo interaktivnost, ki vsako vodstvo naredi živahno in unikatno. V vodstvo po stalni razstavi so vključevali tudi vsebine, kot je npr. zgodovina delovanja nemškega gledališča v Ljubljani, s čimer se je lahko nemško govoreča skupnost identificirala in umestila v gledališko zgodovino Slovenije. Po vodenem ogledu razstave so udeleženci dobili spremljevalno gradivo – slovarček z gledališkimi izrazi in razloženo terminologijo v slovenskem in maternem jeziku.

Drugi pristop omogoča vključevanje pripadnikov jezikovnih skupnosti v izobraževalno delo v muzeju. V [Muzeju novejšje zgodovine Slovenije](#) so pet pripadnic italijanske narodne skupnosti v Sloveniji usposobili za [vodstvo](#) po razstavi Slovenci v XX. stoletju v [italijanskem jeziku](#).³⁷

37 Pri usposabljanju so sodelovale direktorica Kaja Širok, kustosinja pedagoginja Nataša Robežnik in Urša Valič. Pripadnice italijanske narodne skupnosti so bile Anastasia Sorgo, Erika Valečič, Vita Valenti, Arianna Protic in Chiara Vianello.

Udeleženke usposabljanja so slovensko besedilo skupaj prevedle v italijanski jezik in se pripravile za vodstvo. V muzejih, še zlasti tistih, ki obravnavajo polpreteklo zgodovino, so določene teme, ki poleg znanja jezika zahtevajo tudi subtilno poznavanje preteklosti in kulture posamezne skupnosti, saj so zgodovinske naracije lahko problematične. Pripadniki različnih narodnih in etničnih skupnosti v muzeju tako niso le jezikovni prevajalci, temveč lahko zavzemajo tudi vlogo kulturnih posrednikov kot prevajalcev kulturnih kontekstov (Vrečer 2007: 17–18).

» Anastasia Sorgo, študentka Pravne fakultete Univerze v Ljubljani

Erika Valečič, Vita Valenti, Arianna Protic, Chiara Vianello in Anastasia Sorgo, študentke različnih fakultet Univerze v Ljubljani in pripadnice italijanske narodne skupnosti v Sloveniji, smo med februarjem in aprilom 2015 v Muzeju novejše zgodovine Slovenije v italijanskem jeziku vodile po stalni razstavi Slovenci v XX. stoletju.

Dolge in precej naporne, a hkrati tudi zabavne priprave v zimsko-pomladnih mesecih so se na koncu še kako obrestovale. Konec aprila smo skupaj z našo mentorico Natašo Robežnik skoraj 400 Italijanov iz občine Cremona pospremili po muzejskih sobanah in bile na koncu za odlično izpeljano vodstvo deležne toplega aplavza ter kupa pohval tako za strokovnost kot prijaznost. Pod budnim očesom naše mentorice, ki nam je zaupala in nam pustila veliko maneverskega prostora pri organiziranju samih priprav, in z njeno potrpežljivostjo smo sestavile in uredile vso potrebno gradivo in 22. aprila 2015 strokovno in simpatično predstavile razstavo.

Izjemne izkušnje, ki so bile pravi izziv tako za nas kot muzej, saj so se nekatera dekleta soočila (in ga uspešno premagala) s svojim strahom pred nastopanjem, druge pa so še bolj razvile svoje komunikacijske sposobnosti, niso pustile nikogar ravnodušnega.

Naše delo so sestavljali priprave in zbiranje gradiva ter vodstvo razstave v italijanskem jeziku. Kljub nenehnim spremembam pri organizaciji in izvedbi ter dodajanju snovi in učenju besedila ni manjkalo smeha in dobre volje. Ko so živci popustili in smo se vživele v vlogo vodnic in pred sabo zagledale zadovoljne obraze, je bil ves trud poplačan.

Italijanski obiskovalci so iz muzeja odšli z obljubo, da se bodo še vrnili, me pa smo skozi vrata odkorakale z izpopolnjenim znanjem zgodovine, novimi delovnimi izkušnjami in novimi prijateljstvi – bogatejše.

«

Vodstvo po razstavi Slovenci v XX. stoletju v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije je v slovenskem znakovnem jeziku izvedel Gašper Rems, študent restavratorstva na Akademiji za likovno umetnost in oblikovanje v Ljubljani. (Foto: Urša Valič)

Posebna oblika komunikacije je znakovni jezik gluhih in naglušnih oseb. Znakovni jezik temelji na uporabi rok, mimike obraza, oči in ustnic ter gibanju telesa (za več informacij glej *Slovar slovenskega znakovnega jezika* sszj.fri.uni-lj.si). Znakovni jezik je samostojen in enakovreden jezik,³⁸ zato tudi nima enake slovnične strukture kot govorjeni jezik. V Sloveniji je do 31. decembra 2014 odločbo o pravici do uporabe slovenskega znakovnega jezika prejelo 937³⁹ oseb; po mnenju Petre Rezar je dejansko število še višje.

Zmotno je torej prepričanje, da za gluhe in naglušne osebe v muzejih zadostuje pisana beseda; ta je marsikateri gluhi osebi tuja in se je mora naučiti tako kot tujega jezika. Zato je dobro, da pri posredovanju

38 Opozorili bi tudi na Zakon o uporabi slovenskega znakovnega jezika (Ur. l. RS, št. 96/02), ki »določa pravico gluhih oseb uporabljati slovenski znakovni jezik in pravico gluhih oseb do informiranja v njim prilagojenih tehnikah ter obseg in način uveljavljanja pravice do tolmača za znakovni jezik pri enakopravnem vključevanju gluhih oseb v življenjsko in delovno okolje ter vse oblike družbenega življenja ob enakih pravicah in pogojih ter z enakimi možnostmi, kot jih imajo osebe brez okvare sluha«.

39 Glej publikacijo *Ko govorijo roke: Interno glasilo Zavoda Združenje tolmačev za slovenski znakovni jezik*, št. 20, letnik IX, maj 2015, str. 6, spletni vir: http://www.tolmaci.si/_doc/Ko_govorijo_roke_maj_2015.pdf [9. 9. 2015].

muzejskih sporočil sodelujemo z osebami, ki v živo ali preko medija (videa) podajajo informacije v znakovnem jeziku. Nekateri muzeji so že pred izvajanjem projekta sodelovali s tolmači za slovenski znakovni jezik, ki so vodstvo simultano tolmačili.

Petra Rezar, Društvo učiteljev gluhih Slovenije, Društvo gluhoslepih Slovenije DLAN, Zavod za gluhe in naglušne Ljubljana

Dostopnost muzeja za gluhe in naglušne

Projekt »Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam« je bil dobrodošel na mnogih področjih, odprl je nove izzive in potrebe po razvijanju oblik dela z gluhi in naglušnimi udeleženci. Povečala se je zavest zaposlenih v muzejih o tem, da obstajajo možnosti prilagajanja posameznim skupinam obiskovalcev, ki redko obiščejo muzejski prostor, da za gluhe in naglušne lahko organizirajo vodstva s tolmačenjem v slovenski znakovni jezik in da jim, tako kot v nekaterih drugih državah, ponudijo brezplačne vstopnice.

Pomemben je interes muzejev za razvoj programov, dostopnosti in privlačnih vsebin, s katerimi se obiskovalci zlahka identificirajo in naučijo česa novega. Muzeji so postali živ organizem, ki ponuja nove poglede na zgodovino in eksponate. Novi pogledi, virtualni načini pa so vse bolj pomembni za gluhe, ki so odvisni od vizualne komunikacije. Izboljšava dostopnosti zgolj s tolmačenjem v slovenski znakovni jezik še ne pomeni tudi izboljšanja, saj se je treba zavedati, da gre za mnogo širši koncept, ki zajema prilagojeno metodiko dela kot tudi spoznavanje filozofije (miselnosti) obiskovalcev.

Doslej je bil v muzejih pozitiven napredek dosežen z organizacijo vodstev v slovenskem znakovnem jeziku, najboljši primer pa je uvedba gluhih vodičev v muzejska vodstva za gluhe obiskovalce. Obiskovalci so se lahko identificirali z gluhim vodičem in tudi

preko njega »po gluhi filozofiji« sprejeli nova znanja in informacije. Porajajo pa se vprašanja glede taktilne komunikacije z muzeji in eksponati, kar je zlasti moteče pri umetniških predmetih in je še vedno nedosegljivo eni najšibkejših skupin, osebam z gluhoslepoto, da bi si lahko ustvarile predstavo oziroma opis nekega predmeta, eksponata ali umetniške stvaritve. Veččutna vodstva dejansko ne omogočajo neomejene dostopnosti, kar se je pokazalo v nekaterih primerih, ko so osebe z gluhoslepoto ostale brez možnosti, da bi predmet preko svojih prstov tudi spoznale. Zato je treba zagotoviti prilagojena gradiva s slikovnim materialom, ki bi ga obiskovalci lahko vnaprej prebrali, po možnosti tudi odnesli s seboj in pozneje izkušnjo obiska v muzeju ponovno predelali. Zaželjene so tudi animacije, ki ponazarjajo razvoj ali spremembe nekega predmeta ali prostora skozi obdobja.

Dostopnost do vsebin v muzejih se lahko poveča, če se zagotovi:

- tolmačenje v slovenski znakovni jezik (ob vodenju v živo);
- tolmačenje preko video posnetkov na spletni strani muzeja ali muzejska tablica za samostojni ogled muzeja ali posebne zbirke – splošno priporočilo je, naj to vlogo opravijo gluhe osebe s pomočjo druge gluhe osebe, ki lahko pomaga pri boljšem razumevanju slovenskega znakovnega jezika;
- prilagojeno besedilo, ki se ga lahko vnaprej posreduje obiskovalcem ali ga prejmejo ob obisku, s slikovnim materialom; slovarček tujk;
- indukcijska zanka v prostoru za naglušne osebe, ki se lahko zanešejo na sliščnega vodiča;
- prilagojena osvetlitev prostorov, saj je moteče, kadar gre za vodstva v zatemnjenem prostoru, kjer so razstavljeni eksponati osvetljeni, ni pa možnosti, da bi gluhi jasno videli tolmača za slovenski znakovni jezik;
- daljši čas za predstavitev eksponatov pri vodenju v živo najprej preko tolmačenja, nato ponuditi tudi čas za opazovanje eksponata, sicer obiskovalci nimajo nič od ogleda;

- - vodstvo za manjše skupine gluhih in naglušnih z namenom boljše kakovosti prenosa informacij;
- - dostopnost tudi med tednom ali ob večerih in ne le enkrat mesečno ob koncu tedna, ko so mnogi raje z družino;
- - ustrezen prostor za tolmačenje: ozadje ne sme biti osvetljeno in svetlejše od tolmača samega, da gluhim obiskovalcem ne pada svetloba na oči; tolmač naj bo v prostoru ob vodiču in v širokem kotu, da ga lahko vidijo vsi obiskovalci.

• Dodatna priporočila za obiskovalce z gluhoslepoto:

- - organiziranim skupinam naj se gradivo pošlje vnaprej, da se obiskovalci z vsebino seznanijo pred obiskom;
- - osebam z gluhoslepoto se omogoči dotikanje predmetov (treba je poiskati sredstva za izdelavo replik v naravni velikosti, po možnosti z enakimi materiali);
- - osebam z gluhoslepoto tolmačijo usposobljeni tolmači za gluhoslepe;
- - vodstvo se prilagaja potrebam oseb z gluhoslepoto; poteka počasneje, po potrebi se prilagaja osvetljava eksponatov ali svetloba v prostoru (svetloba ne sme slepiti obiskovalcev, prostor ne sme biti temen).

V **Muzeju novejšje zgodovine Slovenije** so v okviru projekta kot prvi muzej v Sloveniji usposobili **gluhega vodiča**, Gašperja Remsa, za vodstvo po razstavi Slovenci v XX. stoletju.⁴⁰ Ob razstavi o prvi svetovni vojni Take vojne si nismo predstavljali⁴¹ so vodstva okrepili še z dodatnim gluhim vodičem, Samom Dolancem. Muzej je z vodstvi v slovenskem znakovnem jeziku pridobil novo publiko, saj so organizacije gluhih in naglušnih preko svojih medijev (Tipk TV in

40 Pri usposabljanju sta sodelovali kustosinja pedagoginja Nataša Robežnik in Urša Valič; pri izrazoslovlju v znakovnem jeziku je pomagala novinarka Maja Kuzma.

41 Pri usposabljanju sta sodelovali kustosinja pedagoginja Nataša Robežnik, avtor razstave, kustos Marko Štepec, in Urša Valič.

Spletna TV) opozorile na muzej. Ob slovenskem kulturnem prazniku je bil muzej v oddaji Prisluhni mo tišini na RTV Slovenija 1 predstavljen kot primer dobre prakse vključevanja gluhih oseb v delo v kulturi; s tem je tudi muzeju zrasel ugled v družbi.

Program Jeziki gledališča v Slovenskem gledališkem inštitutu je v slovenskem znakovnem jeziku ob pomoči Sandre Jenko izvedla Melanie Likar, študentka fotografije na VISTu. (Foto: Arhiv SLOGI)

V Slovenskem gledališkem inštitutu so želeli opozoriti na to, da v gledališču govor ni edino izrazno sredstvo. S tem namenom so pripravili **program Jeziki gledališča**.⁴² S programom udeležence seznanjajo s sistemom gledaliških znakov in jim omogočajo prepoznavanje ter poustvarjanje gledaliških izraznih sredstev. Pri izvedbah vodstev s tolmačem za slovenski znakovni jezik se je izkazalo, da je gledališka terminologija tako specifična, da kljub predhodnim vsebinskim pripravam tolmaču povzroča težave, kar lahko vodi do zatikanja pri vodenju in obojestranskih nelagodnih situacij. Zato je vodstvo v znakovnem jeziku izpopolnila gluha

42 Vodstvo je pripravila in izvajala Sandra Jenko. Pri pripravi in izvedbi so sodelovali Lada Lištvanova, Petra Rezar, Gašper Rems in Melanie Likar kot gluha vodička.

študentka fotografije Melanie Likar, ki je skupaj s kustosinjo pedagoginjo Sandro Jenko in študentom Gašperjem Remsom usvojila in izpopolnila gledališki besednjak v znakovnem jeziku.

» Melanie Likar, študentka fotografije na Visoki šoli za storitve (VIST)

Sem študentka fotografije. Za projekt sem leta 2014 izvedela od Petre Rezar. Všeč mi je bilo, da bi gibalno ovirane osebe, slepi, gluhi in drugi dobili možnost obiskati muzej, zato sem se pozanimala za sodelovanje. Prijavila sem se za delo na pedagoškem oddelku Slovenskega gledališkega inštituta. Ker sem tudi sama gluha, sem želela pripravljati programe za gluhe obiskovalce. Pred projektom nisem rada hodila v muzeje, saj vodičev nisem dobro razumela. Tudi besedila na razstavah so velikokrat prezahtevna in nerazumljiva. Razmišljala sem, da bi morali muzeji imeti gluhe vodiče ali pa preko mobilnih telefonov dostopne posnetke vodenja v znakovnem jeziku. Poenostavljanje vsebin ni dovolj, saj se tudi gluhi ob obisku muzeja želimo naučiti kaj novega. Gluhim bi morali biti dostopni tudi delavnice in predavanja. Pa tudi gluhi se morajo navaditi na obiske muzejev in njim dostopne ponudbe. Tudi sami morajo spremeniti mišljenje, da muzeji niso zanje. Cilj mojega sodelovanja je pridobiti dobre izkušnje in v muzejih delati tudi po koncu projekta. Poleg tega želim povečati dostopnost Slovenskega gledališkega inštituta gluhemu občinstvu. Moja naloga je vodstvo po razstavah v znakovnem jeziku za gluhe obiskovalce ter raziskovanje in predstavitev zgodovine gledališča gluhih in naglušnih v Ljubljani. Skupaj z Zvezo društev gluhih in naglušnih Slovenije smo pripravili simpozij o dostopnosti gledališč. Tako kot muzeji tudi večina gledaliških predstav ni prilagojena gluhim in naglušnim obiskovalcem. Upam, da se bo v naslednjih letih splošna dostopnost kulturnih dobrin še povečala.

«

Mnenja udeležencev vodenj z gluhim vodičem so pokazala, da so ta učinkovitejša od vodenj s tolmačem. Gluhi obiskovalci so lažje spremljali gluhega vodiča, ki je zelo dobro poznal potrebe in kulturo gluhih oseb ter tako omogočil več časa za pogovor in ogled razstave, poleg tega pa ni bilo nepotrebne komunikacijske vrzeli med kustosom in tolmačem.

Tako kot pri vseh vodenjih je tudi pri vodenjih z gluhim vodičem zelo pomembno, da gluha oseba – vodič pozna in razume posredovane vsebine in da skupaj z osebo, ki je vsebine pripravila (s kustosom ali kustosom pedagogom), tudi preveri, ali je te vsebine pravilno razumela. Zato je pomembna tudi komunikacija med kustosom in gluhim vodičem. Večina muzejskih delavcev ne zna slovenskega znakovnega

jezika. Lahko se ga naučimo na dolgotrajnih izobraževanjih, na tečajih, ki jih ponujajo Zveza društev gluhih in naglušnih Slovenije, Zavod za gluhe in naglušne Ljubljana, Zavod Združenje tolmačev za slovenski znakovni jezik in posamezna društva gluhih in naglušnih v Sloveniji. Nekaj kretenj se lahko naučimo tudi s pomočjo spletnega slovarja znakovnega jezika. Pri enostavnejši komunikaciji nam lahko pomaga tudi tolmač za znakovni jezik. Ker gluhe osebe pogosto tudi berejo z ustnic, poskrbimo za primerno osvetljenost. Ob komunikaciji z gluho osebo ne kričimo; treba si je vzeti dovolj časa za jasno in razločno izgovorjavo besed. Ker v znakovnem jeziku ni vseh besed, je treba določene strokovne besede napisati in razložiti z drugimi besedami.

Zmotno je prepričanje, da obstaja en svetovni znakovni jezik. Vsaka država ima svoj jezik, na katerega pa vplivajo tudi drugi jeziki in ima zato določene sorodne elemente. Obstoječi mednarodni znakovni jezik razumejo in uporabljajo uporabniki, ki veliko potujejo. Z napredovanjem znanosti in razvojem slušnih pripomočkov, kot je npr. polžkov vsadek, se uporaba znakovnega jezika zmanjšuje do te mere, da se uporabniki sprašujejo o njegovi prihodnosti in usodi. Z njegovo uporabo v muzeju poleg spodbujanja in podpiranja komunikacije v znakovnem jeziku skrbimo tudi za to, da se preko jezika ohranja kulturna dediščina gluhih in naglušnih.

Tudi sporazumevanje z osebami z gluhoslepoto zahteva specifično obliko komunikacije. Po podatkih Simone Gerenčer Pegan, sekretarke Društva gluhoslepih Slovenije DLAN, je bilo leta 2008 v Sloveniji med 100 in 360 oseb z gluhoslepoto (Gerenčer Pegan 2008: 156), vendar so ti podatki zastareli. Po mnenju Petre Rezar je oseb z gluhoslepoto bistveno več, njihovo število pa narašča s staranjem prebivalstva.

V **Prirodoslovnem muzeju Slovenije** so s pomočjo Sama Dolanca, gluhega študenta in prostovoljca v Društvu gluhoslepih Slovenije DLAN, za gluhe in naglušne ter gluhoslepe obiskovalce priredili **pedagoški program Kaj se skriva v zakladu?**,⁴³ ki je bil prvotno

43 Program je pripravila Katarina Fuchs.

zasnovan za slepe in slabovidne osebe. Ob tem je treba poudariti, da se je priprava za posamezne skupine razlikovala, saj ne moremo sočasno zadovoljiti potreb med seboj tako različnih skupin, še zlasti ne pri komunikaciji. Simona Gerenčer Pegan po finski avtorici Leeni Hassinen povzema razliko med tolmačenjem gluhim in gluhoslepim osebam. Tolmač za znakovni jezik gluhim osebam prenese le avditivne informacije, medtem ko je naloga tolmača za gluhoslepe, da poleg teh prenaša še neverbalne in vizualne informacije (prav tam: 158). Pri prenosu informacij je tolmačenje gluhoslepim osebam individualno, neposredno preko dotika rok. Pri tem prenosu pogosto prihaja do osipa informacij, zato je pomembno, da so vsebine natančno premišljene, na kar so bili pri pripravi programa pozorni tudi v Prirodoslovnem muzeju Slovenije.

» Samo Dolanc, študent kemije na Fakulteti za kemijo in kemijsko tehnologijo Univerze v Ljubljani

Sem gluh študent univerzitetnega programa Kemija na Fakulteti za kemijo in kemijsko tehnologijo. V okviru projekta sem delal v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije in Prirodoslovnem muzeju Slovenije.

V Prirodoslovnem muzeju Slovenije sva s kustosinjo Katarino Fuchs za dijake Zavoda za gluhe in naglušne v Ljubljani pripravila in izpeljala strokovno vodstvo ter izobraževalni program po začasni razstavi z naslovom Živeti s kristali. Zanje sem v maternem jeziku gluhih, to je v slovenskem znakovnem jeziku, vodil delavnico Kaj se skriva v zakladu. Vodstvo in program sem znova samostojno izpeljal še za gluhoslepe člane edinega slovenskega društva gluhoslepih DLAN, in to v taktilni komunikaciji, v slovenskem znakovnem jeziku pa za tiste, ki še vidijo. S tem vodstvom in programom so dijaki ZGNL in gluhoslepi člani DLAN поблиže spoznali svet kristalov, mineralov in fosilov.

Medtem sem v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije v sodelovanju z gluhim študentom, vodičem Gašperjem Remsom, za gluhe obiskovalce v slovenskem znakovnem jeziku izpeljal strokovno vodstvo po razstavi Take vojne si nismo predstavljali.

Dosedanje izkušnje v obeh muzejih, kjer so me lepo in toplo sprejeli medse, so dobre. Dobro so se mi prilagodili in razumeli moje drugačnosti oziroma posebnosti. S tovrstnim delom sem pridobil veliko izkušenj, izboljšal sem javno nastopanje, sodeloval z drugimi, spoznal pa sem tudi nekaj novih prijateljev. Odločno podpiram tovrstni projekt, saj se vedno kaže potreba po dostopnejših informacijah v različnih oblikah komunikacije. Ranljive skupine zelo pogosto naletijo na oviro pri dostopu do informacij, projekt pa v sodelovanju z drugimi te težave uspešno odpravlja.

«

Program Kaj se skriva v zakladu? je za Društvo gluhoslepih Slovenije DLAN v Prirodoslovnem muzeju Slovenije v slovenskem znakovnem jeziku izvedel študent kemije Samo Dolanc. (Foto: Katarina Fuchs)

Obiskovalci iz Društva gluhoslepih Slovenije DLAN so v programu Kaj se skriva v zakladu? v Prirodoslovnem muzeju Slovenije spoznavali različne kristale. (Foto: Katarina Fuchs)

Namen programa Kaj se skriva v zakladu? je bilo spoznavanje mineralov ter primerjava njihovih raznolikih lastnosti na interaktiven način. Zato so v muzeju omogočili dotikanje posameznih mineralov ter oblikovali didaktično igro, s pomočjo katere lahko udeleženci primerjajo lastnosti posameznih mineralov. Pri pripravi programa za gluhoslepe so bili pozorni na pripravo besedila, ki za potrebe interpretacije dediščine v muzeju vsebuje številne strokovne izraze in kompleksno razlago. Znakovni jezik namreč vsebuje manj izrazov kot govorjeni jezik, zato je treba določene vsebine spremeniti in prilagoditi. Opise mineralov so spreminjali tako, da so vsebino dodatno opisali. Zaradi časovne omejitve pri izvedbi programa in vsebinske prenasajenosti so določene vsebine ali pojme tudi izpustili. Kriteriji selekcije so bili vsebina celotnega programa, zanimivost vsebine in zahtevnost dodatne razlage vsebine ali posameznega pojma. Ob tem so za dodatno predstavitev vsebine pripravili tudi predmete (v tem primeru minerale) in taktilne pripomočke. V programu za gluhoslepe osebe so se odločili za ohranitev enakega števila predmetov kot pri izvedbi programa za druge skupine, saj po mnenju snovalcev programa ta omogoča absorbiranje tolikšne vsebine, kot je želi posameznik. Program je razdeljen v več zaključenih enot; ni nujno, da vsak udeleženec predela vse. Ker tolmačenje in dotikanje predmetov za dodatno eksplikacijo vsebine zahtevata več časa od običajne izvedbe programa za polnočutne osebe, je treba pri programih za gluhoslepe izdelati tudi natančen časovni okvir podajanja vsebine. Pri pripravi in izvedbi programov so sodelovale gluhe osebe. To kaže na izjemen potencial gluhih oseb za zaposlitev v muzejih.

Tina Palaić

SREČEVANJA Z AFRIKAMI: OD 19. STOLETJA DO SODOBNOSTI

Vključevanje migrantov v družbo je izredno kompleksno in sega od izobraževanja, zdravstva, socialnih politik, vključevanja na trg delovne sile do kulture. Spodbujanje integracije migrantov v družbo in krepitev medkulturnega razumevanja sta nalogi družbeno odgovornih institucij; na oboje lahko pomembno vplivajo tudi muzeji. To lahko počnejo s predstavljanjem perspektiv, življenjskih izkušenj in realnosti migrantov, s čimer v novi državi krepijo njihovo identiteto (po Watson 2007). Poleg predstavljanja aktualnih razmer migrantov imajo muzeji možnost uporabiti svoje zbirke, s katerimi lahko sprožijo razmislek o vzpostavljanju podob o t. i. Drugih v preteklosti in danes, razmerjih moči med različnimi družbenimi skupinami in odnosih med njimi. Pri tem je pomembno, da so migranti vključeni v muzejsko delo in sodelujejo pri ustvarjanju muzejskih vsebin, saj se tako uveljavljajo tudi po navadi prezrta pričevanja in pripovedi.

V Narodnem muzeju Slovenije so kot del spremljevalnega programa ob občasni razstavi Mumija in krokodil: Slovenci odkrivamo dežele ob Nilu pripravili delavnico Srečevanja z Afrikami: Od 19. stoletja do sodobnosti.⁴⁴ Razstava je med drugim predstavila prizadevanja slovenskega misijonarja Ignacija Knobleharja v današnjem Južnem Sudanu. Misijonarji so ob svojem poslanstvu na terenu zbirali tudi »materialne dokaze« o afriški inferiornosti in s tem prispevali k legitimacijam kolonializma. Namen muzejske delavnice je bil prepoznati in analizirati stereotipne podobe o temnopoltih ljudstvih, ki so jih ob stiku z njimi oblikovali misijonarji v 19. stoletju, ter vzpostaviti vzporednice s sodobnimi stereotipnimi podobami o temnopoltih migrantih v Sloveniji, s katerimi se ti še vedno vsakodnevno srečujejo. Izbrano temo so v muzeju razumeli kot

44 Delavnico sta pripravila in izvajala Max Zimani in Tina Palaić. Pri pripravi je sodeloval Marko Frelj, kustos za zbirke Amerik in Afrike v Slovenskem etnografskem muzeju.

A man in a grey turtleneck and glasses stands in front of a large mural of a traditional house, pointing at a blackboard with handwritten notes. Two children are seen from behind in the foreground.

.....

45 Več o Zavodu Global: <http://www.zavodglobal.org>.

pošiljali misijonski sodelavci in jih objavljali v slovenskem katoliškem časopisu *Zgodnja Danica*. Udeleženci so tako brali kopije časopisnih prispevkov iz 19. stoletja in jih uporabili kot izhodišče za razmislek ter razpravo o današnjih stereotipih o migrantih iz afriških držav v Sloveniji. Na delavnici so delali po naslednjih metodah: vodstvo po razstavi z razgovorom z udeleženci, delo v manjših skupinah z besedilom in diskusija (primerjaj Krajnc 1979). Delavnica je dober primer uporabe vsebin kulturne dediščine za spodbujanje razmisleka o odnosu do migrantov v sodobnem času.

Stane Baluh, Urad RS za narodnosti

Razmišljanje o projektu »Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam«

V zvezi s projektom »Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam« in z vsemi aktivnostmi v njegovem okviru se mi zastavlja vprašanje o pomenu samega naslova projekta. Ob predpostavki in vedenju, da je družbeni položaj manjšin/e (narodne, etnične, verske ali katerekoli druge) med osrednjimi in temeljnimi vprašanji varstva človekovih pravic, in ob dejstvu, da je predhodnik sodobnega mednarodnega prava človekovih pravic prav mednarodno varstvo manjšin, se mi dozdeva, da je zgolj ena od dejavnosti, to je kulturna dediščina, lahko segment seznanitve z manjšinsko politiko v širšem smislu.

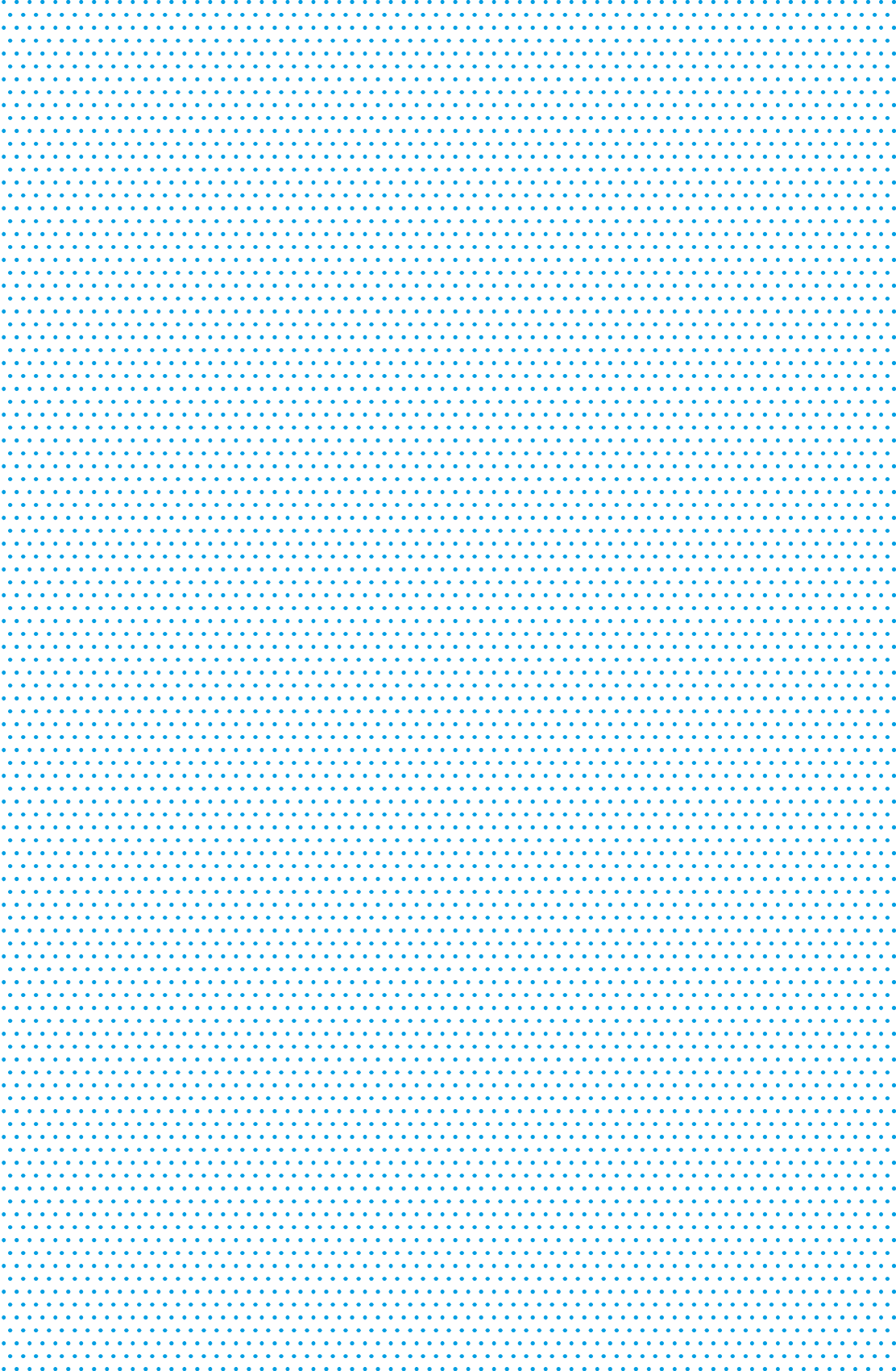
Po mojem osebnem prepričanju in zgoraj povedanem ima kultura v zgodovini gradnje narodne identitete v slovenskem prostoru posebno mesto. Z dostopnostjo različnih kulturnih zavodov pripadnikom ranljivih skupin in z njihovo aktivno participacijo se bosta lahko uresničevali tudi širša družbena integracija in demarginalizacija, temu pa je treba dodati še spoštovanje in varovanje preteklega, odgovornost za sedanjost in trdne temelje za prihodnost.

Področje kulture je izjemno raznoliko in bogato, živahno utripa in se nenehno spreminja. Nanj poleg ustvarjalnih, strokovnih in poustvarjalnih vzgibov vplivajo tudi stanja v družbi in možnosti, ki jih ponuja zakonodaja, obseg razpoložljivih proračunskih sredstev ter prioritete na področju kulturne politike in iz njih izhajajoči ukrepi. Ob upoštevanju ustavnih določb, ki se nanašajo na ustavno varovane pravice (kolektivne in individualne), lahko rečemo, da je kulturna komponenta zaobjeta v pojmu ustanavljanja organizacij in razvijanja kulturnih pravic. Določeno je tudi, da izvajanje in uveljavljanje teh pravic gmotno in materialno podpira država. Ob tej predpostavki so lahko manjšinske skupnosti aktivni člen pri kreiranju in oblikovanju programov, ki krepijo njihovo lastno identiteto, sedanjost in prihodnost. Ker pa je to zgolj teorija, ki se v praksi večkrat izjalovi, je treba skladno z določili domače zakonodaje stvari nadgraditi v evropskem prostoru, in to s projekti, ki lahko določene pomanjkljivosti v domači politiki dopolnijo, ne smejo pa jih nadomestiti. Dodatno ranljive manjšinske skupnosti si zaslužijo projekte, kot je »Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam«, da dopolnjujejo in razvijajo svojo identiteto v prostoru, času in medsebojnem spoštovanju. Slovenija je bila s tega vidika vedno prepoznavna kot gonilna sila v skupnem evropskem prostoru.

Takšne projekte razumem kot priložnost za medinstitucionalno sodelovanje, poglobljanje in povezovanje različnih skupnosti v slovenskem in mednarodnem prostoru. Prav muzeji so bili, so in bodo ostali stičišče za povezovanje raznolikosti, kajti najbolj ranljivi med nami (to so manjšine) sami nimajo možnosti za objektivno prepoznavnost v širši javnosti. Muzeji s svojimi dejavnostmi omogočajo, da te skupnosti s programskimi in projektnimi aktivnostmi dobijo svojega zagovornika, branilca in hkrati učitelja. Iz povedanega se kar sam izlušči predlog, da bi morali imeti muzeji z nazivom »etnografski« prav poseben status v slovenskem in tudi evropskem prostoru. Politika bi morala pri prizadevanju za mednarodne kulturne projekte različnih subjektov (zavodov, muzejev itd.) izhajati prav iz bogatega zakonodajnega / pravnega

temelja, ki ga imajo ranljive skupnosti v Republiki Sloveniji, pri čemer pa mora biti pozorna na participacijo domačega deleža (proračunska finančna podpora, zagotavljanje ustreznih pogojev za razvijanje projektov itd.).

Prepričan sem, da bodo prav kultura in subjekti, ki nastopajo na tem barvitem odru našega skupnega sobivanja, v širši družbi omogočali prepoznavnost in obstoj manjšinskih in ranljivih skupnosti in prispevali k boljšemu sprejemanju različnosti ne glede na pripadnost in družbeni status kateregakoli od nas.

: SKLOP 5: INTERPRETACIJE IN REPREZENTACIJE
PRIPADNIKOV RANLJIVIH SKUPIN V MUZEJU :

Katarina Nahtigal

DOKUMENTIRANJE NAČINOV ŽIVLJENJA OSEB IZ RANLJIVIH SKUPIN – USTNA ZGODOVINA

Muzeji morajo biti skladišče spomina za vse, predstavljati morajo vse družbene skupine (Black 2012: 5). Zato morajo vključevati in predstavljati zgodbe skupin, ki jih v preteklosti v muzejih ni bilo, saj so tudi te del skupne zgodovine. To vedno bolj pogosto počnejo z zbiranjem arhivskega gradiva, fotografij, posnetkov in še zlasti ustnih virov (prav tam: 213). V zadnjih desetletjih so muzeji zavzeli pomembno vlogo pri zbiranju in predstavljanju osebnih pričevanj zlasti tam, kjer ni artefaktov (Green 2006: 416).

Izvajanje projekta je v Slovenskem etnografskem muzeju pokazalo, da muzej v svojih zbirkah skoraj nima gradiva o ranljivih skupinah, zato je usposabljanje za kustosinjo dokumentalistko obsegalo tudi

Z zbiranjem in s predstavljanjem fotografij, spominov in življenjskih zgodb pripadnikov ranljivih skupin lahko prispevamo k preseganju stereotipov in predsodkov o družbeni ranljivosti. (Foto: Urša Valič)

evidentiranje dokumentacijskega gradiva o ranljivih skupinah na terenu (zbiranje njihovih fotografij, spominov, življenjskih zgodb kot sekundarnega dokumentacijskega gradiva) (glej Sosič 2001: 42).

Zbiranje življenjskih zgodb poteka v treh fazah: načrtovanju intervjuja sledi sam intervju, v katerem raziskovalec vodi sogovornika skozi glavna obdobja njegovega življenja ali raziskovalno temo, na koncu sledi transkribiranje intervjuja (Ramšak 2003: 386). Med intervjujem so sogovorniki lahko govorili o zanje pomembnih spominih in pogledih. Vprašanja polstrukturiranih intervjujev so bila zastavljena glede na kronološki red, dotikala pa so se tudi tem brez neposredne povezave z identiteto pripadnika ranljivih skupin. Invalidnost, spol, etnična pripadnost, družbena ranljivost ipd. so namreč družbeno konstruirane kategorije, ki se v različnih družbenih situacijah izrazijo ali pa tudi ne. S tem je povezano tudi identificiranje s temi kategorijami kot ranljivimi, in to spremenljivost in fleksibilnost identitetnih pozicij je treba upoštevati.

Pripovedovanje življenjske zgodbe ni enosmeren proces, vedno gre za dialog in osebno interakcijo med dvema osebama, raziskovalcem in pripovedovalcem, zato je pri intervjuvanju potrebna samorefleksija. Razlike v ideologiji ali pogledu na svet, spolu, starosti, družbenem razredu ali narodnosti namreč vplivajo na način, kako sprašujemo, se odzivamo na pripovedovalce ter interpretiramo povedano (glej Yow 2006). Če se pripadnike ranljivih skupin vključi tudi v samo zbiranje, razlike v položaju niso tako velike in je zaupnost med zbiralcem in sogovorniki lahko večja. Zato je pri pridobivanju gradiva o ranljivih skupinah sodelovala tudi gibalno ovirana študentka Nastija Fijolič, ki je svoje prijatelje na invalidskih vozeh posnela s kamero. Pridobljeni posnetki so vključeni v nastajajočo zbirko tematskih pripovedi in življenjskih zgodb ranljivih skupin.

Po posnetih intervjujih sledi oblikovanje pogovorov v pripoved, namenjeno nastajajoči zbirki pripovedi pripadnikov ranljivih skupin, kar je končni cilj zbiranja in raziskovanja. Pripoved je »poročilo ene osebe o življenju druge, toda pri tem se pisec, kolikor je mogoče,

opira na pripovedovalčevo lastno izraznost in resnico, ki mu služi kot izhodiščna točka interpretacije» (Ramšak 2003: 44). Življenjske zgodbe ljudi so slišane, če jim to omogoči odločitev raziskovalca, tega biografska metoda ne omogoča sama po sebi (Milharčič Hladnik 2009: 18); tega dejstva se je pri ustvarjanju pripovedi treba neprestano zavedati.

Velik pomen pri interpretiranju gradiva in oblikovanju končne zgodbe ima – če so za to zainteresirani – sodelovanje s sogovorniki. Sogovornikom tako omogočimo nadzor nad predstavljanjem njihovih zgodb. Urejeno gradivo bo, v kolikor bodo v to privolili posamezni sogovorniki, predstavljeno v spletni zbirki, saj s spletom pripovedi dosežejo širše občinstvo. Pred končno objavo na spletu vsi sogovorniki dobijo vpogled v svoje pripovedi in odločajo o spremembah, dopolnjevanju in objavi.

Namen zbiranja, še bolj pa posredovanja življenjskih pripovedi na spletu, je spodbuditi obiskovalce k razmišljanju o konceptu družbene ranljivosti ter soočanju s stereotipi in predstavami o družbeni ranljivosti. Pri tem je treba razumeti, da ranljive skupine niso homogene in da zgodba enega pripadnika ranljive skupine ne govori o vseh v tej skupini; posamezniki imajo raznolike izkušnje in edinstvene poglede na življenje.

Katarina Nahtigal in Andrej Tomazin

OSEBNI RAZSTAVI

NINO: ČLOVEK OPTIMIZEM IN POGLEJ ME IN VIDEL BOŠ

Nino Batagelj, soavtor razstave Nino: Človek optimizem, ki je bila na ogled v Slovenskem etnografskem muzeju. Prelomnico v svoji življenjski zgodbi je predstavil tudi s pomočjo zdravniških izvidov in drugih dokumentov. (Foto: Ema Lukan)

Muzeji so prostori, v katerih ljudje, ko raziskujejo raznolikost človeških izkušenj, iščejo pomen in vrednost. So orodja za izražanje, spoznavanje in predstavljanje samega sebe. Vključujejo izbrane spomine, znanja in stališča različnih posameznikov (Weil 2007: 12–45). Naloga sodobnih muzejev je, da v razstave vključujejo zgodovino, izkušnje in glasove tudi tistih skupin, ki so bile v preteklosti v muzejskih pripovedih spregledane. Z omogočanjem ljudem, da na osebnih razstavah svoje izkušnje delijo z obiskovalci, so različni vidiki življenja različnih družbenih skupin predstavljeni z vidika pripadnikov teh skupin; prezentirani so njihovi lastni glasovi, mnenja in izkušnje (glej Simon 2010; Žagar 2013: 182–184).

Slovenski etnografski muzej v sklopu stalne razstave Jaz, mi in drugi: Podobe mojega sveta, ki govori o človeku in njegovem umeščanju v svet (glej Žagar 2013), omogoča obiskovalcem, da s pomočjo osebnih razstav predstavijo sebe ali svoje družbeno okolje. Osebnostne razstave so namenjene refleksiji obiskovalcev, ki skozi samoraziskovalne procese predstavljajo svoj svet in se tako dejavno vključujejo kot snovalci muzejskega programa. Avtoportretne zgodbe, ki jih predstavljajo v sklopu razstav, odsevajo vprašanja identitete in samoopredelitve, avtorju pa je v procesu predstavljanja svoje življenjske zgodbe omogočeno nekakšno »urejanje« preteklosti (Žagar 2013: 182–184). Vloga muzealcev pri pripravi osebnih razstav je mentorstvo in »spodbujanje posameznikov, da spregovorijo o sebi in o aktualnih vprašanih najrazličnejših družbenih skupin, ki jim pripadajo – na način, kot ga doživljajo in si ga razlagajo sami« in ne z vidika strokovne distance (prav tam: 183), obiskovalci sami pa prispevajo vsebino. Tako se v delovanje muzeja vključujejo kot aktivni soustvarjalci vsebine, kar muzeje močnejše umešča v njihovo okolje, zunanjim sodelavcem pa omogoča aktivno participacijo in angažma pri ustvarjanju kulturne ponudbe.

V okviru projekta sta dva gibalno ovirana študenta, Nino Batagelj in Nastija Fijolič, pripravila osebni razstavi. Nastali sta s samoraziskovalnimi procesi, ki sta jih s pogovori usmerjala mentorja. Vprašanja, ki se pojavljajo tudi na razstavi Jaz, mi in drugi: Podobe mojega sveta, so avtorja spodbudila k razmišljanju o sebi in drugih, svojem okolju in odnosu do njega. Pri pripravljanju razstav se je znova in znova porajalo vprašanje, kje je meja med strokovnim svetovanjem in puščanjem odprtih rok avtorjema razstav. Nino Batagelj in Nastija Fijolič sta morala na svojih razstavah »spregovoriti« sama. Vloga kustosa se je od avtorja razstave premaknila k svetovalcu, ki z muzeološkim znanjem lajša interpretacijo pripovedi v kontekstu muzeja. Pomemben del sodelovanja sta bila vzpostavitev medsebojnega zaupanja, ki je temeljilo na osebnih stikih, ter spoštovanje izkušenj in pogledov drugih (glej tudi Besley in Low 2010: 139–141).

Januarja 2015 je bila odprta osebna razstava z naslovom Nino: Človek optimizem. Nastala je kot plod sodelovanja Nina Batagelja, študenta Inštituta in akademije za multimedije, in Andreja Tomazina, kustosa pedagoga na projektu. S pomočjo razstavljenih predmetov in spremljajočih besedil sta avtorja prikazala Ninovo zgodbo, vsebinsko razdeljeno na dva sklopa, ki ju je med seboj ločila nezgoda in posledična tetraplegija. Avtor se je odločil, da svoje zgodbe pisno ne bo pripovedoval čisto sam; besedo je v obliki spisov prepustil bližnjim, ki so z njim doživljali določena življenjska obdobja, svoj pogled na svet pa je predstavil z video intervjujem. Tako je bila izpostavljena dvojnost njegove življenjske zgodbe – notranji svet, ki se zrcali v izboru predmetov in video gradivu, in odziv okolice na njegov obstoj. Tudi naslov razstave »človek optimizem« prihaaja iz drobca enega od razstavljenih besedil, medtem ko zgolj osebno ime v naslovu razkriva intimni svet, ki ga avtor z razstavo kaže obiskovalcem. Pomemben del razstave je bila tudi skrb za izboljšanje dostopnosti kar najširši skupini ljudi. Film sta avtorja opremila s podnapisi, vsa objavljena besedila pa so bila v katalogu dostopna v brajici. Razstavljenih predmetov so se obiskovalci lahko tudi dotikali.

» Nino Batagelj, študent na Inštitutu in akademiji za multimedije (IAM)

V okviru projekta sem sodeloval pri filmski montaži pripovedi obiskovalcev, ki se na spletni strani Slovenskega etnografskega muzeja objavljajo v galeriji pripovedovalcev. Posneto video gradivo sem skupaj s sodelavcema uredil do te mere, da pri ogledu filma v kratkem času o osebi in njenem svetu izvemo kar največ.

Pri svojem delu sem spoznal timsko delo, ki je v odnos med sodelavci prinesel dinamiko in dobre izdelke. Dobil sem tudi vpogled v delovanje inštitucije, kot je Slovenski etnografski muzej. S študentskim delom sem dobil zanimive izkušnje za delo v svoji stroki ter potrditev, da kljub poškodbi in stanju (tetraplegija) lahko opravljam delo, ki ga imam rad in si ga želim v prihodnje opravljati tudi kot poklic.

«

Osebna razstava Nastije Fijolič, študentke fotografije na Visoki šoli za storitve, z naslovom Poglej me in videl boš je bila na ogled od srede februarja do srede aprila 2015. Razstavo je pripravila pod mentorstvom kustosinje dokumentalistke Katarine Nahtigal. Na razstavi se je Nastija dotaknila teme, ki se ji osebno zdi zelo pomembna. S fotografijami in kratkimi razstavnimi besedili o sebi je želela poudariti problematiko telesnih idealov v današnji družbi in obiskovalce spodbuditi k bolj odprtemu razmišljanju, za katerega si želi, da bi bilo samoumevno. Spraševala se je: »Če človeški proporci niso popolni, mar to pomeni, da telo ne zadostuje tako imenovanim idealom lepega in seksapilnega telesa?« Z željo, da bi muzejski obiskovalci spremenili odnos do gibalno oviranih oseb in razmislili o lastnih percepcijah telesa, je razstavila fotografske portrete hodečih in gibalno oviranih oseb.

Odprtje razstave Poglej me in videl boš v Slovenskem etnografskem muzeju, s katero je avtorica Nastija Fijolič želela izpostaviti problematiko telesnih idealov v današnji družbi. (Foto: Amadeja Smrekar)

» Nastija Fijolič, študentka fotografije na Visoki šoli za storitve (VIST)

Na začetku sem pomagala pri urejanju dokumentacije, vendar sem bolj kot to k projektu pripomogla z medijskega vidika – z videom in s fotografijo. Posnela sem tri video filme o gibalno oviranih ljudeh in tako poskušala predstaviti njihovo življenje kot nekaj običajnega. Pripravila sem tudi fotografsko razstavo z naslovom Poglej me in videl boš, v katero sem poskušala vključiti vse ljudi. Fotografirala sem 14 ljudi in pri tem dala priložnost tudi tistim, ki te možnosti običajno nimajo. Serijo črno-belih fotografij sem razstavila na osebni razstavi v razstavní hiši Slovenskega etnografskega muzeja. Z razstavo sem želela ljudi spodbuditi k drugačnemu, bolj odprtemu razmišljanju in jim pokazati drugačen vidik popolnosti.

Moja izkušnja je bila vsekakor pozitivna. Na vseh treh področjih sem se naučila nekaj novega. Čeprav sem naredila video posnetke in razstavo za množico drugih ljudi, sem se tudi sama naučila drugače gledati nanje in predvsem nase. Izkušnje, ki sem jih pridobila s sodelovanjem v projektu, so mi dale nov zagon. V prihodnje želim narediti še več takih projektov, saj so bile reakcije ljudi na razstavo le pozitivne. Presenetilo jih je, da se lahko z vsakim posameznikom naredi toliko lepega. Projekt mi je omogočil izraziti sebe, to pa se mi zdi najpomembnejše. <<

»Z razstavo sem želela ljudi spodbuditi k drugačnemu, bolj odprtemu razmišljanju in jim pokazati drugačen vidik popolnosti,« je povedala avtorica razstave Nastija Fijolič. (Foto: Amadeja Smrekar)

Tina Palaić

OBPORODNE PRAKSE, IZKUŠNJE IN SPOMINI: PROJEKT SODELOVANJA Z ROMINJAMI

Po ocenah različnih institucij v Sloveniji živi med 7.000 in 12.000 Romov. V večjem številu so naseljeni v Prekmurju, na Dolenjskem, v Beli krajini in Posavju ter v večjih mestih, kot so Maribor, Velenje, Ljubljana, Celje, Jesenice, Radovljica (na Jesenicah in v Radovljici živijo predvsem družine Sintov).⁴⁶ Večina Romov se srečuje s številnimi ovirami pri izobraževanju, zaposlovanju, nastanitvi in dostopanju do socialnih in zdravstvenih storitev (Humljan Urh 2006: 41; Vzporedna življenja 2011). V romski skupnosti so v posebno ranljivem položaju ženske, ki so pogosto diskriminatorno obravnavane tako v stiku z večinsko skupnostjo kot tudi v svoji skupini (Humljan Urh 2011: 358). Izhajajoč iz koncepta intersekcijske diskriminacije, ki predpostavlja neenako obravnavo osebe na temelju več osebnih okoliščin hkrati, prepoznavamo diskriminacijo romskih žensk vsaj na podlagi intersekcije etnične pripadnosti in spola (Kuhar 2009: 30–31), kar lahko poleg slabših socialnih okoliščin bistveno vpliva na kakovost življenja žensk.

V Slovenskem etnografskem muzeju so od septembra 2014 do aprila 2015 sodelovali z Rominjami. V projekt so vključili 20 žensk iz različnih romskih skupnosti: iz Serdice, Maribora in Kerinovega Grma. Z muzejskimi strokovnjaki so raziskovale dediščino obporodnih šeg in s tem obdobjem povezane prakse, izkušnje in spomine, posebno pozornost pa so namenile tudi dostopu do zdravstvenih storitev v ženskem reproduktivnem obdobju. Končni rezultat sodelovanja sta razstava, ki je bila na ogled v muzeju in skupnostih, od koder prihajajo udeleženke, ter obrazstavni spremljevalni program. Ob razstavi je izšla tudi brošura Rojstvo: Izkušnje Rominj, v kateri so sodelovanje in

46 Urad za narodnosti, http://www.un.gov.si/si/manjsine/romska_skupnost/statisticni_in_osnovni_podatki/ [12. 6. 2015].

njegovi učinki podrobneje predstavljeni, pripravili pa so tudi katalog z zbranimi izjavami žensk in fotografijami njihovih razstavljenih osebnih predmetov.

Za sodelovanje z Rominjami pri raziskovanju, interpretaciji in prezentaciji obporodnih šeg, praks in izkušenj ter dostopa do zdravstvenih storitev so se odločili, ker je še vedno premalo relevantnih informacij s tega področja predvsem od njih samih. Moški pri projektu niso sodelovali, saj so udeleženke izrazile željo, da bi se o intimnih temah pogovarjale izključno v ženski skupini. Zagotovo bi prispevali pomemben vidik in omogočili bolj celostno osvetlitev tematike, a so v muzeju želeli izključiti kakršnekoli dejavnike, ki bi lahko vplivali na sproščenost ter pripravljenost žensk za sodelovanje. Sodelovanje je spodbudilo prepoznavanje kulturne dediščine njihovih skupnosti in pomen njenega ohranjanja. Z dajanjem pomena njihovim izkušnjam in doživetjem so povečevali moč Rominj in krepili njihovo vlogo pri ohranjanju in prenosu kulturne dediščine. Poleg

Ob pripravi razstave *Rojstvo: Izkušnje Rominj* se je v posameznih romskih skupnostih zvrstilo več delavnic. Na eni izmed njih so Rominje s pomočjo plakatov, ki so jih pripravile na podlagi tekstov in fotografij iz revij o zdravju, predstavile svoja razmišljanja in izkušnje z dostopom do zdravstvenih storitev. (Foto: Tina Palač)

tega so z razstavo in njenim spremljevalnim programom omogočili dialog med romsko in večinsko skupnostjo, s čimer so se odpirale možnosti preseganja napačnih razumevanj, stereotipov in predsodkov pripadnikov obeh skupnosti.

» Melisa Baranja, študentka Fakultete za socialno delo Univerze v Ljubljani

Pri projektu sem sodelovala kot povezovalni člen – koordinirala sem sodelovanje med romsko skupnostjo in Slovenskim etnografskim muzejem. Poiskati sem morala osem žensk iz romske skupnosti oziroma svoje vasi, Serdice, ki bi bile pripravljene sodelovati pri projektu in na delavnicah. Ženske so bile pripravljene z nami sodelovati in preživljati svoj prosti čas. Tudi sama sem bila udeleženka na delavnicah – »sodelujoča Rominja«. Kot koordinatorka sem ženske o vsem obveščala, bila ves čas v stiku z vodjo projekta Tino Palač, pripravljala sem »teren« in skrbela za pogostitev ter prigrizke na delavnicah. Prav tako sem skrbela za nemoten pretok informacij med muzejem in ženskami, za prevoz do muzeja, iskala pa sem tudi rešitve za rekvizite, kostume idr. Pomagala sem pri sooblikovanju in postavitvi razstave Rojstvo: Izkušnje Rominj, pozneje pa sem s Tino Palač po njej vodila.

Izkušnje so bile nepozabne, enkratne in posebne. Dobila sem vpogled v povezovanje skupnosti z večinsko družbo. Naučila sem se postati vmesna točka. Pokazalo se je, da je to dokaj zahtevna naloga, ki terja kar precej časa in truda. Z ženskami in muzejem sem dnevno komunicirala. Izboljšala sem svoje komunikacijske veščine in pridobila veliko znanja o razvijanju skupinske dinamike. S tem sem utrdila svoje znanje o omogočanju dostopnosti ranljivim skupinam, ki so ostale v ozadju, predvsem Rominjam, ki so izpostavljene dvojni diskriminaciji – zaradi etnične pripadnosti in spola. Mnoge od sodelujočih žensk so se že v rani mladosti odločile za vlogo žene in matere in zato opustile izobraževanje. Tako so postale bolj ranljive, manj samozavestne in bolj podrejene. Projekt je pomagal pri povečevanju njihove moči in iskanju virov te moči; preko svojih življenjskih zgodb so dobile uvid v boljši jutri, začutile so pripadnost družbi, skupini in skupnosti. Projekt je omogočil dostop do kulture tistim, ki redkokdaj vstopajo v javne prostore in užijejo umetnost, kulturo in poezijo, čeprav nas vse to krepi, navdihuje in spodbuja, da postanemo močan člen svoje skupnosti. Tovrstno delo je treba nadaljevati z namenom preseganja preteklosti in omogočanja boljše prihodnosti. <<

Pred začetkom načrtovanih aktivnosti je bila povezava s skupnostmi vzpostavljena s pomočjo Rominj, ki so ves čas trajanja projekta koordinirale sodelovanje med muzejem in ženskami in so v veliki meri zaslužne za uspešno izveden projekt. V Serdici je bila koordinatorka študentka socialnega dela Melisa Baranja, v Mariboru romska aktivistka in predsednica romskega društva Terne Roma – Mladi Romi Jasmina Ahmetaj, v Kerinovem Grmu pa predsednica

romskega društva Mosto, Društva za medkulturni dialog, Sarenka Hudorovac. Poleg srečanj v Slovenskem etnografskem muzeju, kjer so si udeleženske sprva ogledale stalno razstavo Jaz, mi in drugi: Podobe mojega sveta, ob koncu sodelovanja pa pripravile razstavo, je bila večina srečanj v samih skupnostih. Zaradi občutljivosti obravnavanih tem so v vsaki posamezni skupnosti pripravili intenzivne delavnice gledališča zatiranih, ki sta jih izvajali Nika Rudež in Anja Božič.

Gledališče zatiranih⁴⁷ je sistem vaj, iger in tehnik, namenjenih vsakomur, da z njihovo pomočjo razume realnost in se nanjo aktivno odzove. Njegov glavni cilj je spremeniti pasivne gledalce gledališke situacije v subjekte, ki vanjo aktivno posegajo. Ko posameznik zavzame pogled aktivnega igralca, lahko na nov način razume različne osebne ali družbene situacije in pridobi moč za njihovo spreminjanje. Ker se udeleženske med seboj o izbranih temah redko ali sploh ne pogovarjajo, je bilo izhodišče pogovora slikovno gledališče kot ena od tehnik gledališča zatiranih. S pomočjo svojih teles in z uporabo teles drugih so brez govorjenja, besed ali zvokov ponazorile izkušnje, ki jih dotlej morda še niso ubesedile. Uporabljena je bila tudi tehnika časopisnega gledališča, s katerim so udeleženske tekste iz revij o zdravju transformirale v gledališki performans in tako opozorile na določene ovire, s katerimi se srečujejo pri dostopu do zdravstvenih storitev (prim. Boal 2012). Pri pripravi delavnic je bilo treba upoštevati več dejavnikov: znanje slovenskega jezika, gospodinjske, službene in študijske obveznosti žensk, prisotnost otrok na delavnicah, skupinsko dinamiko in pripravljenost za sodelovanje. Po izvedenih delavnicah so se srečanja nadaljevala v skupnostih. Ženske so obnovile svoje izkušnje in refleksije, pripovedovale nove zgodbe ter izbrale gradivo za razstavo. V Serdici so ženske s pomočjo tehnik gledališča zatiranih pripravile gledališko predstavo o šegah, izkušnjah in praksah v zvezi

47 Gledališče zatiranih zajema več tehnik: časopisno gledališče (uporaba medijev, kot so časopis, revije, slike ipd.), slikovno gledališče (telo se postavi v držo, ki predstavlja emocije, spomine in izkušnje, ki so vplivale na osebo), nevidno gledališče (gledališka predstava se odvija na ulicah brez vnaprejšnje vednosti ljudi v okolici), zakonodajno gledališče (namen je preko igre spreminjati zakonodajo), forumsko gledališče (gledalci imajo v gledališki predstavi tudi vlogo igralcev in iščejo možne odgovore na družbeno problematiko) in mavrico želja (uporablja se v terapevtske namene).

z reproduktivnim obdobjem devetih žensk iz vasi. Uprizorile so jo ob odprtju razstave Rojstvo: Izkušnje Rominj, prav tako pa so si jo obiskovalci ves čas trajanja razstave lahko ogledali na posnetku.

Razstavo z naslovom Rojstvo: Izkušnje Rominj je 26. marca 2015 odprla Julijana Bizjak Mlakar, ministrica za kulturo, spregovorile pa so še Bojana Rogelj Škafar, takrat direktorica Slovenskega etnografskega muzeja, Janja Rošer, predsednica Sveta romske skupnosti, in Tina Palaić, vodja projekta sodelovanja z Rominjami. Koordinatorke sodelovanja med muzejem in skupnostmi so obiskovalcem predstavile razstavo. Dogodek je moderirala Melisa Baranja, ena od ustvarjalk razstave iz Serdice.

Spremljevalni program ob razstavi je pripravila in izvedla Tina Palaić v sodelovanju z nekaterimi ustvarjalkami razstave. Tako so same spregovorile o sodelovanju z muzejem, predstavile različne elemente romske kulture, obenem pa imele možnost spregovoriti o problemih, s katerimi se soočajo. Ob svetovnem dnevu Romov 8. aprila 2015 so v muzeju pripravile dogodek Iz romskih zakladnic:

Na vodstvu po razstavi Rojstvo: Izkušnje Rominj v Slovenskem etnografskem muzeju sta Melisa Baranja in Tina Palaić s študenti s Fakultete za socialno delo razmišljali o etnično občutljivem socialnem delu. (Foto: Ema Lukan)

Generalka gledališke predstave, ki so jo na podlagi metod gledališča zatiranih pripravile ženske iz Serdice in odigrale na odprtu razstavo v Slovenskem etnografskem muzeju. Predstavo si lahko ogledate na YouTube: Predstava: Rojstvo – Izkušnje Rominj <https://www.youtube.com/watch?v=7lmLnmxbi3w>. (Foto: Urša Valič)

Pravljica za najmlajše, na katerem so otroci iz pripravljalnega vrtca za romske otroke iz Kerinovega Grma pri Krškem in iz vrtca Ledina iz Ljubljane spoznali romsko pravljico, ki jo je pripovedovala Sarenka Hudorovac, romska pomočnica v vrtcu v Kerinovem Grmu. Skupaj so zapeli otroške pesmice in si ogledali plesni točki, ki so ju pripravile osnovnošolke iz Kerinovega Grma. 21. aprila 2015 so v sodelovanju z društvom Terne Roma – Mladi Romi iz Maribora organizirali seminar Status Rominj v Sloveniji, na katerem je prispevke predstavilo sedem govork, poleg romskih aktivistk tudi predstavnice javnih institucij. Namenjen je bil spodbujanju aktivnejšega vključevanja Rominj v reševanje romske problematike. Govorke so predlagale vzpostavitev mreže zainteresiranih za romsko problematiko, ki bi bila prostovoljna in neformalna platforma za izmenjavo informacij, iskanje pomoči in sodelovanje. Ob razstavi so pripravili tudi vodstvo z delavnico, namenjeno srednješolcem, študentom in odraslim; izvajali sta ju Melisa Baranja in Tina Palaić. Poleg ogleda razstave so udeleženci preizkusili izbrane tehnike gledališča zatiranih kot izhodišče za diskusijo o različnih temah, prilagojenih interesom obiskovalcev.

Urša Valič

INTERPRETACIJE PRETEKLOSTI, REPREZENTACIJE V SEDANJOSTI IN IDENTIFIKACIJE ZA PRIHODNOST

Razumevanje preteklosti neke skupnosti je pomemben del identifikacijskih procesov, s katerimi se oblikuje in spreminja identiteta neke skupnosti. V teh procesih ljudje oblikujejo pomene, s katerimi tolmačijo kontinuiteto svoje prisotnosti med preteklostjo in sedanjostjo ter načrtujejo korake v prihodnosti. Ti procesi niso samoumevni: nastajajo v svetu, ki je že pomensko oblikovan, kar pomeni, da so razumevanja preteklosti generirana v specifičnih družbenih okoliščinah in zato nikoli niso povsem nevtralna. Zgodovinopisje lahko razumemo kot identifikacijski proces takrat, ko gre za konstrukcijo, s katero selektivno organiziramo dogodke v obliki kontinuitete med preteklostjo in sodobnostjo z namenom doseganja ciljev v prihodnosti.

»Delati zgodovino je način produkcije identitete, saj ta ustvarja odnos med tistim, kar se je zgodilo v preteklosti in sodobnim dogajanjem. Ta konstrukcija vključuje ustvarjanje pomenskih univerzumov in naracij za posameznike ali kolektivno definirane subjekte« (Friedman 1992: 837).

Pisanje zgodovine kot identifikacijski proces lahko razumemo kot politično dejanje, ki vodi k homogenizaciji neke skupnosti in njeni emancipaciji. To je zelo pomemben akt opolnomočenja posameznikov in skupnosti, ki so bili kot ranljivi člen družbe iz dominantnih historičnih naracij največkrat izključeni. Dostopnost in participatornost v muzejih sta prispevali k temu, da se dominantne naracije v nacionalnih in regionalnih muzejih, ki bodisi nacionalno zgodovino bodisi zgodovino nekega teritorija prikazujejo s pogledom dominantne, večinske skupnosti, počasi razgrajujejo. Čas je, da se posamezne skupnosti, ki jih dominantne naracije obravnavajo kot tuje in simbolne Druge in zato doživljajo diskriminacijo na vseh ravneh družbe, vključi v dominantne naracije zgodovine kot del »nas« in »naše« zgodovine. Tudi te skupnosti

Gašper Rems na odprtju razstave Fotografske podobe iz življenja gluhih in naglušnih v Ljubljani v Trubarjevi hiši literature, ki jo je pripravil v okviru študentskega usposabljanja v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije in v sodelovanju s Slovenskim etnografskim muzejem. (Foto: Urša Valič)

so sooblikovale slovenski kulturni prostor in vanj prispevale pomembna in dragocena spoznanja. V okviru projekta smo na pobudo pripadnikov različnih skupin in v sodelovanju z njimi pripravili več dogodkov in razstav o v nacionalni zgodovini večkrat prezrtih temah.

V fototeki Muzeja novejšje zgodovine Slovenije se je poleti 2014 usposabljal Gašper Rems, gluh študent restavratorstva na Akademiji za likovno umetnost in oblikovanje v Ljubljani. Poleti je digitaliziral črno-bele negative oziroma posnetke, ki obravnavajo življenje gluhih v Ljubljani v 20. stoletju. Ob tem je prebiral literaturo o zgodovini gluhih in opravljal terensko delo. Obiskal je več starejših gluhih oseb, jih ob fotografiranju intervjuval ter tako zbral številna pričevanja. Na podlagi fotografij, literature in terenskega dela je pripravil razstavo z naslovom Fotografske podobe iz življenja gluhih in naglušnih v Ljubljani, in to v sodelovanju s Petro Rezar in z dokumentalistkami Uršo Valič, Katarino Nahtigal in Jano Kostelec ter njihovimi mentorji – konzultanti Ivom Vraničarjem, Barbaro Sosič in Martino Orehovec. Razstavo so 16. oktobra 2014 v Slovenskem etnografskem muzeju odprli ob konferenci

Društva učiteljev gluhih Slovenije z naslovom Gluhi nekoč in danes v Ljubljani, ki je osvetlila pomemben del zgodovine gluhih. Razstava je bila septembra na ogled v Trubarjevi hiši literature v Ljubljani.⁴⁸ Marca 2015 je Gašper Rems skupaj z novinarko Majo Kuzma na Tipk TV posnel polurno oddajo, v kateri je razstavo predstavil v slovenskem znakovnem jeziku. V Muzeju novejšje zgodovine Slovenije so nato pripravili virtualno razstavo in jo skupaj s povezavo na oddajo Tipk TV objavili na blogu fototeke (<http://fototekamnzs.com/bxfbs/pretekle-razstave/fotografske-podobe-iz-zivljenja-gluhih-in-naglusnih-v-ljubljani/>).

» Gašper Rems, študent restavratorstva na Akademiji za likovno umetnost in oblikovanje Univerze v Ljubljani

Sem gluhi študent restavratorstva na Akademiji za likovno umetnost in oblikovanje v Ljubljani. Glede na smer študija je zame pomembno povezovanje z muzejem, saj tako restavratorji – konservatorji kot drugi sodelavci muzejev stremimo k istemu cilju: dvigniti pomen umetnosti v življenju vsakega posameznika.

V sklopu projekta sem poleti 2014 začel delati v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije. Ob konferenci Gluhi v Ljubljani nekoč in danes, ki jo je organizirala Petra Rezar, sem pripravil svojo prvo razstavo Fotografske podobe gluhih in naglušnih v Ljubljani. Fotografije so prikazovale šolanje gluhih, delo odraslih gluhih v delavnicah, srečanje na plesnih vajah in še veliko drugih dejavnosti. Fotografije sem dobil iz starih negativov in fotografij, ki jih hranijo v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije v Ljubljani. Sodelavka Urša Valič je predlagala, da bi pripravil tudi vodstvo za gluhe v slovenskem znakovnem jeziku. Tako sem obiskovalce vodil po razstavi Slovenci v XX. stoletju, po razstavi Take vojne si nismo predstavljali pa sva vodila s Samom Dolancem.

Zadovoljen sem, da poskušajo s tem projektom muzeje odpreti, prilagoditi in približati gluhim osebam. Zato sem ponosen, da sem lahko sodeloval pri projektu in se pri tem veliko naučil. <<

Muzej novejšje zgodovine Slovenije vsako leto ob 27. januarju pripravi razstavo in več predavanj, s katerimi obeleži dan spomina na holokavst. Leta 2015 je bilo to še zlasti svečano, saj smo praznovali 70-letnico konca druge svetovne vojne. 27. januarja 2015 smo v muzeju gostili predavanje Borisa Hajdinjaka z naslovom

48 Ob tem se zahvaljujemo Roku Dežmanu, programskemu vodju Trubarjeve hiše literature, za gostovanje razstave in organizacijo odprtja.

Porajmos – zamolčana preteklost, pogovor o genocidu nad Romi med drugo svetovno vojno v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije je vplival na mlade pripadnike romske skupnosti, ki so izrazili potrebo in interes po raziskovanju svoje preteklosti. (Foto: Urša Valič)

Slovenski Judje in Romi v Auschwitzu. Na predvečer svetovnega dneva Romov, 7. aprila 2015, smo v sodelovanju z Zvezo Romov Slovenije pripravili pogovor o genocidu nad Romi z naslovom *Porajmos – zamolčana preteklost*.⁴⁹ Goste smo izbrali na pobudo pripadnikov romske skupnosti. Pogovor sta moderirala dva romska študenta, Melisa Baranja in Sandi Horvat, v pogovoru pa so sodelovali Monika Sandreli, Vera Klopčič, Irena Šumi in Jožek Horvat Muc. Na dan pogovora in nato na mednarodni dan Romov si je bilo v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije mogoče ogledati tudi razstavo o porajmosu, ki so jo pripravili na Zvezi Romov Slovenije. Dodana vrednost dogodka za romsko skupnost in tudi muzej se je pokazala pozneje: predvsem s pobudami mladih pripadnikov romske skupnosti, ki so nadaljevali raziskovanje svoje preteklosti,⁵⁰ in tudi zaposlenih v muzeju, ki si želijo delo nadaljevati in poglobiti razumevanje zgodovine Romov.

49 Poročilo o dogodku je bilo 24. aprila 2015 pod naslovom *Porajmos – zamolčana preteklost: O holokavstu nad Romi objavljeno v Svobodni misli* (Valič 2015: 20).

50 Konec aprila 2015 je Sandi Horvat za oddajo *Naše poti – Amare Droma – Amare Drumia – Mengere Droma* na prvem programu Radia Slovenija posnel intervju s svojo 86-letno babico, ki mu je pripovedovala o doživljanju druge svetovne vojne z očmi Romov v Prekmurju ter mu zapela ganljivo pesem o materi in otroku, ki sta umrla v krematoriju koncentracijskega taborišča (<http://4d.rtvsllo.si/arhiv/nase-poti/174332769>).

» Sandi Horvat, podiplomski študent medkulturnega menedžmenta na Fakulteti za uporabne družbene študije Nova Gorica, novinar romskih oddaj »Amare Droma« in »So vakeres?« na Radiu Televizija Slovenija, aktivni član Romskega akademskega kluba

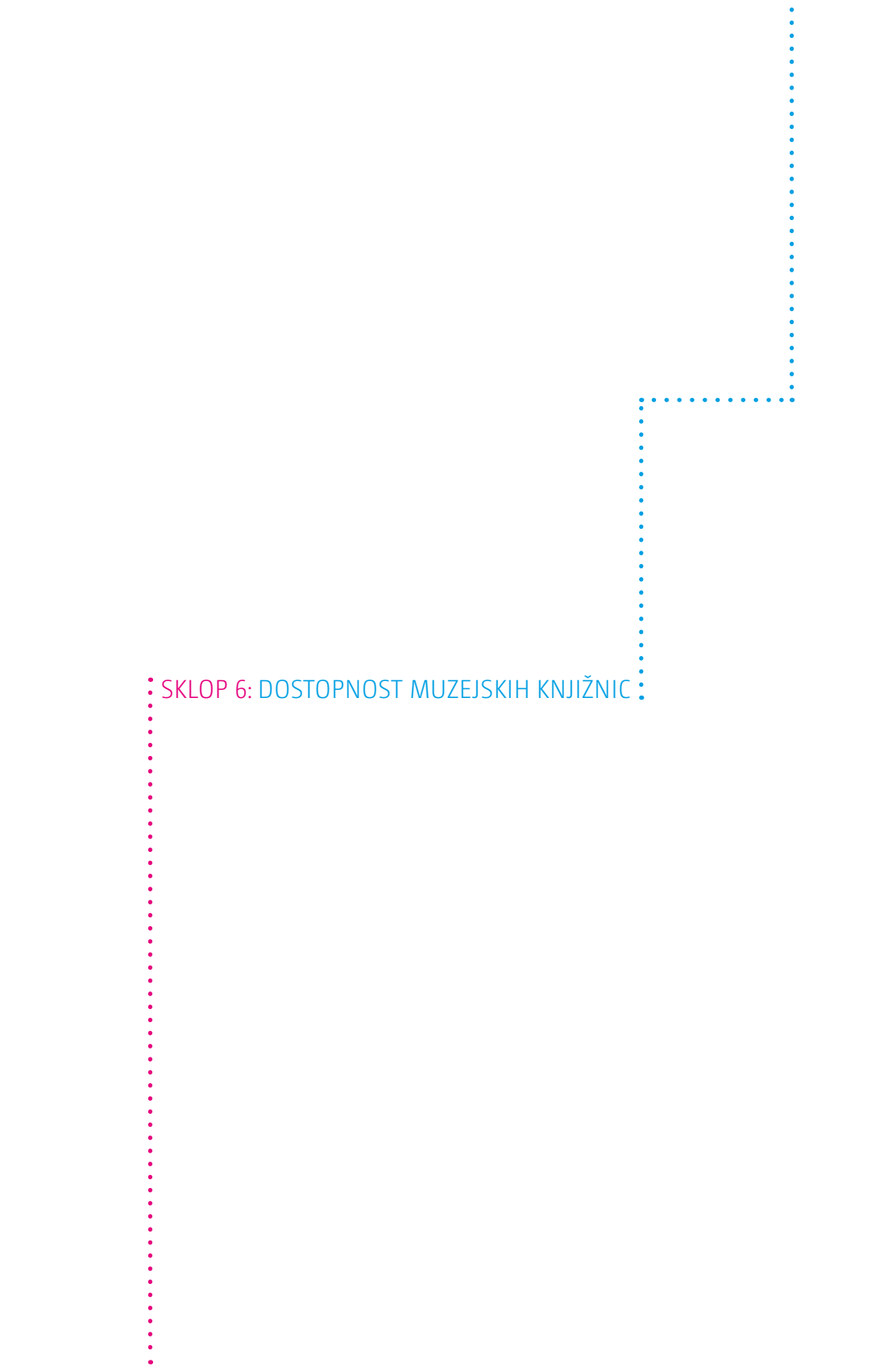
Dogodek, kot je bila okrogla miza Porajmos – zamolčana preteklost v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije, je bil zame vnovična potrditev, da je dobro, da se Romi, predvsem mladi in izobraženi, v današnji družbi izpostavljamo kot primer dobre prakse. Mi smo tisti, ki v prihodnost prenašamo zgodovino naših prednikov in skrbimo za to, da njihov trud in žrtvovanje ne bosta ostala le tih odmev. Na okrogli mizi so sodelovali dva sogovornika Roma in dve znanstvenici, ki so o holokavstu in genocidu nad Romi spregovorili predvsem na podlagi zgodovinskih zapisov, dejstev, raziskovanj. Kljub temu pa sem kot moderator večji poudarek želel dati zgodbam romskih sogovornikov, katerih sorodniki so doživeli in preživeli drugo svetovno vojno.

Sam imam to srečo, da je moja babica pri svojih 86. letih še vedno živa in zdrava in je z mano lahko delila tudi svojo zgodbo. Prav zaradi sodelovanja na Porajmosu sem nekega popoldneva z babico spregovoril o tem obdobju. Sama svoji številni družini ni nikoli govorila o drugi svetovni vojni, kaj se je dogajalo in kako strašno je bilo. Bil sem prvi med bratranci in sestričnimi, kateremu je zaupala, da so v koncentracijsko taborišče odpeljali tudi njeno sestrično z otroki in jih tam sežgali. Do tega dneva nisem vedel niti, da so bili na seznamu ljudi, ki naj bi bili odpeljani v taborišče, tudi babičini starši z vsemi otroki. V njenih očeh sem videl, da je o tem le stežka pripovedovala, zato mi je še toliko težje pri srcu, ker vem, da je morala biti dejanska izkušnja še toliko hujša. K sreči se je zanjo in njeno družino vse dobro izšlo, drugače danes ne bi brali mojih besed.

Kot sem že omenil, v naključja ne verjamem. Ljudje smo vedno ob pravem času na pravem mestu, da prejmemo prave informacije. S sodelovanjem na okrogli mizi sem dobil številne potrditve. Mladi Romi smo na pravi poti. Še bolj sem hvaležen za vse, kar so naši predniki storili v preteklosti, da imamo mi lahko danes svojo sedanost.

«

Muzeji s tem, da v delo vključujejo številne posameznike iz ranljivih skupin, ki obravnavajo teme iz zgodovine diskriminacije in generiranja družbene izključenosti, prispevajo k prepoznavanju vloge različnih prezrtih skupnosti pri sooblikovanju sodobnega družbenega in kulturnega prostora. Priznavanje te pomembne vloge pa posredno prispeva tudi k osvetlitvi nesmislov in zmanjševanju učinkov diskriminacije.

· SKLOP 6: DOSTOPNOST MUZEJSKIH KNJIŽNIC ·

Jana Kostelec in Iva Pavlica

DOSTOPNOST MUZEJSKIH KNJIŽNIC

O dostopnosti muzejskih knjižnic pripadnikom ranljivih skupin je bilo doslej povedanega le malo; ko govorimo o dostopnosti knjižnic, mislimo predvsem splošne knjižnice ali knjižnice nasploh.⁵¹ Ko si prizadevamo za povečanje dostopnosti muzejev oziroma institucij, ki hranijo kulturno dediščino, bi bilo prav upoštevati tudi muzejske knjižnice.

Muzejske knjižnice morajo poskrbeti za fizično, informacijsko in vsebinsko dostopnost, omogočijo pa lahko tudi zaposlitev oseb iz ranljivih skupin. (Foto: Martina Orehovec)

Pri načrtovanju prilagoditev v muzejskih knjižnicah je treba upoštevati, da gre za specialne knjižnice, namenjene predvsem ožjemu krogu uporabnikov (največkrat kustosom, pa tudi drugim, predvsem študentom in raziskovalcem). Pred uvedbo vseh prilagoditev se je

51. Tudi zakonodaja in mednarodni dokumenti (Zakon o knjižničarstvu, Konvencija o varstvu invalidov, Marakeška pogodba, Novomeška deklaracija) pri dostopnosti ne poudarjajo posebej posameznih vrst knjižnic.

smiselno posvetovati s potencialnimi uporabniki prilagoditev. Letos bo izšla tudi publikacija *Smernice za dostop do knjižnic za uporabnike z oviranostmi – kontrolni seznam*; omenjeni priročnik je prevod smernic, ki jih je izdalo Mednarodno združenje bibliotekarskih združenj (IFLA) (glej Irvall 2015).

Mojca Račič, vodja knjižnice, višja bibliotekarka,
Slovenski etnografski muzej

Izkušnje konzultantke za področje
bibliotekarstva v projektu »Dostopnost
do kulturne dediščine ranljivim skupinam«

Glavni akterji projekta so bili pripadniki ranljivih skupin, ki so se usposabljali za konkretne strokovne naloge muzejske javne službe, še zlasti za snovanje, razvijanje in izvajanje muzejskih inovativnih izobraževalnih vsebin oziroma programov. Ti programi so bili namenjeni zlasti osebam iz ranljivih skupin, in ker je šlo pri njihovem snovanju in izvajanju za vključevanje pripadnikov ranljivih skupin in pa tudi ustanov in strokovnjakov, ki si prizadevajo za izboljšanje kakovosti življenja ranljivih skupin, lahko govorimo o drugi skupini akterjev. Tretja skupina smo bili mentorji – konzultanti zaposlenim na projektu. Četrta, največja skupina, pa so bili obiskovalci oziroma uporabniki v projekt vključenih ustanov.

Kot konzultantka sem prvič sodelovala v okviru projekta, ki ga omogoča Evropski socialni sklad, in sicer osebi, ki se je usposabljala za bibliotekarko in kustosinjo dokumentalistko v Tehniškem muzeju Slovenije. Z vidika usposabljanja v bibliotekarstvu ocenjujem projekt kot uporaben in koristen, saj je bil dosežen glavni cilj: pridobitev formalnih pogojev in praktična usposobljenost za samostojno delo v knjižnici. Ugotavljam pa, da v tem dveletnem obdobju, kar se tiče dostopnosti do kulturne dediščine uporabnikom

iz ranljivih skupin, v bibliotekarstvu nismo naredili takega teoretskega in praktičnega premika kot v muzejski pedagogiki.

Razloge vidim v naslednjem:

- v načrtu dela smo se osredotočili predvsem na usposabljanje kandidatke, saj je usposabljanje za bibliotekarja precej obsežno, dolgotrajno in zahtevno;
- kandidatka se je edina od devetih oseb usposabljala za dve strokovni delovni področji (kustos dokumentalist in bibliotekar);
- kandidatka in konzultantka sva bili sicer obe zaposleni v SEMu, a se je prva usposabljala v TMS;
- v okviru projekta sta se v bibliotekarstvu usposabljali le dve kandidatki, za sicer različne profile kustosov pa sedem oseb, zato so imeli slednji več možnosti za timsko delo;
- razmere za delo v knjižnici TMS so bile neugodne (šlo je bolj za prenatrpano, sicer po nekem sistemu urejeno skladišče knjig, brez skrbnika in knjižnega kataloga, poleg v centralnem prostoru se je knjižnično gradivo nahajalo še na drugih lokacijah);
- med izvajanjem projekta je prišlo do nepredvidene selitve upravnih prostorov TMS, kar je knjižnici sicer zagotovilo boljše prostorske razmere, vendar je bilo veliko časa porabljenega za fizična in manj za strokovna dela;
- na področju bibliotekarstva oziroma v specialni knjižnici je pri izvajanju osnovne dejavnosti manj možnosti in potreb za participativnost in integrativnost.

Ker se je kandidatka obenem usposabljala tudi za kustosinjo dokumentalistko, je imela na tem področju več možnosti za izvedbo konkretnih programov, namenjenih ranljivim skupinam. Zahvaljujoč njeni prizadevnosti, zavzetosti, odgovornosti in fleksibilnosti je v TMS sodelovala tudi pri pripravi pedagoškega programa. Z vidika usposabljanja kandidatke so bili zastavljeni cilji gotovo doseženi.

Glede na število izvedenih aktivnosti v okviru projekta in na njihov odziv lahko ugotovimo, da so bili doseženi tudi cilji o dostopnosti muzejskih programov za pripadnike ranljivih skupin. In navsezadnje lahko ocenimo projekt tudi kot širše družbeno koristen, saj, kot je bilo rečeno na eni od konferenc v okviru projekta, so vse ranljivim skupinam namenjene izboljšave dobrobit tudi za vse preostale obiskovalce neke ustanove. Prav tako je bilo rečeno, da se začetni koraki morda zdijo majhni in rezultati še ne zelo očitni, da pa je vložen trud zato v bistvu delo za prihodnje generacije.

Čeprav v Slovenskem etnografskem muzeju že dalj časa namenjamo pozornost osebam iz ranljivih skupin, se je zaradi sodelovanja v projektu, še zlasti v vlogi nosilca, še povečalo število dejavnosti ter inovacij in izboljšav tako po vsebinski kot tudi tehnični plati, poleg tega pa se je med zaposlenimi v muzeju še povečala senzibilnost za potrebe oseb iz ranljivih skupin. Zato lahko sklenem, da mi je bilo v zadovoljstvo sodelovati pri muzejskem treningu za 21. stoletje in vzpostavljanju mreže tako po strokovni kot človeški plati; upam, da se bo ta mreža pletla tudi v prihodnje.

Odprtje knjižnice v Tehniškem muzeju Slovenije. (Foto: Martina Orehovec)

Dostop v muzejske knjižnice je pogosto oviran, saj so številni muzeji v starejših, tudi spomeniško zaščitenih stavbah. Pri samem oblikovanju knjižničnih prostorov pa bi lahko začeli uresničevati idejo o njihovem univerzalnem oziroma inkluzivnem oblikovanju.

Težave povzroča tudi slabo poznavanje muzejskih knjižnic oziroma zavedanje o tem, da muzeji in galerije sploh imajo knjižnice. Zato je toliko pomembneje, da (najprej) poskrbimo za informacijsko dostopnost. Muzej mora najprej na svoji spletni strani objaviti (tudi v izbranih tujih jezikih), da je knjižnica dostopna pripadnikom ranljivih skupin. Informacijsko dostopnost zagotovimo predvsem z vključitvijo muzejske knjižnice v slovenski vzajemni *online* bibliografsko-kataložni sistem COBISS in s katalogizacijo gradiva. Koristna sta tudi vzpostavitev in vzdrževanje stikov z organizacijami, v katere so te osebe vključene. Najboljši je osebni stik, saj tako pokažemo spoštovanje in vzpostavimo zaupanje in prijateljstvo z osebami iz ranljivih skupin. Knjižnico lahko uspešno predstavimo tudi ob dnevih odprtih vrat.

Vsebinsko dostopnost lahko zagotovimo z digitalizacijo gradiva v ustreznih formatih, ki pripadnikom ranljivih skupin olajšajo dostop do gradiva. Za zagotavljanje dostopnosti elektronskih virov informacij v sistemu COBISS bi lahko v prihodnje upoštevali tudi priporočila za dostopnost spletnih strani (Dostopnost spletnih strani 2015: 8).⁵² Priporočila so napisana v obliki štirih načel, ki opisujejo temeljne cilje v zvezi z dostopnostjo spletnih strani: načelo zaznavanja, upravljanja, razumljivosti in robustnosti.⁵³ Nadalje lahko vsebinsko dostopnost povečamo s prilagojeno računalniško strojno in programsko opremo, povečevalnimi stekli, z ustreznimi orientacijskimi oznakami, napisi v brajici, zvočnimi zapisi. Posebej skrbimo tudi za dostopnost periodike.

52 Dostopnost spletnih strani javnega sektorja je opredeljena na podlagi upoštevanja priporočil WCAG (Web Content Accessibility Guidelines), ki jih je definiral konzorcij za svetovni splet (W3C). Priporočila so postala tudi mednarodni standard.

53 To pomeni, da moramo osebam z invalidnostjo omogočiti, da spletne vsebine zaznajo (npr. netekstovne vsebine pretvorimo v tekstovno alternativo ali naredimo zvočne posnetke pisanih besedil), jih enostavno najdejo, razumejo (so poenostavljene, v ustreznem jeziku itd.) ter da so te vsebine kompatibilne s spremenjenimi tehnologijami (glej Dostopnost spletnih strani 2015).

Kjer je to mogoče, bi bila smiselna tudi uvedba določenih storitev, npr. storitve »Knjiga na dom«. To je brezplačni obisk knjižničarja na domu tistih članov, ki zaradi gibalne oviranosti, visoke starosti ali nekaterih drugih ovir knjižnice ne morejo obiskati. Organiziramo lahko tudi bralne krožke ali bralne urice, v katerih poslušalcem iz ranljivih skupin predstavimo izbrane vsebine, ali pa predstavimo njihove dosežke in prispevke na področju dediščine. Uporabnikom lahko olajšamo iskanje gradiva tudi z različnimi drugimi pripomočki, kot so npr. udobni stolčki za neovirano iskanje gradiva na najnižjih policah.

» Tina Gostenčnik, študentka sociologije kulture na Oddelku za sociologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Sem slabovidna študentka sociologije kulture. V okviru projekta delam v Tehniškem muzeju Slovenije, kjer pomagam pri urejanju knjižnice. Vse skupaj je res prijetna izkušnja. Naučila sem se biti bolj potrpežljiva, ugotovila sem, da sem sposobna dlje časa biti pri miru in početi eno in isto stvar, za kar bi še pred kakšnim mesecem trdila, da je nemogoče. Izvedela sem marsikaj novega. Moram pa tudi povedati, da se mi v vsakdanjem življenju zdijo knjige včasih bolj prijazne kot ljudje. Upam, da bom s sodelavci TMS in preostalimi na projektu še dolgo sodelovala.

<<

Pomemben vidik vsebinske dostopnosti knjižničnega gradiva je primerna usposobljenost knjižničarja muzejske knjižnice za pomoč uporabnikom iz ranljivih skupin. To pomeni, da mora imeti primerno znanje o tem, kdo so ti uporabniki, kaj je zanje značilno, na kakšen način lahko nudi pomoč (npr. pri uporabi podporne tehnologije) in v katerih situacijah uporabnik to pomoč potrebuje. Temeljno znanje o načinih prilagajanja knjižničnih in informacijskih storitev si bibliotekar pridobi že med študijem, vendar ga mora stalno dopolnjevati. Za to ima več možnosti: na delavnicah za delo z uporabniki s posebnimi potrebami, ki jih knjižničarjem (vsaj občasno) nudi NUK, na bibliotekarskih posvetovanjih in kongresih, s strokovno literaturo (glej Starman, Južnič in Žagar 2011).

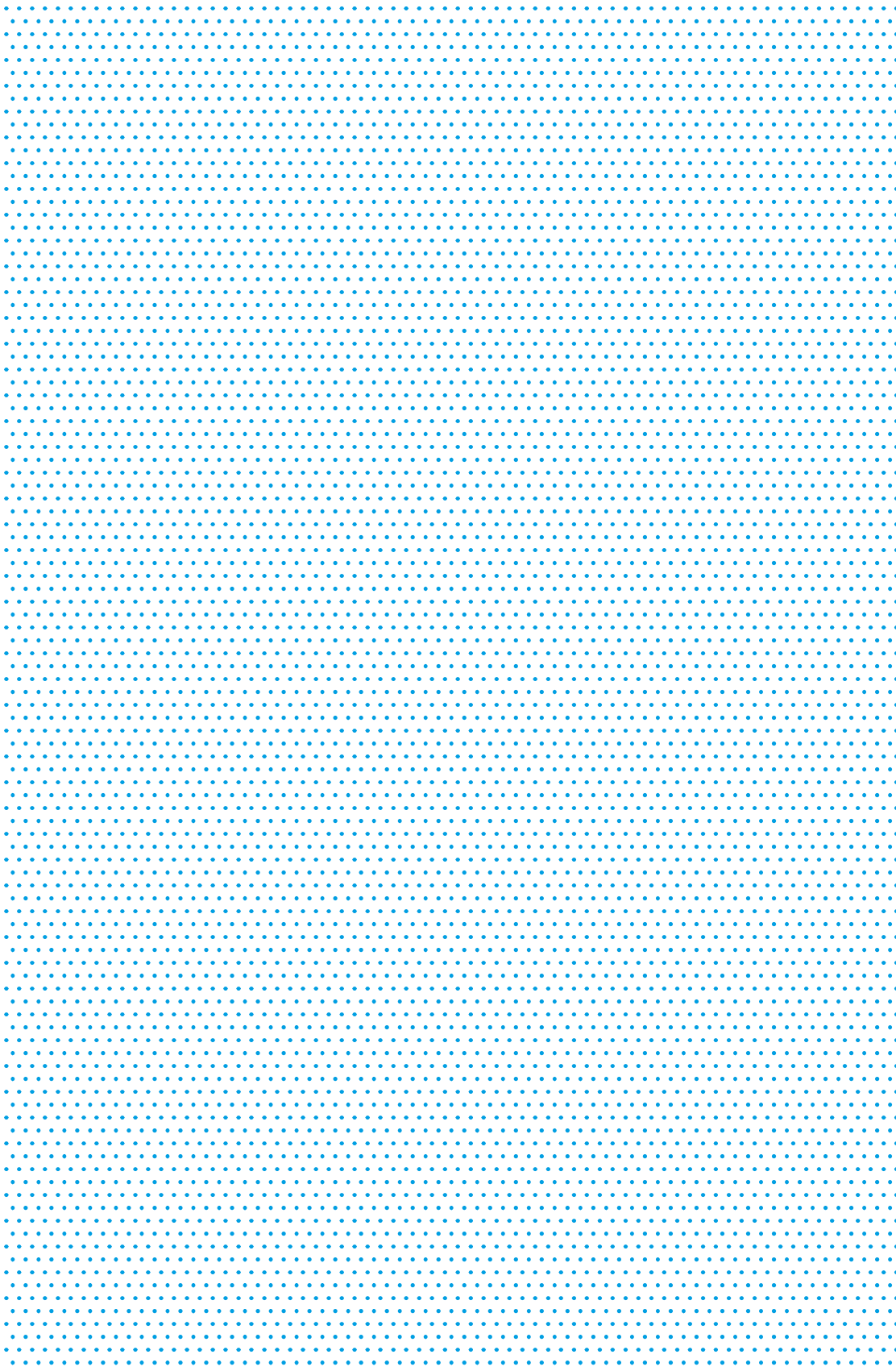
Muzejska knjižnica z zaposlitvijo oseb iz ranljivih skupin omogoča tudi njihovo aktivnejše vključevanje v družbo. Osebo z gibalnimi ovirami je v muzejski knjižnici težko zaposliti predvsem zaradi nedostopnosti prostorov ali neizpolnjevanja pogojev za takšno

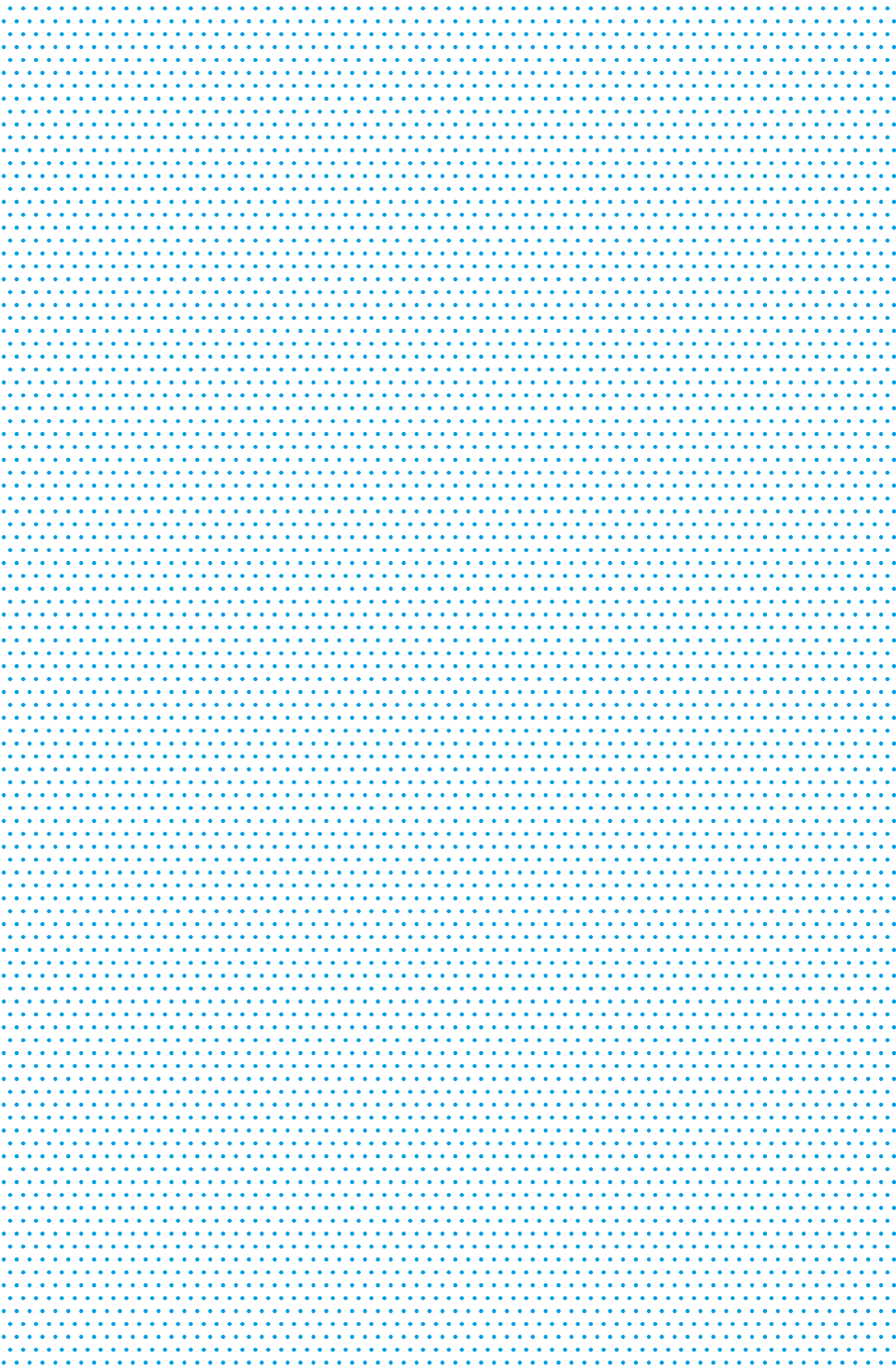
zaposlitev (npr. neustrezne sanitarije). To težavo lahko elegantno obidemo tako, da oseba z gibalno oviro dela od doma, npr. katalogizira, vnaša podatke v bazo.⁵⁴ Tudi senzorno ovirana oseba lahko v knjižnici opravlja koristno delo – popisuje gradivo, svetuje in pomaga pri prilagoditvi knjižničnega gradiva. Pripadniki etničnih skupnosti lahko pomagajo zlasti s svojim znanjem jezikov, npr. pomagajo pri razumevanju besedil v tujih jezikih (npr. pri katalogizaciji tujih publikacij), prevajanju besedil. Ker je v večini muzejskih knjižnic zaposlen le en knjižničar, ki tam opravlja vsa dela, bi bila zaposlitev oseb(e) iz ranljivih skupin (npr. preko javnih del kot pomoč knjižničarju) zelo koristna tako za knjižnico kot tudi za zaposlenega.

» Tanja Turk, študentka bibliotekarstva na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani

Projekt me je pritegnil že na začetku, saj tudi sama kot gibalno ovirana oseba spadam med t. i. ranljive skupine. Vesela sem, da se delo v okviru projekta izvaja v knjižnici, za kar sem se izobraževala. Poseben izziv mi je prav delo v muzejski knjižnici. O njem sem se med študijem bibliotekarstva na Filozofski fakulteti v Ljubljani veliko naučila, pridobljeno znanje pa sem si želela preskusiti in poglobiti tudi v praksi. Ker imam licenco za prevzemanje zapisov v okolju COBISS 3, mi je bilo v projektu dodeljeno to delo. To pomeni, da zapise razstavnih katalogov iz vzajemne baze COBIB prenašam v lokalno bazo Narodne galerije ter jim dodeljujem nekontrolirane predmetne oznake. Vsi razstavni katalogi starega fonda naj bi bili namreč vneseni tudi v lokalno bazo Narodne galerije; nikoli namreč ne vemo, komu in kdaj bodo koristili prav ti podatki. Ker je specialna knjižnica, v kateri delam, s strokovnega vidika namenjena tako zaposlenim v tej ustanovi kot tudi zunanjim obiskovalcem, ki pri svojem strokovnem in raziskovalnem delu na posameznem specializiranem področju potrebujejo hitre in zanesljive informacije o razstavnih katalogih in drugem gradivu v knjižnici, morajo biti te natančno vnesene v lokalno bazo, pri dodeljevanju predmetnih oznak pa ne smemo razmišljati samo strogo strokovno, ampak se moramo postaviti v kožo uporabnika in razmisliti, pod katerimi oznakami bi ta iskal določeni razstavni katalog. Marsikdo bi lahko pripomnil, da je tovrstno delo enolično, zame pa je zelo zanimivo, saj pri delu spoznavam različne umetnike iz prejšnjega stoletja. Še zlasti sem vesela katalogov z avtorjevim lastnoročnim podpisom; prav ta da razstavnemu katalogu dodatno vrednost. Ker delam v družbi zagnanih ljudi, vsi pa smo visoko motivirani za delo, se z delom na projektu tudi osebnostno razvijam. Poleg vsega naštetega pa je najpomembneje, da se osebam iz ranljivih skupin omogoča zaposlitev, saj le tako lahko dokažemo, da smo kljub svoji oviranosti zmožni vestno in natančno delati. Pri takih in podobnih projektih bi z veseljem sodelovala tudi v prihodnje. «

54 Pri tem moramo poskrbeti, da ji gradivo dostavimo na dom.

SEZNAM LITERATURE IN VIROV

- BARNES, Colin, Geof MERCER in Tom SHAKESPEARE. 1999. *Exploring disability: A sociological introduction*. Cambridge: Polity Press.
- BARRETT, Jennifer. 2011. *Museums and the public sphere*. Malden, Oxford, West Sussex: Wiley & Blackwell.
- BARTHES, Roland. 1992. *Camera lucida: Zapiski o fotografiji*. Ljubljana: ŠKUC, Studia Humanitatis.
- BESLEY, Joanna in Carol LOW. 2010. Hurting and Healing Reflections on Representing Experiences of Mental Illness in Museums. V: *Re-presenting Disability: Activism and Agency in the Museum*. Richard Sandell, Jocelyn Dodd in Rosemarie Garland-Thomson, ur. London, New York: Routledge. Str. 130–151.
- BLACK, Graham. 2005. *The Engaging Museum: Developing museums for visitor involvement*. London, New York: Routledge.
- BLACK, Graham. 2012. *Transforming Museums in the Twenty-First Century*. New York: Routledge.
- BOAL, Augusto. 2012. Poetike zatiranih. V: *Praznovanje, možnosti, transformacije: Gledališče zatiranih v teoriji in praksi, lokalni in globalni perspektivi*. Dragana Alfirević in Nena Močnik, ur. Ljubljana: Ekvilib Inštitut, Maska. Str.: 13–48.
- BRAČUN SOVA, Rajka, Vlasta VODEB in Mojca LIPEC STOPAR. 2009. *Dostopen muzej: Smernice za dobro prakso*. Ljubljana: Skupnost muzejev Slovenije.
- BRAČUN SOVA, Rajka in Vlasta VODEB. 2011. *Muzeji, javnost, dostopnost*. Ljubljana: Urbanistični inštitut Republike Slovenije.
- BRVAR, Roman. 2008–2013. Roman Brvar: *Iz prakse za prakso*. Elektronski vir: <<https://vkljucitev.wordpress.com/>>, [04.08.2015].
- BRVAR, Roman. 2010. *Dotik znanja*. Ljubljana: Založba Modrijan.
- CLAUDET, Philippe, Ghania GHOUGI in Patricia RICHARD, ur. 2008. *The Typhlo & Tactus guide to children's book ... with tactile illustrations. Les Doits Qui Rêvent*. Elektronski vir: <http://www.tactus.org/guide_lines_typhlo_anglais.pdf>, [07.08.2015].
- CUNO, James. 2007. Money, Power, and the History of Art. Whose money? Whose power? Whose art history? V: *Museums and their communities*. Sheila Watson, ur. London, New York: Routledge. Str. 510–518.
- DODD, Jocelyn in Richard SANDELL. 2001. *Including museums: Perspectives on museums, galleries and social inclusion*. Leicester: Research Centre for Museums and Galleries.
- DOSTOPNOST SPLETNIH STRANI. 2015. Ljubljana: Beletrina.
- FRIEDMAN, Johnatan. 1992. The Past in the Future: History and the Politics of Identity. *American Anthropologist* 4 (94): 837–859.
- FUCHS, Katarina, Sandra JENKO, Ines KEŽMAN, Barbara KOTNIK, Katarina NAHTIGAL, Tina PALAIČ, Iva PAVLICA, Andrej TOMAZIN, Urša VALIČ in Jana ŽERJAV (KOSTELEČ). 2014. *Smernice za izvajanje projekta »Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam«*. Elektronski vir: <http://www.dostopnost.eu/sites/default/files/Smernice_izvajanje_projekta_končna_0.pdf>, [07.08.2015].

- GERENČER PEGAN, Simona. 2008. Položaj gluhoslepih v Sloveniji. *Socialno delo* 47 (3-6): 155-162.
- GERENČER PEGAN, Simona. 2011. *Osebe z gluhoslepoto in načini sporazumevanja*. Ljubljana: Društvo gluhoslepih Slovenije DLAN.
- GREEN, Anna. 2006. The Exhibition that Speaks for Itself: Oral History and Museums. V: *The Oral History Reader*. Robert Perks in Alistair Thomson, ur. London, New York: Routledge. Str. 416-424.
- HUDALES, Jože. 2008. *Slovenski muzeji in etnologija: Od kabinetov čudes do muzejev 21. stoletja*. Ljubljana: Zupaničeva knjižnica, Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- HUMLJAN URH, Špela. 2006. Socialna izključenost Romov v Beli krajini. *Socialno delo* 45 (1-2): 41-49.
- HUMLJAN URH, Špela. 2011. Etničnost in spol: Položaj Rominj v zasebnem in javnem prostoru. *Socialno delo* 50 (6): 357-368.
- IRVALL, Birgitta. 2015. *Smernice za dostop do knjižnic za uporabnike z oviranostmi: Kontrolni seznam*. Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.
- IVASOVIĆ, Vesna. 2004. *Ali slišimo gluhe? Na koliko decibelih*. Ljubljana: Mestno društvo gluhih Ljubljana.
- JERŠEK, Miha, Andrej GUŠTIN, Katarina FUCHS, Ljerka TRAMPUŽ, Borut TOME, Matjaž ČERNILA in Matija KRIŽNAR. 2014. 1. teden astronomije v Prirodoslovnem muzeju. *Argo* 57 (1): 50-57.
- KERMAUNER, Aksinja. 2010. *Fenomenologija samogenerirane slepote*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Pedagoška fakulteta, Univerza v Ljubljani.
- KOSTELEC, Jana in Iva PAVLICA. 2014. Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam: Projekt Slovenskega etnografskega muzeja. *Etnolog* 75/2014: 235-249.
- KOGEJ RUS, Sonja. 2003. Vsebinska podoba pedagoško-andragoške službe Slovenskega etnografskega muzeja. *Etnolog* 13/2003: 233-247.
- KOŠIR, Stane. 1999. *Sluh: naglušnost in gluhost*. Ljubljana: Zveza gluhih in naglušnih Slovenije.
- KRAJČAN, Mitja. 1999. Doživljajska pedagogika: metoda, moda ali kaj več? *Socialna pedagogika* 2 (3): 135-154.
- KRANJC, Ana. 1979. *Metode izobraževanja odraslih: Andragoška didaktika*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- KUHAR, Roman. 2009. *Na križiščih diskriminacije: Večplastna in intersekcijska diskriminacija*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- KUMER, Zmaga. 1995. *Mi smo prišli nocoj k vam ...: Slovenske koledniške pesmi*. Ljubljana: Založba Kres.
- LEVENT, Nina in Alvaro PASCUAL-LEONE. 2014. *The Multisensory Museum: Cross-Disciplinary Perspectives on Touch, Sound, Smell, Memory, and Space*. Lanham: Rowman in Littlefield.
- LADD, Paddy. 2003. *Understanding Deaf Culture: In search of Deafhood*. Clevedon, Tonawanda, Ontario, NSW: Multilingual Matters Ltd.
- MESZAROS, Cheryl. 2006. Now THAT is Evidence: Tracking Down the Evil »Whatever« Interpretation. *Visitor Studies Today* 9 (3): 10-15.
- MILHARČIČ HLADNIK, Mirjam. 2009. Naša varuška. V: *Krila migracij: Po meri življenjskih zgodb*. Mirjam Milharčič Hladnik in Jernej Mlekuž, ur. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. Str. 15-20.

- MÖDERNDORFER, Meri idr. 2013. *Tišina in njena šepetanja*. Ljubljana: Mestno društvo gluhih Ljubljana.
- PALAIĆ, Tina. 2014. Družbena odgovornost muzejev: Preseganje stereotipov kot pot k pravičnejši družbi. *Didakta* junij–julij, (24): 12–14.
- PALAIĆ, Tina in Katarina NAHTIGAL. 2014. Dostopen muzej – enakopravni obiskovalci: Projekt »Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam«. *Argo* 1/2014: 58–62.
- PALAIĆ, Tina in Urša VALIČ. 2014. Širjenje vloge muzejev in muzealcev: Dostopnost do kulturne dediščine. *Pogledi* 11 (5): 22.
- PALLASMAA, Juhani. 2007. *Oči kože: Arhitektura in čuti*. Ljubljana: Studia humanitatis, Zbirka Varia.
- PERKO, Verena. 2014. *Muzeologija in arheologija za javnost: Muzej Krasa*. Ljubljana: Kinetik, zavod za razvijanje vizualne kulture.
- POZZI, Clelia. 2013. Museum as Agonistic Spaces. V: *European museums in the 21st century: Setting the framework*. Volume 1. Luca Basso Peressut, Francesca Lanz in Gennaro Postiglione, ur. Milan: MeLa Books, Politecnico di Milano. Str.: 7–15.
- RAMŠAK, Mojca. 2003. *Portret glasov: Raziskave življenjskih zgodb v etnologiji – na primeru koroških Slovencev*. Ljubljana: Društvo za proučevanje zgodovine, antropologije in književnosti.
- RAPUŠ PAVEL, Jana. 2004. Izvori in opredelitev koncepta socialne izključenosti. V: *Socialna vključenost in psihosocialno zdravje mladih z izkušnjami brezposelnosti na območju Ljubljane*. Bojan Dekleva, nosilec naloge. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta. Str. 10–12.
- REZAR, Petra in Gašper REMS. 2014. *Sem oseba z gluhoslepoto in potrebujem prevajalca*. Ljubljana: Društvo gluhoslepih Slovenije DLAN.
- ROBERTSHAW, Andrew. 2006. Live interpretation. V: *Heritage Interpretation*. Oxon: Routledge. Str. 41–54.
- ROVŠNIK, Borut. 2013. Kako senzorno dostopni in vključljivi so slovenski muzeji in galerije? Skupna predstavitev ukrepov in projektov dostopnosti za senzorno ovirane obiskovalce na Kulturnem bazarju 2013. *Skupnost muzejev Slovenije*. Elektronski vir: <<http://www.sms-muzeji.si/ckfinder/userfiles/files/Senzorna%20dostopnost%20muzejev.pdf>>, [22.06.2015].
- SANDELL, Richard. 2002. Museums and the Combating of Social Inequality: Roles, Responsibilities, Resistance. V: *Museums, Society, Inequality*. Richard Sandell, ur. London, New York: Routledge. Str. 3–23.
- SANDELL, Richard. 2003. Social inclusion, the museum and the dynamics of sectoral change. *Museum and society* 1 (1): 45–62.
- SONTAG, Susan. 2001. *O fotografiji*. Ljubljana: Zbirka KODA, Beletrina.
- SOSIČ, Barbara. 2001. Navidezna ali resnična pomembnost kustosov za dokumentacijo? V: *Zborovanje Slovenskega muzejskega društva, Velenje*, 3.–5. oktobra 2001. Darko Knez, ur. Ljubljana: Slovensko muzejsko društvo. Str. 42–48.
- SIMON, Nina. 2010. *The Participatory Museum*. Elektronski vir: <<http://www.participatorymuseum.org/>>, [21.05.2015].
- STARMAN, Adrijana Biba, Primož JUŽNIČ in Drago ŽAGAR. 2011. Pomen izobraževanja in usposabljanja bibliotekarjev za delo z uporabniki s posebnimi potrebami. *Knjižnica* 2–3: 63–86.

- ŠIROK, Kaja, Urška PURG, Katarina KOGOJ, René CAPOVIN, Janja ŠTEFANIČ in Urša VALIČ. 2014. *Integrating Multicultural Europe: Museums as Social Arenas, EMEE Toolkit 2*. Elektronski vir: <<http://www.museums-exhibiting-europe.de/wp-content/uploads/2015/06/EMEE-Toolkit-2-Integrating-multicultural-Europe.pdf>>, [15.06.2015].
- TAVČAR, Lidija. 2001. *Otroci, mladostniki in odrasli v galeriji: Priročnik za kustose pedagoge, učitelje, vzgojitelje in starše*. Ljubljana: Narodna galerija.
- TAVČAR, Lidija. 2009. *Uvod v muzejsko pedagogiko*. Elektronski vir: <http://www.pei.si/UserFilesUpload/file/zalozba/ZnanstvenaPorocila/18_09_uvod_v_muzejsko_pedagogiko.pdf>, [07.08.2015]. Ljubljana: Pedagoški inštitut.
- TRBANC, Martina, Ružica BOŠKIČ, Barbara KOBAL in Liljana RIHTER. 2003. *Socialna in ekonomska vključenost ranljivih skupin v Sloveniji – možni ukrepi za dvig zaposljivosti najbolj ranljivih kategorij težje zaposljivih in neaktivnih oseb*. Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. Elektronski vir: <http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/raziskava_vkljucevanje2.pdf>, [07.08.2015].
- VALIČ, Urša. 2010. Na pragu. Hendikepirane/invalidne ženske in socialna izključenost. *Etnolog* 20/2010: 31–45.
- VALIČ, Urša. 2015. Porajmos – zamolčana preteklost: O holokavstu nad Romi. *Svobodna misel* 22 (4): 20.
- VALIČ, Urša in Tina PALAIČ. 2014. Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam: O muzejih, družbi in predmetih ter kulturni dediščini. *Mohorjev koledar* 2014: 187–191.
- VAN MENSCH, Peter in Léontine MEIJER - VAN MENSCH. 2011. *New Trends in Museology*. Celje: Muzej novejšje zgodovine Celje.
- VREČER, Natalija. 2007. *Integracija kot človekova pravica: Prisilni priseljenci iz Bosne in Hercegovine v Sloveniji*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- VZPOREDNA ŽIVLJENJA. 2011. *Romom v Sloveniji nista zagotovljeni pravici do ustreznega bivališča in vode*. London: Amnesty International.
- WANG, Caroline. 1999. Photovoice: A Participatory Action Research Strategy Applied to Woman's Health. *Journal of Women's Health* 8 (2): 185–192.
- WATSON, Sheila, ur. 2007. *Museums and their communities*. London, New York: Routledge.
- WEIL, Stephen. 2007. The Museum and the Public. V: *Museums and Their Communities*. Sheila Watson, ur. London, New York: Routledge. Str. 32–46.
- YOW, Valerie. 2006. »Do I like Them too Much?«: Effects of the Oral History Interview on the Interviewer and Vice-versa. V: *The Oral History Reader*. Robert Perks in Alistair Thomson, ur. London, New York: Routledge. Str. 54–72.
- ZAVIRŠEK, Darja. 2000. *Hendikep kot kulturna travma: Historizacija podob, teles in vsakdanjih praks prizadetih ljudi*. Ljubljana: Založba *cf.
- ŽAGAR, Janja, ur. 2013. *Jaz, mi in drugi: Podobe mojega sveta: Vodnik po stalni razstavi Slovenskega etnografskega muzeja*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej.